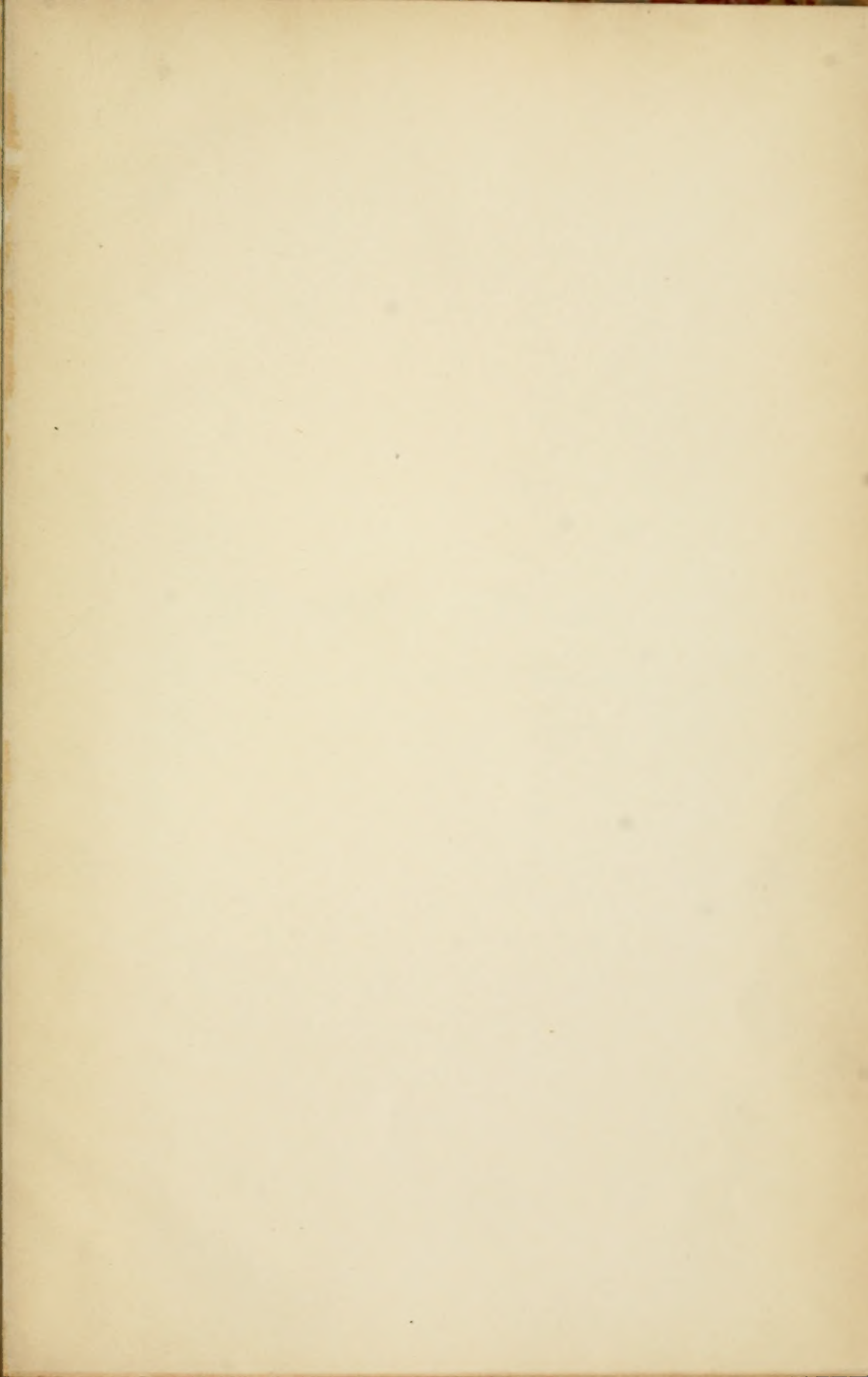

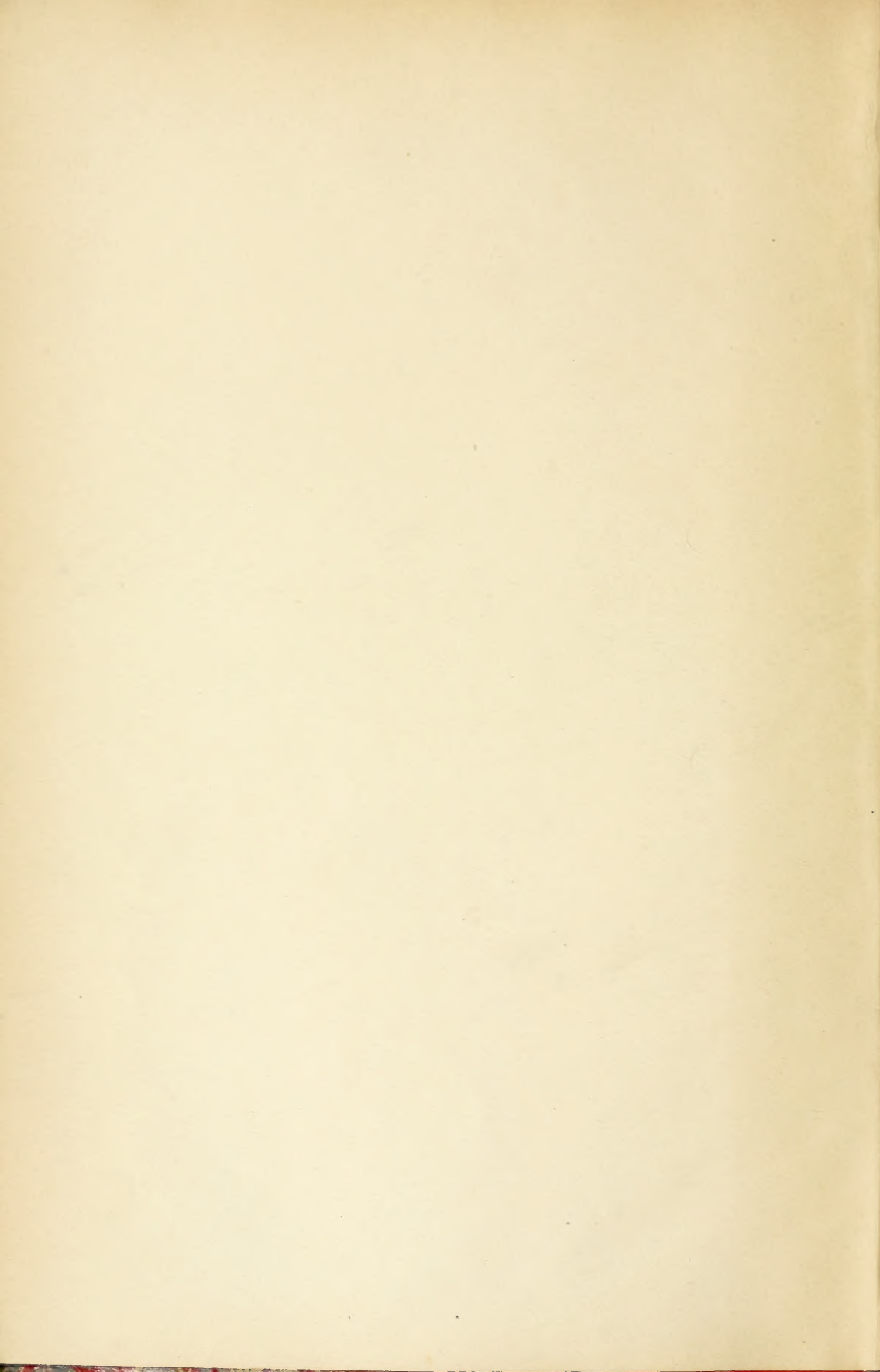

LIBRARY
UNIVERSITY
TORONTO

CAESARIANA SYNTAXIS

QUATENUS A CICERONIANA DIFFERAT

LL
C1283
.yle

CAESARIANA SYNTAXIS

QUATENUS A CICERONIANA DIFFERAT

THESIM

FACULTATI LITTERARUM UNIVERSITATIS PARISIENSIS
PROPONEBAT

IULIUS LEBRETON

58190
6/10/02

PARIS

LIBRAIRIE HACHETTE ET Cie

79, BOULEVARD SAINT-GERMAIN, 79

1901

MEMORIAE

R. P. A. PLATEL

PROOEMIUM

Cum sermonis Latini disciplina Ciceroniano usu praecipue et Caesariano contineatur, inter utrumque quid commune esset, saepe investigatum est, quid autem interesset, minus. Equidem id mihi non sumo, ut non modo profiteri, verum etiam arbitrari audeam viros doctos adhuc non intellexisse, quanto discrimine a Cicerone Caesar separetur, cum praesertim multis in rebus multi acute animadverterint, quantopere inter se discreparent. Nam, ut hoc uno domestico exemplo contentus sim, si quis eum indicem evolverit, quem libro suo de syntaxi Riemann adiunxit, facile intellet doctum illum virum, quid Caesaris maxime proprium esset, et acute investigasse et dilucide conscripsisse. Alii etiam non pauci, in primisque Schmalz, Landgraf, Constans, Heynacher, Lange, in ea re magna arte et scientia elaboraverunt.

Cum tamen minus sibi quaerendum proponerent, quo intervallo nostri distarent, sed potius, quid ex utroque aut etiam ex altero ad latinitatem exprimi posset, non pauca animadversione digna, sed a proposito suo aliena praetermiserunt, cetera autem, quaecumque notaverunt, ea non in unum collecta, sed passim dispersa tradiderunt. Ita factum est, ut ceteri quidem aequales Ciceronis, Sallustius, Hirtius, Pollio, Caelius, Vatinius, Sulpicius, Cornelius, Brutus, quantum a Ciceroniano usu recesserint, cognitum habeamus (1). Caesar vero quid proprium habeat ac singulare, minus commode ex dispersis notis possimus colligere.

Non nullis etiam rebus notandis grammatici, cum eas strictius ac leviter perstringerent, minorem forsitan curam adhibuerint, ita ut formam dicendi apud alterum deprehensam alteri interdum temere negasse videantur.

(1) Qui libri de his omnibus conscripti sint, vide apud Schmalz, *lat. Syntax*, p. 204, 205.

Etenim, ut iam eius rei exempla proferam, in sententiis consecutivis perfectum subiunctivi post praeterita tempora usurpatum esse a Caesare aliquando, a Cicerone numquam contendit Riemann *Syntaxe*, p. 333 (1); Constans autem vocem *omnem* ad vim verbi *totius* apud Caesarem saepe accedere, apud Ciceronem autem non solere arbitratur (2).

Ea, quibus plura similia adicere possum, notare volui, non ut viros doctissimos reprehenderem, unde longe absum, sed ut perspicuum facerem, quantae tenebrae his grammaticis quaestionibus essent offusae. Eae autem ut discutiantur, permulti elaborent necesse est, nec enim res est parvi laboris nec paucorum annorum singulos Latinos scriptores ita perscrutari, ut quae cuique cum aliis intercedat ratio, elucere possit; nec tamen ante poterit totius latinitatis historia conscribi, quam praecipuorum scriptorum genus dicendi penitus erit investigatum.

Omnes autem inter scriptores Latinos cum nulli in rebus grammaticis maiorem obtinent auctoritatem quam Cicero et Caesar, tum nulli sunt, qui inter se similiores esse videantur. Uterque enim ratione atque analogia tamquam obrussa utens, consuetudinem emendare conatus est (3), ut ipse testatur Cicero in Bruto, ubi etiam mutuae voluntatis atque iudicii tam insigne nobis testimonium reliquit. Quamvis tamen simili cura uterque se a multitudinis consuetudine vitiisque abstraxerit, non mirandum est, si ad bene loquendi laudem diversis paululum viis tetenderunt. Ubicumque enim nulla publica auctoritas viget, quae omnes ad unam quasi formam flectat et accommodet, ibi iam ad suum quisque iudicium aut arbitrium genus dicendi sibi fingit, nec fieri potest, ut ea in re omnium iudicia consentiant. Quid autem eo tempore discriminis inter singulos scriptores interfuerit, facile intellet, quicumque lecto Caesare ad Hirtium perget. Quamquam igitur Cicero a Caesare multo minus quam Hirtius discrepat, non parvo tamen intervallo ab eo disiunc-

(1) Inter Ciceroniana exempla, quae sexcenta sunt, unum aut alterum referre satis erit: « pridie Idus cum Appius senatum infrequentem coëgisset, tantum fuit frigus, ut *coactus sibi nos dimittere.* » Quint. fr. 2. 10. 1. « Inklusum senatum habuerunt ita multos dies, ut *interierint* non nulli fame. » Att. 6. 2. 8. Cf. « inclusum senatum obsederat, ut fame senatores quinque *morerentur.* » Att. 6. 1. 6. « Milonis domum prid. Id. Nov. incendere ita conatus est, ut palam cum scutis homines *adduxerit.* » Att. 4. 3. 3, etc. Plura exempla enumeravi in altera thesi, *Etudes sur la langue et la grammaire de Cicéron*, cap. V, § 2.

(2) V. infra, cap. II, § 3.

(3) Cf. Riemann, *Syntaxe*, p. 2.

tus est, cum praesertim utrique domestica consuetudo, institutio, studia diversa fuerint, cum etiam dissimillimis de rebus scripserint.

In eorum autem generibus dicendi perscrutandis, non id intendo, ut de singulis rebus inquiram; non enim integram Caesaris syntaxim conscribere volo, nedum Ciceronis temptem; illud tantum investigo, quid inter utrumque fuerit discriminis; plurimas igitur sententiarum formas praetermitto, quae apud eos simillimae fuerunt. In ceteris etiam exentiendis, nullum certum finem mihi proponam; alii Caesarem ad ceterorum historicorum latinitatem iam inclinare arbitrati sunt, alii ad cotidianum sermonem propius accedere, alii ad comicorum consuetudinem se accommodare; ex his omnibus iudiciis nullum impugnare, nullum defendere aggredior; id unum persequor, ut in singulis rebus, quantum Caesar differat a Cicerone, inquiram; hoc autem opus cum absolvero, tum, ut potero, exentiam, quid priscum atque antiquum Caesarianus sermo, quid contra quasi Livianum iam sonare videatur.

INDEX LIBRORUM QUI INFRA LAUDANTUR.

N. B. Hic non intendo omnes libros indicare, quibuscumque usus sum, nedum omnes enumerare temptem, qui ad utriusque scriptoris syntaxim cognoscendam usui esse possunt; editiones hic referre omitto et commentarios, qui in periodicis prodierunt.

ANTOINE. *De Casuum syntaxi Vergiliana*. Paris, Klincksieck, 1882.

ANTON. *Studien zur lateinischen Grammatik und Stilistik*. I (2e Auflage), Erfurt, Villaret, 1869; III, Naumburg a. S., Schirmer, 1891.

BERGER. *Stylistique latine*, traduite par F. Gache et S. Piquet, nouv. édition, Paris, Klincksieck, 1890.

BRENOUS. *Etude sur les hellénismes dans la syntaxe latine*. Paris, Klincksieck, 1895.

BOTTEK. *Die ursprüngliche Bedeutung des Conjunctivs in lateinischen Nebensätzen*. I. Theil. Wien, Holder, 1899.

CLAIRIN. *Du génitif latin et de la préposition de*. Paris, Vieweg, 1880.

CONSTANS. *De Sermone Sallustiano*. Paris, Vieweg, 1880.

- CONSTANS. *Etude sur la langue de Tacite*. Paris, Delagrave, 1893.
- DAHL. *Die lateinische Partikel* ut. Kristiania, Grondahl, 1882.
- DEECKE. *Beiträge zur Auffassung der lateinischen Infinitiv-, Gerundial-, und Supinumkonstruktionen*. Mülhausen, Wenz, 1890.
- DETLEFSEN. *Quam und seine Zusammensetzungen*. Glückstadt, Augustin, 1900, pr. nr. 296.
- DITTMAR. *Studien zur lateinischen Moduslehre*. Leipzig, Teubner, 1897.
- DRAEGER. *Historische Syntax der lateinischen Sprache*. 2te Auflage, Leipzig, Teubner, 1878, 1881.
- ELIAS. *Vor- und Gleichzeitigkeit bei Caesar*. Berlin, Gärtner, 1893, pr. nr. 61.
- FINALY. *De usu infinitivi apud Caesarem*. Kolozsvár, Kovács, 1894.
- FISCHER. *Die Rectionslehre bei Caesar*, pr. Halle, 1853, 1854.
- FRESE. *Beiträge zur Beurteilung der Sprache Caesars mit besonderer Berücksichtigung des bellum civile*. München, 1900.
- FROELICH. *Adverbialsätze in Caesars B. Gall. V-VII*. Berlin, Gärtner, 1894, pr. nr. 95; 1896, pr. nr. 94.
- GEORGES. *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch*. Leipzig, Hahn, 1879, 1880.
- GÆLZER. *Etude lexicographique et grammaticale de la latinité de saint Jérôme*. Paris, Hachette, 1884.
- GUTSCHE. *De interrogationibus obliquis apud Ciceronem observationes selectae*. Halis Saxonum, Schmidt, 1885.
- HALE. *Die Cum-Konstruktionen*, übersetzt von A. Neitzert. Leipzig, Teubner, 1891.
- HAND. *Tursellinus, seu de particulis latinis commentarius*. Lipsiae, Weidmann, 1829, 1832, 1836, 1845.
- HELLMUTH. *De sermonis proprietatibus quae in prioribus Ciceronis orationibus inveniuntur*. Erlangae, Deichert, 1877.
- HEYNACHER. *Was ergibt sich aus dem Sprachgebrauch Caesars im Bellum Gallicum für die Behandlung der lateinischen Syntax in der Schule?* 2te Auflage, Berlin, Weidmann, 1886.
- HOFFMANN. *Die Construction der lateinischen Zeitpartikeln*. 2te Auflage, Wien, Gerold, 1873.
- HOLTZE. *Syntaxis priscorum scriptorum latinorum usque ad Terentium*. Lipsiae, Holtze, 1861, 1862.

- HOLTZE. *Syntaxis Lucretianae lineamenta*. Lipsiae, Holtze, 1868.
- KOSSAK. *Observationes de ablativi, qui dicitur absolutus, usu apud Caesarem*. pr. Gumbinnen, Krauseneck, 1858.
- KREBS-SCHMALZ. *Antibarbarus der lateinischen Sprache*. 6te Auflage, Basel, Schwabe, 1886, 1888.
- KUEHNAST. *Die Hauptpunkte der livianischen Syntax*. Berlin, Weber, 1872.
- KUEHNER. *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache*. Hannover, Hahn, 1877, 1878, 1879.
- LANDGRAF. *De Ciceronis elocutione in orationibus pro P. Quinctio et pro Sex. Roscio Amerino conspicua*. Wirceburgi, Stuber, 1878.
- LANDGRAF. *Untersuchungen zu Caesar und seinen Fortsetzern*. Erlangen, Deichert, 1888.
- LANDGRAF. *Beiträge zur historischen Syntax der lateinischen Sprache*. München, Kutzner, 1899.
- LEHMANN. *De verborum compositorum, quae apud Sallustium, Caesarem, Livium, Tacitum leguntur, cum dativo structura*. pr. Leobschütz, 1884.
- LEWIS-SHORT. *A latin dictionary*. Oxford, Clarendon Press, 1880.
- LUPUS. *Der Sprachgebrauch des Cornelius Nepos*. Berlin, Weidmann, 1876.
- MENGE. *Ueber das Relativum in der Sprache Caesars*. Halle a. S. Druck der Buchdruckerei des Waisenhauses, 1889, pr. nr. 222.
- MENGE-PREUSS. *Lexicon Caesarianum*. Lipsiae, Teubner, 1890.
- MERGUET. *Lexikon zu den Reden des Cicero*. Iena, Dufft, 1877; Fischer, 1880, 1882, 1884.
- MERGUET. *Lexikon zu den philosophischen Schriften Cicero's*. Iena, Fischer, 1887, 1892, 1894.
- NEUE-WAGENER. *Formenlehre der lateinischen Sprache*. I, 2te Auflage, 1877; II, III, 3te Auflage, 1892, 1897. Berlin, Calvary.
- PASCAL. *Dizionario dell'uso Ciceroniano*. Torino, Loescher, 1899.
- PLOCHMANN. *Caesars Sprachgebrauch in Bezug auf die Syntax der Casus*. Schweinfurt, Reichardt, 1891.
- POPPLER. *Esse mit einem prädikativen Adverbium bei Sallust und Caesar*. pr. Bielitz, 1891.
- PROCKSCH. *Gebrauch der Nebensätze bei Caesar*. Bautzen, Rühl, 1870.

- PROCKSCH. *Die Consecutio temporum bei Caesar*. Leipzig, Teubner, 1874.
- REINHARDT. *Ueber die Lehre von den Tempora und Modi bei Caesar*. Heilbronn, Schall, 1859.
- REISIG-HAASE. *Vorlesungen über lateinische Sprachwissenschaft*. Berlin, Calvary, 1888, 1890, 1888.
- RIEMANN. *Etudes sur la langue et la grammaire de Tite-Live*. 2e édition, Paris, Thorin, 1885.
- RIEMANN. *Syntaxe latine*. 4e édition revue par P. Lejay, Paris, Klincksieck, 1900.
- RIEMANN-GÖELZER. *Grammaire comparée du grec et du latin. Syntaxe*. Paris, Colin, 1897.
- SCHMALZ. *Lateinische Syntax (Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft von I. Müller, II^{er} Band 2. Abteilung)*. 3te Auflage, München, Beck, 1900.
- SCHMALZ. *Ueber den Sprachgebrauch des Asinius Pollio (Festschrift zur XXVI. Versammlung deutscher Philologen zu Karlsruhe)*. Karlsruhe, Braun, 1882.
- SNELLMAN. *De gerundiis orationum Ciceronis*. Helsingforsiae, Simel, 1894.
- STINNER. *De eo, quo Cicero in epistolis usus est, sermone*. Oppeln, Franck, 1879.
- STURM. *Ueber iterative Satzgefüge im Lateinischen*. pr. Speier, Jäger, 1891.
- UHDOLPH. *Ueber die Tempora in konjunktivischen Nebensätzen der Oratio obliqua bei Caesar*. Leobschütz, Gomolka, 1885, pr. nr. 175.
- WANIA. *Das Praesens historicum in Caesars Bellum Gallicum*. Wien, Pichler, 1885.
- WEISE. *Les caractères de la langue latine* (trad. Antoine). Paris, Klincksieck, 1896.
- WOELFFLIN. *Lateinische und romanische Komparation*. Erlangen, Deichert, 1879.

Nota. Locos Caesaris et Ciceronis, nisi quid contra monuero, semper ita referam, ut leguntur in eis editionibus :

C. Iulii Caesaris *Belli Gallici libri VII*. Recensuit apparatu critico instruxit Henricus Meusel. Berolini, Weber, MDCCCXCIV.

C. Iulii Caesaris *Belli Civilis libri III*. Recensuit Alfred Holder. Lipsiae, Teubner, MDCCCLXXXVIII.

M. Tullii Ciceronis *Scripta quae manserunt omnia* recognovit C. F. W. Mueller. Lipsiae, Teubner. Partis I vol. I, 1883; vol. II, 1893 (utrumque recognovit G. Friedrich). Partis II vol. I, 1891; vol. II, 1885; vol. III, 1886. Partis III vol. I, 1896; vol. II, 1898. Partis IV vol. I, 1889; vol. II, 1890; vol. III, 1879.

Locos autem, brevitatis causa, eis signis indicabo :

LIBRI CAESARIS.		Leg.	<i>Pro Ligario.</i>
B. C.	<i>De Bello civili.</i>	Marc.	<i>Pro Marcello.</i>
B. G.	<i>De Bello Gallico.</i>	Mil.	<i>Pro Milone.</i>
		Mur.	<i>Pro Murena.</i>
		Nat. d.	<i>De natura deorum.</i>
		Off.	<i>De officiis.</i>
		Opt. gen.	<i>De optimo genere oratorum.</i>
		Or.	<i>Orator.</i>
		De Or.	<i>De oratore.</i>
		Par.	<i>Paradoxa.</i>
		Part. or.	<i>Partitio orationis.</i>
		Phil.	<i>Philippicae.</i>
		Pis.	<i>In Pisonem.</i>
		Planc.	<i>Pro Plancio.</i>
		Prox. caps.	<i>De Proximo et Cassiodoro.</i>
		Quint.	<i>Pro Quinto.</i>
		Quint. fr.	<i>Ad Quintum fratrem.</i>
		Quir.	<i>Post Quintum ad Quirites.</i>
		Rab. Post.	<i>Pro Rabirio Postulo.</i>
		C. Rab.	<i>Pro C. Rabirio.</i>
		Rep.	<i>De re publica.</i>
		Rosc.	<i>Pro Sex. Roscio Amerino.</i>
		Q. Rose.	<i>Pro Q. Roscio Amerino.</i>
		Scatr.	<i>Pro Scario.</i>
		In Sen.	<i>Post Sullam in senatu.</i>
		Sul.	<i>Pro Sulla.</i>
		Tim.	<i>Tuscanus.</i>
		Top.	<i>Topicae.</i>
		Tul.	<i>Pro Tullio.</i>
		Tusc.	<i>Tusculanae Disputationes.</i>
		Vat.	<i>In Vatinius.</i>
		Ver. a. p.	<i>In Verrem actio I.</i>
		Ver.	<i>In Verrem actio II.</i>
LIBRI CICERONIS.			
Ac.	<i>Academica.</i>		
Ag.	<i>De lege agraria.</i>		
Ar.	<i>Pro Archia.</i>		
Att.	<i>Ad Atticum.</i>		
Bal.	<i>Pro Balbo.</i>		
Brut.	<i>Brutus.</i>		
Ad Brut.	<i>Ad Brutum.</i>		
Caec.	<i>Pro Caecina.</i>		
Cael.	<i>Pro Caelio.</i>		
Cat.	<i>In Catilinam.</i>		
Cat. M.	<i>Cato maior de senectute.</i>		
Clu.	<i>Pro Cluentio.</i>		
Dei.	<i>Pro Rege Deiotaro.</i>		
Div.	<i>De divinatione.</i>		
Div. Caec.	<i>De oratore in Caecilium.</i>		
Dom.	<i>De domo sua.</i>		
Fam.	<i>Ad familiares.</i>		
Fal.	<i>De fato.</i>		
Fin.	<i>De finibus.</i>		
Flacc.	<i>Pro Flacco.</i>		
Font.	<i>Pro Fonteio.</i>		
Fr.	<i>Fraquentia.</i>		
Imp. Pomp.	<i>De imperio C. Pompei.</i>		
Inv.	<i>De inventione.</i>		
Lae.	<i>Laelius de amicitia.</i>		
Leg.	<i>De legibus.</i>		

Nota. — Locos Ciceronianos numeris, non capitibus indicabo.

CAPUT I

DE NOMINUM USU

---

§ 1. — Casuum syntaxis.

In casuum usu eo mihi Cicero et Caesar videntur maxime inter se discrepare, quod, ubi Cicero praepositionem nomini solet adiungere, ibi saepe Caesar nudum casum usurpat; nam apud eum et post non nulla verba composita accusativus aut dativus, nulla repetita praepositione, occurrit, et post multa verba eiciendi aut ex-eundi, quibus apud Ciceronem comitari solet praepositio *ab* vel *ex*, ablativus sine praepositione invenitur. Huc etiam pertinet ablativus saepius adhibitus vel ad causam vel ad finem temporis significandum, ubi Cicero libentius *propter* vel *post* usurpare solet.

Ad hoc praecipuum discrimen si non nullos usus ablativi, qui apud Ciceronem numquam aut certe raro, apud Caesarem vero saepius occurrunt, adiecero, id mihi videbor absolvisse, quod in casuum syntaxi maxime erat animadvertendum.

I. ACCUSATIVUS CUM VERBIS COMPOSITIS (1).

ADNO. Milites, qui aut gratia aut misericordia valerent, aut *auxes adnare* possent. B. G. II. 44. 1. Hoc solum exemplum accusativi apud Caesarem invenitur, praepositionis vero nullum; apud Ciceronem autem nusquam occurrit accusativus, praepositio semel: ut *ad* eam urbem, quam incolas, possit *adnare*. Rep. 2. 9.

ASCENDO. Accusativus duodecies (2), praepositio numquam a Caesare

1. Cf. Fischer, *Rationalehre*, I, p. 3, sqq.

2. *Tugum*. B. G. I. 21. 2; *montem*. B. G. I. 47. 3, I. 79. 2; *auxes*. B. G. VII. 27. 2, VII. 47. 7 (bis), VII. 50. 3, B. C. I. 28. 4, III. 11. 3; *ripas*. B. G. II. 27. 5; *vallum*. B. G. V. 26. 3, V. 43. 3.

usurpata est, cum apud Ciceronem multo plura praepositionis sint exempla quam accusativi (1).

EGREDIOR. Germani *munitiones nostras egressi* compluribus interfectis sese ad suos incolumes receperunt. B. C. III. 52. 2.

Hoc exemplum unicum est apud Caesarem; quod enim alterum antea laudabatur (*provinciae fines egressum*. B. G. I. 44. 7.) nunc ad optimos codices correctum est (*finibus egressum* : α ; *fines ingressum* : β). Ciceronianum autem nullum est simile. Id denique est animadvertendum, quod iure notavit O. Riemann (2), verbum *egrediendi* cum accusativo coniunctum, vim exeundi numquam, semper autem transgrediendi habere.

INRUMPO. Ne sub ipsa profectione milites *oppidum inrumperent*. B. C. I. 27. 3. Aegre sunt retenti, quin *oppidum* (3) *inrumperent*. B. C. II. 13. 4. Domum eius *inrumperere* conatus. B. C. III. 111. 1. Hic accusativus numquam a Cicerone usurpatus est, semper autem praepositio, quae etiam apud Caesarem saepius occurrit (*in castra*. B. G. IV. 14. 3, VI. 37. 4, B. C. III. 9. 6; *in castellum*. B. C. III. 67. 5; *in hostes*. B. G. VII. 50. 5; *in oppidum*. B. G. VII. 70. 6; *in urbem*. B. C. II. 12. 4).

TRADUCO, TRAIICIO, TRANSPORTO. Post ea verba, duplex accusativus et rei et loci saepe a Caesare usurpatur :

Ut... *Hiberum copias traducerent*. B. C. I. 65. 4. *Exercitum Ligerim traducit*. B. G. VII. 11. 9. *Funditores pontem traducit*. B. G. II. 10. 1, cf. I. 12. 2, II. 5. 4; B. C. I. 61. 6, III. 76. 1; B. G. I. 31. 16, II. 4. 1. *Equitum partem flumen traiecit*. B. C. I. 55. 1, cf. I. 83. 5. *Milites flumen transportat*. B. C. I. 54. 3; cf. B. G. IV. 16. 6.

Huius duplicis ablativi nullum exemplum Ciceronianum novi; semel autem apud Brutum invenitur : *si se Alpes Antonius traiecerit* (Fam. 11. 9. 2), saepius apud Plancum : *Cum Isaram flumen... exercitum traduxissem* (Fam. 19. 21. 2), *exercitum Rhodanum traieci* (Fam. 10. 9. 3), *cum Rhodanum copias traiecissem* (Fam. 10. 11. 1).

II. DATIVUS CUM VERBIS COMPOSITIS (4).

APPROPINQUO. Cum hoc verbo, propria et locali, quae dicitur, significatione usurpato, Cicero numquam, quod sciam (5), Caesar semper dati-

(1) Ut ea sola exempla proferam, quae in orationibus inveniuntur vel in libris philosophicis, sexies occurrit accusativus (Font. 4, Mur. 55, Clu. 150, Div. 1. 58, Div. 1. 124, Off. 2. 62), praepositio autem quater et decies (*ad* : Dei. 27; *in* : Rosc. 83, Ver. 4. 51, Clu. 110, Sul. 5, Dom. 75, Pis. fr. 6, Phil. 3. 20, Mil. 97, Div. 1. 54, Tusc. 1. 111, Lae. 88, Fin. 2. 74, Cat. M. 34).

(2) *Etudes*, p. 264 : « Aucun auteur latin n'a jamais construit ces verbes à l'accusatif, lorsqu'ils sont pris dans le sens de sortir... Au contraire *egredi* chez César, Salluste, Tite-Live, *excedere* chez Salluste et Tite-Live, *exire* chez Térence sont transitifs dans le sens de « dépasser, franchir ». »

(3) Baumstark et Holder : *in oppidum*.

(4) Cf. Fischer, *Rectionslehre*, I. p. 19 et 22; Lehmann, *De verborum compositorum, quae apud Sallustium, Caesarem, Livium, Tacitum leguntur, cum dativo structura*. Hoc autem alterum opusculum legere non potui.

(5) Semel usurpavit *ad* : *Qui ad summam aquam iam appropinquant*. Fin. 4. 64. cf. Landgraf, *Beiträge*, p. 34.

vum conjunxit : *Utique appropinquare*, B. C. II. 38. 1; *Thessaliam*, B. C. III. 80. 4; *Oceano*, B. G. IV. 40. 4; *Britanniam*, B. G. IV. 28. 2; *finibus Belloracorum*, B. G. II. 10. 5; *locis*, B. C. I. 79. 4; *arbi*, B. C. II. 7. 3; *muro portisque*, B. G. VII. 47. 3; *muro*, B. G. VII. 18. 1; *moenibus*, B. G. VII. 22. 5; *noctis*, B. G. II. 31. 1; *castris*, B. G. VI. 37. 2, B. C. III. 63. 1, III. 88. 1; *munitionibus*, B. G. VII. 82. 4, B. C. III. 79. 1; *navibus*, B. C. III. 24. 2; *nostris*, B. C. III. 26. 2; *hostibus*, B. G. II. 19. 2, IV. 25. 6.

CONIUNGO (1). Apud Ciceronem dativus post hoc verbum (2) non occurrit, nisi tralaticia significatione necessitudinis : *Tibi, cui me studia communita... coniunxerant*, Fam. 15. 11. 2.

Apud Caesarem, latius patet usus dativi : *Vicem submersit et hanc alteram coniunxit*, B. C. III. 39. 2. *Properans noctem diei coniunxerat*, B. C. III. 13. 2.

IMMITTO. Dativi unum est exemplum Caesianum, nullum novi Ciceronianum : *Super lateres coria inducuntur, ne canalibus aqua immissa lateres dibuere posset*, B. C. II. 10. 6.

INCEDO. *Magnus omnium incessit timor animis*, B. C. II. 29. 1. *Exercitui omni tantus incessit... dolor*, B. C. III. 74. 2. Apud Ciceronem nullum est simile exemplum.

INDUCO. *Se ipsi acutissimis callis induebant*, B. G. VII. 73. 4. *Se stimulis inopinantes induebant*, B. G. VII. 82. 1. Cicero dativum numquam, semper autem praepositionem usurpavit, v. g. : *Videte, in quot se laqueos induerit*, Ver. 2. 102.

INSISTO. Cum dativo hoc verbum propria significatione usurpatum a Caesare coniunctum est semel, a Cicerone numquam : *Ut, cum primi eorum cecidissent, proximi iacentibus insisterent*, B. G. II. 27. 3. Cf. contra : *Insistebat in manu Cereris simulacrum Victoriarum*, Ver. 4. 110, etc.

III. ABLATIVUS CUM VERBIS *amovendi, eiciendi, exeundi* (3).

Ex his verbis, non pauca sunt, quibus ablativum sine ulla praepositione Caesar, praepositionem autem Cicero coniunxerit. Quae dum enumero, ea etiam adiciam, quibus apud Caesarem saepius quam apud Ciceronem ablativus subiectus est : in iis autem omnia Ciceroniana exempla, quae novero, proferam.

ABSTRAHO. (*Pompeium*) *frumento ac comaeu abstractum*, B. C. III. 78. 3.

ABSUM. *Is locus aberat novis Pompei castris circiter passus quingentos*, B. C. III. 67. 1. *Toto abessent bello*, B. G. VII. 63. 7. Cf. *a bello*, B. G. VI. 14. 1.

1 Verbum *communicandi* in hunc numerum non reponi, dativus enim, in quibus duobus locis occurrit, ex alio verbo, non ex verbo *communicandi* pendet : *Acquie hinc redditur neque... communicatur*, B. G. VI. 13. 7; *Hostilitates peribat circumque communicatur*, B. G. VI. 23. 9.

2 De verbo hic agitur, non de participio : saepissime enim constructus, cum adiectivam habet significationem, cum dativo conectitur.

(3) Cf. Fischer, *Rechtionslehre*, I. p. 37.

Apud Ciceronem semel occurrit ablativus : *patria*. Tusc. 5. 106 (1).

AVERTO. *Concilio destitit atque eo itinere sese avertit*. B. C. III. 21. 5.

DECIDO. *Si qui graviore vulnere accepto equo deciderat*. B. G. I. 48. 6.

DEICIO. *Muro turribusque deiecti*. B. G. VII. 28. 1. *Nostris... deiecti sunt loco*. B. G. VII. 51. 1.

Apud Ciceronem, post verbum *deiciendi*, propria significatione usurpatum, nullus usurpatur ablativus, nisi nominum urbium, v. g. : *Claterna*. Phil. 8. 6.

DEPONO. *Neque iumentis onera deponunt*. B. C. I. 80. 2.

EDUCO. *Copias castris eduxerunt*. B. G. I. 51. 2, cf. IV. 43. 6 ; B. C. I. 66. 1, I. 68. 1.

Apud Ciceronem, unum est exemplum ablativi : *castris*. Phil. 14. 36. Ceteris locis, praepositio usurpatur.

EGREDIOR. *Castris egressi*. B. G. II. 11. 1 ; *finibus*. B. G. I. 44. 7 ; *navi*. B. G. IV. 21. 9 ; *navibus*. B. G. IV. 24. 1.

ERUMPO. *Neque, ne quo loco erumperent Pompeiani... timebant*. B. C. III. 44. 4. Hoc exemplum parum certum est, cum verba *ne quo*, in codicibus corrupta, per coniecturam sint restituta.

EXCEDO. *Acie*. B. C. II. 41. 7, III. 94. 5 ; *finibus*. B. G. IV. 48. 4, VII. 77. 14 ; *Gallia*. B. G. VII. 66. 3 ; *Italia*. B. C. I. 27. 2, II. 32. 3 ; *loco*. B. C. I. 31. 3, I. 44. 2, III. 45. 4, III. 66. 7, III. 93. 6 ; *locis*. B. C. I. 61. 2 ; *oppido*. B. G. VII. 78. 1 ; *proclio*. B. G. III. 4. 3, IV. 12. 6, VII. 80. 3 ; *provinciis*. B. C. I. 85. 12 ; *pugna*. B. G. V. 36. 3, B. C. II. 7. 1.

Cicero ablativum loci semel usurpavit : *urbe*. Ad Brut. 1. 15. 5 (2), saepius autem *vita et corpore*.

EXEO. *Nemo erat... quin statim castris exeundum putaret*. B. C. I. 69. 3 (3).

EXPONO. *Navibus expositi* (codd. *expositis*) *in aversos nostros impetum fecerunt*. B. C. III. 63. 8. *Navibus milites exposuit*. B. C. III. 111. 6.

EXUO. *Armis*. B. G. III. 6. 3, V. 51. 5 ; *impedimentis*. B. G. VII. 44. 8, VII. 42. 6. Cf. contra : *Hominem exuens ex homine*. Fin. 5. 35.

FUGIO. *Otacilius sibi timens oppido fugit et ad Pompeium pervenit*. B. C. III. 29. 1. Hug (4) huc inserit *ex*.

INTERCLUDO. *Hibero*. B. C. I. 68. 3 ; *itinere et Ligeri*. B. G. VII. 59. 1 ; *itinere*. B. C. II. 20. 1, 7 ; *exitu et pabulatione*. B. G. VII. 44. 4 ; *commeatibus*. B. G. III. 23. 6 ; *frumento*. B. G. I. 48. 2, B. C. I. 61. 2 ; *reditu*. B. G. IV. 30. 2 ; *re frumentaria*. B. G. I. 23. 3, B. C. I. 72. 1.

(1) Cf. F. Kramer, *Archiv für lateinische Lexicographie*, VII, p. 147, *Absum*, ubi alia exempla laudantur, sed aliena a nostro proposito *Aboma*. Leg. 2. 2 ; *domo*. Or. 146 : *domo et foro*. Fam. 4. 6. 2). Alii loci emendati sunt, v. g. : *abest* (*ab*) *officio*. Off. 1. 43 ; (*ab*) *eius villa abessemus*. Ac. 1. 1. Cf. du Mesnil, *De legibus*, p. 19 ; Reid, *Academica*, p. 86.

(2) Apud Pollionem legitur : *Finibus meae provinciae nusquam excessi*. Fam. 10. 32. 5 ; quo de loco Schmalz : « Wir ersehen, inquit, dass diese Wendung dem Cicero ferne steht, dagegen von den Historikern mit Vorliebe kultiviert werde. » (*Asinius Pollio*, p. 85).

(3) Legebatur olim apud Ciceronem *exire aere alieno* (Phil. 11. 13) ; Müller autem : *emergere ex aere alieno* ; v. eius adnotationem ad hunc locum vexatissimum.

(4) *Jahrbücher für Philologie*, XCI, p. 709 ; ei assensi sunt Nipperdey, Hoffmann, Dinter, Holder, Kübler ; lectionem codicum servaverunt Hofmann et Dübner.

Apud Ciceronem, multo rarius : *concreta et reliqua copia*. *Att.* 7. 9. 2.

PRAECIPITO. *Satis verbis... promissis aut praecipitibusque miris* (1) in mun-
dum delevant. *B. C.* II. 11. 1. *A pedum munitione* (2) = *in fossis praeci-*
pitabant. *B. C.* III. 69. 3. *Muro* (3) *praecipitabatur*. *B. G.* VII. 30. 3.

TRANSO. *Ne Germani suis finibus* (4) *in Helvetiam suos transiret*.
B. G. I. 28. 4.

IV. ABLATIVUS CAUSALIS.

Apud Ciceronem praepositione *propter*, aut rarius *ob* causa solet significari (5) : apud historicos vero, Sallustium (6), Livium (7), Tacitum (8), eadem vi ablativus saepius usurpatur. Huius autem usus vestigia iam in Caesaris commentariis non ita rara possunt deprehendi (9) : ea ut persequar, causam *a* qua quid accidat, *b*) qua quis ad agendum impellatur, quam saepe Caesar ablativo significaverit, investigabo ; his autem Caesarianis exemplis Ciceroniana, quae potero, conferam.

1) Causa significatur, qua quid accidit (10) :

Tanta erat horum *exercitatione* celeritas, ut... *B. G.* I. 48. 7. *Uti...* *con-*
tinuatione imbrum sub pellibus contineri non possent. *B. G.* III. 29. 2.
Illi *diligentia nostrorum* nihil his rebus profici posse intellexerunt.
B. G. III. 21. 3. *Sperans temeritate eorum* fore aliquam dimicandi fa-
cultatem. *B. G.* VI. 7. 4. *Longinqua obsidione* fames esset timenda. *B. G.*
V. 29. 7. Quae non *munitione* sint a periculo tuta. *B. G.* VII. 14. 9.
Nostris vires *lassitudine* deficiebant. *B. C.* II. 41. 7. Linguae Gallicae
scientiam, qua... Ariovistus *longinqua consuetudine* utebatur. *B. G.* I.
47. 4. Cum vires cum *lassitudine* defecissent. *B. C.* III. 99. 5. *Ignis ma-*
gnitudine venti serperet. *B. C.* III. 101. 5. *Mura reliquarum* spatium
naetum illum effugere volebat. *B. G.* V. 38. 4. Non *inertia militum*
dine arborum deficere poterat. *B. C.* II. 37. 6. Caesar veritus ne militum
introitu et *nocturni temporis licentia* oppidum diriperetur. *B. C.* I. 21. 2.

1) Paul, Kübler : *de nouo* : codd., Holder, Hofmann : *obito*.

2) Oehler, Kübler Holder add. *de* : Nipperdey, Hofmann, Hofmann, Dübner, Tüsch-
add. *ex*.

3) Z. Nipperdey, Kraner Dillenburger H., Dinter : *causa* : Schmalz, Franz,
Dübner, Meusel : *de nouo*.

4) Meusel add. *ex*.

5) Riemann, p. 155 : Riemann-Gelzer, p. 220.

6) Constans, *De Sallustiana* p. 44.

7) Kühnast, p. 161, 164 : Riemann, Tite-Live, livres XXI et XXII, n. 85 : livres
XXIII-XXV, n. 108 : livres XXVI-XXX, n. 87.

8) Constans, *Latin saecula lingua de Tacito*, p. 102 : *de praesentibus in pacis turbis* :
v. Antoine, *De Cassianis verbis Taciti*, p. 106.

9) Cf. Schmalz, *Lat. Syntax*, p. 248.

10) Huc non refero multos ablativos causalem veritatem, qui in *concreta* et
transita, dispersa, cetera, etc., neque etiam nomina abstracta, quibus sunt *causa*,
miser cordia, etc.

Multitudo insolens belli *diuturnitate otii*. B. C. II. 36. 1. Quae naves *imprudencia* aut *tempestate* suo cursu decesserunt. B. C. III. 112. 3. Fontes *aestibus* exarescebant. B. C. III. 49. 4.

Quibus cum exemplis si Ciceroniana conferas, haec multo pauciora esse quam illa reperias, cum praesertim summam scriptorum Caesaris Ciceronis operum moles facile decies aequet :

Res parum est intellecta *longitudine* magis, quam *obscuritate* narrationis. Inv. 1. 29. Istis vestris *lacrimis* de illis recordor, quas pro me profudistis. Planc. 104. Magnis *occupationibus* eius (Caesaris) aditus ad eum difficiliore fuerunt. Fam. 6. 13. 3. Qui (animus Reguli) *tot virtutum praesidio tantoque comitatu* capi non potuit. Par. 16. Aut *officiis debitis* aut *rerum necessitatibus* saepe eveniet, ut... Fin. 1. 33 (1). *Aliis* ego te *virtutibus* consulatu... dignissimum iudicavi. Mur. 23. *Tempestate* classem amisit. Nat. d. 2. 7. *Tua luxurie* classis a praedonibus capta est. Ver. 5. 137. *Inimicorum calumnia* triennio tardius, quam debuerat, triumphavit. Ac. 2. 3. *His mihi rebus* levis est senectus. Cat. M. 85 (2).

2) Causa significatur, qua quis ad agendum impellitur :

Neque nunc se *illorum humilitate* neque *aliqua temporis opportunitate* postulare, quibus rebus opes augeantur suae. B. C. I. 85. 5. Datur pentibus venia, dissuadente primo Vercingetorige, post concedente et *precibus ipsorum* et *miseriordia vulgi*. B. G. VII. 45. 6. Ne *communi odio Germanorum* innocentes pro nocentibus poenas pendant. B. G. VI. 9. 7. Hunc cum *reliquis rebus* locum probabat, tum quod... B. G. VI. 32. 5. Ostendit cives Romanos, qui *eius praesidii fiducia* una erant. B. G. VII. 38. 9. Satis esse magna utrimque incommoda accepta... ut reliquos casus timerent : illum Italia expulsus amissa Sicilia et Sardinia... se *morte Curionis et detrimento Africani exercitus*. B. C. III. 10. 4, 5. Neque certum... an *inopia* navium ibi restitisset. B. C. I. 25. 3.

Ciceroniana autem exempla ea sunt fere, quae proferre possim :

Me in Pompeianum non abdidit, primum *tempestatibus*, quibus nihil tetrus, deinde... Att. 16. 11. 6. Cum omnes significarent se *beneficio novo* memoriam veteris doloris abiecisse. Phil. 1. 30. Causa dicta est. *Temporum* magis ego nunc *vitiis* quam *genere iudicii* plura dicam : est enim haec saeculi quaedam macula virtuti invidere. Bal. 15. Regale civitatis genus *non tam regni quam regis vitiis* repudiatum est. Leg. 3. 15. Dolor in maximis malis ducitur cum *sua asperitate*, tum quod... Leg. 1. 31 (3). Gubernatoris ars *utilitate*, non *arte* laudatur. Fin. 1. 42 (4).

(1) V. Madvigii annotationem p. 73.

(2) Cf. *Oratorum aut interitu aut discessu aut fuga*... primas agebat Hortensius. Brut. 308. In hoc loco, *fuga* usurpatum est per concinnitatem post *interitu* et *discessu*.

(3) V. annotationem A. du Mesnil, p. 42.

(4) Huc non adicio neque *merito alicuius*, quae locutio apud omnes saepissime occurrit, neque etiam eos ablativos, qui cum alio ablativo coniuncti per concinnitatem usurpantur, v. g. : *Certamen instituit non pertinacia aut studio vincendi... sed earum rerum obscuritate*. Ac. 1. 44; cf. Part. or. 50, Rep. 2. 53.

V. ABLATIVUS TEMPORIS CUM PRONOMINE RELATIVO CONIUNCTUS.

Ab omnibus scriptoribus latinis ablativo saepissime significatur, in quibus finibus temporis aliquid factum sit (1). Et autem ablativo si pronomem relativum ablativum adiunxeris, ea vis est totius sententiae, ut intellegatur, quanto temporis intervallo altera res alteri successerit; ita fit, ut eius ablativi eadem fere sit sententia, ac si cum praepositione *post* coniunctus esset. Hac autem in re si Caesar et Cicero inter se conferuntur, ille ablativum reperitur fere semper usurpasse, praepositionem semel, hic vero ablativum non nunquam, praepositionem autem multo saepius.

1) Exempla ablativi.

a) Caesariana (2) :

Oppidum... *paucis diebus, quibus eo ventum erat, expugnatum cognoverant*. B. G. III. 23. 2. *Diebus V, quibus materia coepta erat componari* (3). B. G. IV. 18. 1. *Diebus circiter XV, quibus in hiberna ventum est, initium... defectionis ortum est*. B. G. V. 26. 1. *V primis diebus, quibus haberi senatus potuit... gravissime acerbissimeque decernitur*. B. C. I. 5. 4. *Accedit repentinum incommodum biduo, quo haec gesta sunt*. B. C. I. 48. 1. *Haec acta diebus XL, quibus in conspectum adversariorum venerit Caesar*. B. C. II. 32. 5.

b) Ciceroniana :

Quadriduo, quo haec gesta sunt, res ad Chrysogonum... defertur. Rose. 20. *Quadriduo, quo is occisus est, Chrysogono nuntiatur*. Rose. 105. *Paucis diebus, quibus illo colonia deducta est, perspicere... potuit*. Ag. 2. 92 (4).

2) Exempla praepositionis.

a) Caesarianum :

Pace confirmata post diem quartum, quam est in Britanniam ventum. B. G. IV. 28. 1.

b) Ciceroniana :

Post diem tertium gesta res est, quam dixerat. Mil. 44. *Venerunt post diem quadragesimum et sertum, quam a vobis discesserant*. Fam. 16. 21. 1. *Tertio die post, quam in curia... florisset*. Cael. 59. *Uderimo die*

(1) V. Riemann-Gielzer, § 172.

(2) Cf. Fischer, *Rechtswissenschaft*, I, p. 31.

(3) Cf. *diebus* XXX, a qua die materia coepta est. B. C. I. 36. 5.

(4) Huc non refero duos locos: *diebus V, quibus*. Sest. 129. *XXX diebus... quibus*. Fam. 5. 20. 7, in quibus *post* usurpare per sententiam non licet.

post, quam a te discesseram. Att. 12. 1. 1. Habonio opus in acceptum rettulit *quadriennio post, quam* diem operi dixerat. Ver. 1. 149. Signum Iovis *biennio post, quam* erat locatum, in Capitolio collocabatur. Div. 2. 46. *Centum et octo annis post, quam* Lycurgus leges scribere instituit. Rep. 2. 48. Ut... L. Flaminium e senatu eicerem *septem annis post, quam* consul fuisset. Cat. M. 42. Quem cum Pompeius *paucis post diebus, quam* Luca discesserat, convenisset... Fam. 1. 9. 9, etc.

VI. ABLATIVUS ABSOLUTUS.

A. — *Nomen sententiae ablativae subiectum in proximo enuntiato vel expressum est vel intellectum.*

A plerisque grammaticis constitui solet ablativum absolutum non ita posse usurpari, ut, quod nomen sententiae ablativae subiectum sit, idem in sententia proxima expressum sit. Eam regulam si ad usum Caesarianum referas, minime certam esse reperias atque absolutam legem (1); neque etiam ipse Cicero ab eius observantia interdum deflectere veritus est, quamquam non eodem pacto atque Caesar ei omnem fidem abrogavit; utriusque igitur exempla proferam, ut iudicari possit, quo intervallo inter se distent.

1) Exempla Caesariana (2):

Convocatis eorum principibus... graviter eos accusat. B. G. I. 46. 5. *Capto monte et succedentibus nostris* Boi et Tulingi... ex itinere *nostros* adgressi circumvenire... coeperunt. B. G. I. 25. 6. *Occupato oppido ibi* praesidium collocat. B. G. I. 38. 7. *Convocato consilio omniumque ordinum ad id consilium adhibitis centurionibus* vehementer eos incusavit. B. G. I. 40. 1. *Diuturnitate belli defatigatis Gallis...* desperantes iam de pugna et *dispersos...* vicisse. B. G. I. 40. 8. *Commodissimum esse* statuit omnibus *equis* Gallis equitibus *detractis eo* legionarios milites legionis X. imponere. B. G. I. 42. 5. *Committendum non* putabat, ut *pulsis hostibus* dici posset *eos* ab se per fidem in colloquio circumventos. B. G. I. 46. 3. *Munitis castris duas legiones ibi* reliquit. B. G. I. 49. 3. *Is se praesente de se* ter sortibus consultum dicebat. B. G. I. 53. 7. *Cum diversis legionibus aliae* alia in parte hostibus resisterent (3). B. G. II. 22. 1. *Turribus autem excitatis* tamen *has* altitudo puppium ex barbaris navibus superabat. B. G. III. 14. 4 (4). *Quin etiam iumentis...* importa-

(1) « Cet emploi du participe absolu est particulièrement fréquent chez César, et les exemples qu'on en trouve ne peuvent pas toujours être justifiés par la raison donnée ci-dessus. Mais cet emploi peut-il être considéré comme une incorrection véritable? C'est une question délicate, parce qu'en fait cette construction est bien plus fréquente qu'on ne le croit généralement. » Riemann-Gölzer, p. 702, n. 2.

(2) Cf. Kossak, *De Ablativi... usu*, p. 1-7; G. Lange, *über einen besondern Gebrauch des abl. abs. bei Caesar. Neue Jahrbücher*, 1895, p. 189-209; Reinhardt, *Tempora und Modi*, p. 38; Fischer, *Reclionslehre*, II, p. 4.

(3) Sic scriptum legitur in omnibus codicibus; fere omnes tamen a Ciacc. edd. : *diversae legiones*; Benoist-Dosson : *diversis legionibus*.

(4) Cf. Dosson, adnot.

tis his (1) non utuntur. B. G. IV. 2. 2. Nihil *timentibus nostris*... impetu facto celeriter *nostris* perturbaverunt. B. G. IV. 12. 1. *Quibus auditis*... eos domum remittit. B. G. IV. 21. 6. Quem ipse *Atrebatibus superatis* regem *ibi* constituerat. B. G. IV. 21. 7. *Principibus Treverorum* ad se *convocatis* hos singillatim Cingetorigi conciliavit. B. G. V. 4. 3. *Proteritis nostris* per *medios* audacissime perreperunt. B. G. V. 14. 4. *Quo percusso et exanimato hanc* scutis protegunt hostes. B. G. V. 44. 6. *Interfecto Indutiomaro*, ut docuimus, ad *eius* propinquos a Treveris imperium defertur. B. G. VI. 2. 2. *Obsidibus imperatis* *hos* Haeduus custodiendos tradit. B. G. VI. 4. 4. *Conetis* equitum *millibus VIII* et *peditum circiter CCL haec* in Haeduorum finibus recensebantur. B. G. VII. 76. 3. *Quibus* *(navibus)* *effectis* *armatisque*... *abductisque* Massiliam is D. Brutum praeficit. B. C. I. 36. 5. *Is*, qui processerant, ab equitibus *correptis* fit ab *his* certior Caesar. B. C. I. 66. 1. *Inopinantibus hostibus* machinatione navali phalangis subiectis ad turrem *hostium* admovent. B. C. II. 10. 7. (Civitas) *deductis* tribus in arcem oppidi *cohortibus* a Varrone praesidio per se *cohortes* eiecit. B. C. II. 19. 4. Ex castris *Varronis adstante et inspectante ipso* signa sustulit. B. C. II. 20. 4. Dictatore *habente* comitia *Caesare* consules creantur *Julius Caesar* et P. Servilius. B. C. III. 1. 1. *Ligneis effectis turribus* *his* sese munierunt. B. C. III. 9. 3. *Trans flumen positis castris* *eo* copias omnes auxiliisque conduxit. B. C. III. 13. 6. *Clam nuntiis ad Milonem missis*... atque *eo* in Italiam *evocato*... sibi coniunxit atque *eum* in Thurinum... praemisit. B. C. III. 21. 4. Sylla a Caesare *liberatus* *hoc* fuit contentus. B. C. III. 51. 5. *Scuto* ad eum *relato* Scaevae centurionis inventa sunt in *eo* foramina CXX. B. C. III. 53. 4. *Hi cognitis omnibus rebus*... *haec* ad Pompeium *omnia* detulerant. B. C. III. 61. 3. *Primis oppressis* reliqui per *horum* corpora salutem sibi... pariebant. B. C. III. 69. 3. Caesar *Pompeianis* ex fuga intra vallum *compulsis* nullum spatium *perterritis* dari oportere existimans. B. C. III. 95. 1.

His locis ei etiam sunt addendi, ubi neque ipsum nomen repetitur neque eius loco pronomen aut adverbium, sed obiecti tamen vicem gerit in primaria sententia ita ut, quamquam non sit expressum, intellegatur tamen.

Legatis *tribunisque* militum *convocatis*, quae fieri vellet, ostendit monuitque, ut... B. G. IV. 23. 5 (2). *Conlaudatis* militibus... quid fieri vellet, ostendit. B. G. V. 2. 3. *Tribunis militum primisque ordinibus convocatis*, quid sui sit consilii, proponit. B. G. VI. 7. 8. *Magno coacto numero* ex finitimis civitatibus in omnes partes dimittit. B. G. VI. 43. 1. *Convocatis suis clientibus* facile incendit. B. G. VII. 4. 1. *Legionibus* in occulto *expeditis* cohortatus. B. G. VII. 27. 2. *Concilio convocato* consolatus cohortatusque est. B. G. VII. 29. 1. *Concilio convocato* cohortatus. B. G. VII. 60. 1. *Convocatis* ad consilium *praefectis equitum* venisse tempus victoriae demonstrat. B. G. VII. 66. 3. *Utrimque clamore sublato* excipit rursus ex vallo atque omnibus munitionibus clamor. B. G. VII. 88. 2. *Concilio*

1 *Immortatus his*: 2: *importatis*. 3. Meusel. V. Lange. loc. cit.

2 In hac sententia et similibus iure contendit G. Lange loc. cit. p. 201 *legatis* non dativum esse, sed ablativum absolutum.

convocato id bellum se suscepisse... demonstrat. B. G. VII. 89. 1. Litteris Caesaris consulibus redditis aegre impetratum est... ut in senatu recitarentur. B. C. I. 1. 1.

2 Cum his Caesarianis exemplis ea fere sunt, quae Ciceroniana conferre possim :

Nihil suspicantibus nobis repentini in nos iudices consedistis. Sul. 92. Sese hoc incolumi non arbitratur huius innocentis patrimonium posse obtinere, damnato et eiecto sperat se posse. Rosc. 6 (1). Tribulibus enim iudicibus non modo severitatem illorum... sed ne vultum quidem ferre possemus. Plane. 43. Nemo erit... qui credat te invito provinciam tibi esse decretam. Phil. 11. 23. Teque Alexandrinum bellum gerente utilitatibus tuis paruit. Dei. 13. Recusare ne... cognitio illo absente de eius existimatione constitueretur. Ver. 2. 60. Fuit adsiduus mecum praetore me. Cael. 10. Me restituto vivit mecum simul exemplum fidei publicae. Sest. 50. Statim me percusso ad meum sanguinem hauriendum, et spirante etiam re publica ad eius spolia detrahenda advolaverunt. Sest. 34 (2). Multa me consule a me scripta recitasti. Div. 2. 54. Cum convocatis auditoribus legeret eis. Brut. 191. Quae de me etiam me tacente loquerentur viverentque mortuo. Brut. 330. Qui nec te consule tuum sapientissimum consilium secutus esset. Fam. 4. 9. 2. Quibuscum exercebar ipsis lubentibus. Brut. 315. Mihi aut te interfecto cum consulibus aut te vivo et tecum et cum illis armis decertandum fuit. Dom. 91. Me libente eripies mihi hunc errorem. Att. 10. 4. 6. Cum sit necesse aut haberi Caesaris rationem illo exercitum... obtinente aut haberi comitia sine illius ratione illo patiente. Att. 7. 9. 2. Neque se iam velle absente se rationem haberi suam. Fam. 16. 12. 3. Hoc causam dicente cum ipsius tabulae circumferrentur. Bal. 11.

Nunc vero, si inquirimus, qua causa impulsus uterque scriptor participio absoluto uti maluerit quam coniuncto, reperiemus interdum concinnitatem esse quaesitam, ut in hoc loco Roscianae : *sese hoc incolumi non arbitratur posse obtinere... damnato et eiecto sperat se posse* (Rosc. 6), cf. Dom. 91 ; non numquam autem perspicuitatem : *iumentis importatis his non utuntur* ; ex hac enim sententia si *his* tollatur, continuo intellegatur nulla iumenta importari (3) ; saepissime tamen ea una videtur esse causa, quod participii absoluti maior est vis et gravitas quam coniuncti ; si verbi causa haec duo exempla inter se contuleris : *cum sit necesse haberi Caesaris rationem illo exercitum obtinente* (Att. 7. 9. 2) et *si non obtinet, ut ratio habeatur retinentis exercitum* (ib. 3), animadvertas in priore sententia elucere, quantopere haec duo inter

1 Recte G. Landgraf p. 140 : « An unserer Stelle ist diese Sonderung des ablat. absol. von Hauptsätze durch den Gegensatz *damnato et eiecto* gefordert. »

2 In hoc exemplo iure animadvertit Kühner p. 392 et Riemann-Gölzler p. 702, n. 1) non potuisse dici *ad meum percussi sanguinem*.

(3) Cf. G. Lange, loc. laud.

se repugnent et consulatum petere et exercitum obtinere, id autem in altera sententia obscurari.

B. — *De ablativis absolutis, ubi adiectivum praedicali locum obtinet* 1).

Raro ablativum absolutum ita usurpari, ut, nullo participio, adiectivum praedicali locum obtineat, Riemann post Grysar docet (2). Non nulla tamen adiectiva excipit, quae eo loco interdum occurrant: *hic, ille, nullus, tantus, tot, adversus, censeus, frequens, imprudens, incertus, incolumis, integer, incitus, nescius, propitius, recens, reliquus, salvus, secundus, superstes, vivus*; superlativa denique adiectiva et comparativa et ea, quae cum adverbio *tam* coniuncta sint, saepius sic usurpari suspicatur.

Haec regula Ciceronianis exemplis comprobatur, ex quibus pauca sunt, quae ei repugnent. Caesar autem eo ablativo liberius est usus, quam ut eius dicendi genus etiam haec in re in Ciceronianam formam possis includere.

Eos igitur locos proferam, qui cum Othonis Riemann lege non congruunt; ceteris etiam eos adnumerabo, in quibus sive *incertus* sive superlativum adiectivum aut comparativum usurpatur; haec enim omnia ea una de causa mihi videtur Riemann excerpisse, quod apud Caesarem occurrerent; Ciceronianum enim unum laudat exemplum, cetera omnia Caesariana. Cum igitur id mihi propositum sit, ut, quid inter utrumque scriptorem sit discriminis, investigem, non alienum mihi videtur ea exempla excutere, quae, etsi grammaticae legi non repugnant, a Ciceronis tamen consuetudine videntur recedere:

Eos (obsides) in continentem adduci iussit, quod *propinqua de aequi noctii infirmis navibus* hiemi navigationem subiciendam non existimabat. B. G. IV. 36. 2. Alteri *non magnis facultatibus*, quod civitas erat exigua et infirma, celeriter, quod habuerunt, consumpserunt. B. G. VII. 17. 2. Si maturius ex hibernis educeret, ne ab re frumentariae *divis subreccionibus* laboraret. B. G. VII. 10. 1. Parvis remorum tegimentis utuntur *magna corporis parte nuda*. B. G. VI. 21. 5. Cum a meridie prope ad solis occasum *dubia victoria* pugnaretur. B. G. VII. 80. 6. Summa erat *rasto atque aperto mari, magnis aestibus, raris ac prope nullis portibus* difficultas navigandi. B. G. III. 12. 5. Hoc opus *deforme* unum est *alternis trabibus ac saris*. B. G. VII. 23. 5. *Incerto etiam nunc exitu* victoriae legionem ostenderunt signaque intulerunt. B. G. VII. 62. 6. Reliquos *incertis ordinibus* perturbaverant. B. G. IV. 32. 5. Vos *incerta*

1. Cf. Kossak, p. 12-13.

2. Riemann, 142; Riemann-Gölzer, 700.

victoria Caesarem secuti. B. C. II. 32. 6. Quibus rebus perfectum est, ut *altissimis fluminibus* atque *impeditissimis itineribus* nullum acciperet incommodum. B. C. III. 77. 2. Queritur sese proiectum ac proditum a Cn. Pompeio, qui *omnibus rebus imparatissimis* non necessarium bellum suscepisset. B. C. I. 30. 5. Habendam Fortunae gratiam... quod duas Hispanias bellicosissimorum hominum *peritissimis atque exercitatissimis ducibus* pacavissent. B. C. III. 73. 3. Eo consilio *florentissimis rebus* domos suas Helvetii reliquissent. B. G. I. 30. 2. Cum hostes acrius instarent *languidioribusque nostris* vallum scindere... coepissent. B. G. III. 5. 1. Erat difficile eodem tempore *rapidissimo flumine* opera perficere et tela vitare. B. C. I. 50. 3. Durius cotidie tempus ad transportandum *lenioribus ventis* expectabant. B. C. III. 25. 2. Ubi neutri transeundi initium faciunt, *secundiore equitum proelio nostris* Caesar suos in castra reduxit. B. G. II. 9. 2. *Cupidissimis omnibus* progressus milia passuum XXV, agmen Haeduorum conspiciatur. B. G. VII. 40. 4.

His omnibus exemplis ea duo videntur addenda :

Si quid accidat Romanis, summam in spem per Helvetios regni obtinendi venire : *imperio populi Romani* non modo de regno, sed etiam de ea, quam habeat, gratia desperare. B. G. I. 48. 9 (= *imperante populo Romano*). Qui minus facile eam rem *imperio nostro* consequi poterant. B. G. II. 1. 4.

Haec fere sunt Caesariana exempla ; Ciceroniani autem loci non ita multi sunt, qui huc conferri possint :

Cum viderent illos amplissimam pecuniam possidere, hunc in summa mendicitate esse... *eo perspicuo* crimen et suspicionem potius ad praedam adiungerent quam ad egestatem. Rose. 86 (1). Augebat molestiam quod *magna sapientium civium penuria* vir egregius... triste nobis desiderium reliquerat. Brut. 2. Quos quidem ego ambo unice diligo, sed *in Marcum benevolentia pari* hoc magis sum Publio deditus, quod... Fam. 5. 8. 4. Mirum videri solet, quod, qui *tranquillo mari* gubernare se negent posse... iidem ad gubernacula se accessuros profiteantur excitatis maximis fluctibus. Rep. 1. 11. Aquam... belle sane fluentem vidi, praesertim *maxima siccitate*. Quint. fr. 3. 1. 1. Inter ipsos homines nonne et *simillimis formis* dispares mores et *moribus simillimis* figura dissimilis ? Nat. d. 1. 98. Qui e ludo atque pueritiae disciplinis *bello maximo* atque *acerrimis hostibus* ad patris exercitum... profectus est. Imp. Pomp. 28.

VII. SPATIUM TEMPORIS ABLATIVO SIGNIFICATUM.

Quamdiu aliquid duraverit, accusativo significari solet, non numquam tamen ea sententia ablativus usurpatur, non quod utriusque casus eadem vis sit, sed quia ablativus ex finibus temporis, quos

(1) « Cic. kennt sonst diesen freieren Gebrauch eines Adjektivs in Ablat. abs. nicht. » (Landgraf ad h. l.). Hellmuth, p. 62 : « Haec scriptura *eo perspicuo* a Puteano profecta est... hac ratione Ciceroni tale genus dicendi adiudicatur, quale vix ullo in alio loco eius librorum invenietur. » Cf. *Vorlesungen*, n. 590, a.

proprie definit, ad ipsum temporis spatium significandum praeviliabitur; apud Ciceronem tamen et Caesarem id est summo opere animadvertendum, quod a plerisque grammaticis praetermissum video, quod, quae nomina temporis cum *toto* vel *omni* coniuncta sunt, eorum formas ablativas libenter usurpant, ceterorum autem multo minus (1). In iis igitur, quae sequuntur, exemplis, ea primum considerabo, in quibus *omnis* vel *totus* occurrit, cetera deinde adiciam:

1) Ablativum temporis coniunctum cum *omni* vel *toto* a Cicerone non numquam, a Caesare tamen saepius usurpatum esse apparet, praesertim si attenderit, quot partibus opera Caesariana libris Caesarianis excedant:

a) Ex Caesaris commentariis hos locos deprompsi:

Cum *toto tempore* frigore et adsiduis imbribus tordeantur B. G. VII. 24. 1. *Ea toto nocte* continenter ierunt. B. G. I. 20. 3. *Tota nocte* mutationes proferunt. B. C. I. 81. 3. Suam innocentiam *perpetua cito*, felicitatem Helvetiorum bello esse perspectam. B. G. I. 50. 13.

b) Hos autem ex Ciceronis libris:

Ita quievit, ut *eo tempore omni* Neapoli fuerit. Sul. 17. Quorum vidisti *toto illo anno* ferrum in foro... versari. Planc. 71. Clarissimas *stellas totis noctibus* cernimus. Nat. d. 2. 105. Corpus Draconis *totis noctibus* cernimus. Nat. d. 2. 108. Tibi multo notior... meus in te animus esset, si *hoc tempore anno*, quo illuceti fuimus, etiam et Romae fuissetus. Fam. 1. 9. 1. Homo certior fit agi nihil in foro *toto die* nisi... Ver. 5. 101. Silebitur *toto iudicio* de maximis illius furtis. Div. Caec. 32. Aegyptum Nilus inrigat et, cum *tota aestate* obrutam oppressamque tenuit... Nat. d. 2. 130.

2) Ubi *omnis* et *totus* deest, ibi multo rarius ablativus occurrit; apud Caesarem tamen quater, apud Ciceronem bis invenitur:

a) Nullum exemplum ex commentariis de Bello Gallico decipi potest, sed omnia ex commentariis de Bello Civili:

Hortatur, cuius imperatoris ductu *VIII annis* rem publicam felicissime gesserint... B. C. I. 7. 7. Cum esset pugnatum continenter *horis quinque*. B. C. I. 46. 1. Quod... *quinque horis* proelium sustinuisset. B. C. I. 47. 3. Abducilli filii, qui principatum in civitate *multis annis* obtinuerat. B. C. III. 39. 1.

b) Apud Ciceronem, duo certa videntur exempla:

Hic Pericles doctrina, consilio, eloquentia excellens *VI annis* proditi

1. Haec regula similis est alicuiusque de illatione loci dicitur (C. Kellerer, U. p. 280, ann. 2; Riemann, *Rev. Phil.* XII 1888, p. 178) — cuius de sensu dicitur et non vultu et *toto tempore*.

Athenis, de Or. 3. 438. Negari non potest *multis saeculis* verum fuisse id oraculum. Div. 1. 38.

Qui autem alii loci antea laudabantur, ii nunc fere ab editoribus emendantur :

Procles et Eurysthenes... gemini fratres fuerunt. At ii nec *totidem annis* vixerunt. Div. 2. 90. Baiter-Halm, Müller : *annos*, nulla etiam critica nota adiecta.

Romae *biennio* prope fuerunt. Ver. 2. 62. Hanc *Vaticani* lectionem unus tuetur Kayser; ceteri ex ceteris codicibus legunt *biennium*.

Huc etiam eum locum refert Dräger (I. 534) :

Triginta annis vixisse Panaetium, posteaquam illos libros edidisset. Off. 3. 8.

Sed jure Kühner (II. 265) hoc exemplum reiecit, cum diceret ablativo coniuncto cum voce *posteaquam* significari discrimen temporis. Cf. Holden ad h. l. (1).

§ 2. Substantiva verbalia, unde sententiae completivae pendent.

1) Ex quibuscumque substantivis apud Caesarem sententia completiva pendet, ea numquam sola atque absoluta inveniuntur sed ita cum verbo coniuncta, ut ex utraque voce una vis verbalis emineat, v. g. :

Timore adducti... ne Pompeius Alexandriam occuparet. B. C. III. 404.
 1. *Timore perterriti*, ne... supplicio adficerentur. B. G. I. 27. 1. cf. VII. 26. 5. Neque *abest suspicio*, quin ipse sibi mortem consciverit. B. G. I. 4. 4. Nullam *exoriri moram* posse, quominus... diriperentur. B. C. II. 12. 3. *Litteras nuntiosque misit*, ne... iuvarent. B. G. I. 26. 6. *In timorem Afranius Petreiusque perveniunt*, ne... intercluderentur. B. C. I. 61. 2. Suevos... *nuntios dimisisse*, uti de oppidis demigrarent. B. G. IV. 19. 2, etc.

Unum aut ad summum alterum substantivum excipiendum est, quod utrumque non proprie nomen est, sed potius participium :

De *senatus consulto* certior factus, ut omnes iuniores Italiae coniurerent. B. G. VII. 1. 1. Satis esse magna utrimque incommoda accepta, quae pro disciplina et *praeceptis* habere possent, ut reliquos casus timerent. B. C. III. 40. 4.

In hac proxima sententia quamquam *ut ex praeceptis* pendere potest, potius mihi tamen videtur ad totum enuntiatum esse referendum.

(1) « *Triginta annis* : that he was still alive thirty years after he had published it. »

2 Ab hac regula Caesariana Cicero deflectere non est veritus, cum non raro absolutis substantivis sententias completivas commiseret :

Ducuntur enim aut benivolentia aut beneficiorum magnitudine aut dignitatis praestantia aut *spe sibi ut utile futuram aut nota, ne ea potere cogantur*. Off. 2. 22. Quae *lex* melior, quam *ne praetoribus praevocato plus quam annum obtinerentur?* Phil. 4. 19. *Cogitatio* diuturna *nihil esse in re mali dolori medetur*, non ipsa diuturnitas. Tusc. 3. 74. Misericordia quaedam consecuta est atque *opinio* eius modi, *esse quandam illi beluae cum genere humano societatem*. Fam. 7. 1. 3. Gravis illa *opinio*, ut quidem ad nos perferebatur, *senatum nihil decernere, antequam de nobis actum esset*, amissa est. Att. 3. 24. 2. Molestia sum tanto affectus, *quantam... et admiratione, quidnam accidisset*. Att. 1. 17. 1. Mihi videtur orta amicitia adplicatione magis animi... quam *cogitatione, quantum illa res utilitatis esset habitura*. Lae. 27. Atque hoc quidem utriusque... faciendum, alteri frequentatione argumentorum... alteri... *enumeratione, ut quidque diluerit, et miseratione ad extremum*. Part. or. 122. *Scientiam, quid agatur, memoriamque, quid a quoque dictum sit*, omnium puto esse oportere. Ver. a. p. 34. ...tum reditus ad rem aptus... esse debet; *propositioque, quid sis dicturus*, et ab eo, quod est dictum, seiunctio. de Or. 3. 203.

Huc addi potest ex adiectivo verbali absolute usurpato semel apud Caesarem completiva sententia pendere, saepius apud Ciceronem :

Inscii, quid in Haeduis gereretur... consultabant. B. G. VII. 77. 1.
Ignari omnes controversias ad universi generis vim referri. De Or. 2. 133. Parvi saepe indicaverunt aliquid, *quo id pertineret, ignari*. Ton. 73. Ille *incertus, ubi ego essem*, fortasse alium cursum petivit. Att. 3. 8. 2. Meo consilio omnia illi fieri querebantur *ignari, quantum in illo heroe esset animi*. Att. 4. 3. 3.

Ex hac Ciceroniana substantivorum usurpatione antiquum quiddam mihi videtur redolere : ex ea enim vi verbali, quae in eis comicorum tempore vigeat, illud etiam apud Ciceronem superest, quod si minus accusativus, subiunctivus certe et infinitivus, ut a verbis, sic a nominibus, quae de iis derivantur, pendere solet.

CAPUT II

DE PRONOMINUM USU

---

§ 1. — Pronomina demonstrativa.

Demonstrativum pro reflexivo usurpatum.

Pronominis reflexivi usum Ciceronianum quicumque investigat, non nullos locos reperit, in quibus demonstrativum pronomen reflexivi locum obtinere videatur. Pauca (1) tamen ea vestigia apud Ciceronem possunt deprehendi; apud Caesarem vero eadem ita densa occurrunt, ut ad Ciceronianam normam ac regulam minime accommodari possint; si enim, verbi causa, primum librum Belli Gallici perlegeris, in eo uno libro plures tales locos reperias quam in omnibus Ciceronis libris. Qui loci cum tam multi sint, mihi non videntur, ut ex Ciceroniana, sic ex Caesariana syntaxi excipi posse ac secerni, neque omni auctoritate destituti in adnotationum umbram quasi relegari.

Hos locos igitur omnes proferam ac primum quidem eos, qui in obliqua oratione occurrunt; ex iis non nulli sunt, in quibus pronomen *is* ad subiectum totius orationis referatur :

Haedui... legatos ad Caesarem mittunt rogatum auxilium : ita se omni tempore de populo Romano meritos esse, ut... liberi *eorum* (2) in servitutum abduci... non debuerint. B. G. I. 11. 3. His Caesar ita respondit... quod si veteris contumeliae oblivisci vellet, num etiam recentium iniuriarum, quod *eo* invito iter per provinciam temptassent... B. G. I. 14. 3. Legati ab Haeduis et a Treveris veniebant : Haedui ques-

(1) Quae maxime notanda sunt, iis locis occurrunt : de Or. 1.232, Div. Caec. 63, Ver. 1. 86, Fin. 4. 18, Div. 1. 3, Off. 1. 108. Qui fuerit in ea re Ciceronianus usus, diligentius disputavi in altera thesi, *Études sur la langue et la grammaire de Cicéron*, chap. III, § 5.

(2) Meusel : [*eorum*].

tum, quod Harudes... fines *eorum* popularentur. B. G. I. 37. 2. Ambiorix ad hunc modum locutus est... sese pro Caesaris in se beneficiis plurimum ei confiteri debere... quod *ei* et filius et fratris filius a Caesare remissi essent. B. G. V. 27. 2. Rationem habendam esse dicunt, priusquam *eorum* clandestina comitia efferantur, ut Caesar ab exercitu intercludatur. B. G. VII. 1. 6. Magnam haec res Caesari difficultatem ad consilium capiendum afferebat : si... uno loco legiones contineret, ne... cuncta Gallia deficeret, quod nullum amicis in *eo* positum praesidium videret. B. G. VII. 10. 1. Haec Caesari renuntiant : intellegere se divisum esse populum Romanum in partes duas... principes vero esse earum partium Cn. Pompeium et C. Caesarem... quorum alter agros... publice *eis* concesserit. B. C. I. 33. 4.

In aliis autem locis non nullis, pronomen *is* non ad subjectum totius orationis, sed ad proximae sententiae referendum est :

(Repperit Caesar Dumnorigem) odisse etiam suo nomine Caesarem et Romanos, quod eorum adventu potentia *eius* deminuta... sit. B. G. I. 18. 8. Sic reperiebat... (Nervios) nihil pati vini... inferri, quod his rebus relangescere animos *eorum* (1) et remitti virtutem existimarent. B. G. II. 15. 4. Timere Caesarem, ereptis ab *eo* duabus legionibus, ne ad *eius* periculum reservare eas... Pompeius videretur. B. C. I. 2. 3. Prodit Libo atque (2) excusat Bibulum... ob eam causam conloquium vitasse, ne res maximae spei maximaeque utilitatis *eius* iracundia impediretur. B. C. III. 16. 3.

Non pauci tandem sunt loci, qui extra obliquam orationem occurrant :

Persuadent Rauracis... uti... una cum *is* proficiscantur. B. G. I. 5. 4. Allobrogibus sese vel persuasuros... existimabant vel vi coacturos, ut per suos fines *eos* ire paterentur. B. G. I. 6. 3. Permitteret, ut, quos (obsides) illi haberent, voluntate *eius* reddere illis liceret. B. G. I. 35. 3. Quod vererentur, ne omni pacata Gallia ad *eos* exercitus noster adduceretur. B. G. II. 1. 2. Nervii... quo facilius finitimorum equitatum, si praedandi causa ad *eos* venissent, impedirent... effecerant, ut... B. G. II. 17. 14. Monet, ut ignes in castris fieri prohibeat, ne qua *eius* adventus procul significatio fiat. B. G. VI. 29. 5. Neque expectant... ut de *eorum* imperio ad populum feratur. B. C. I. 6. 6. Ignes fieri prohibuit, quo occultior esset *eius* adventus. B. C. III. 30. 5. Ut... quam quietissima *eius* profectio cognosceretur, conclamari iussit. B. C. III. 75. 2.

§ 2. — Pronomina relativa.

I. *Quod* CUM CONIUNCTIONIBUS CONIUNCTUM.

Saepe, praesertim in sermone cotidiano, pronomen *quod* cum

(1) Meusel : [*eorum*].

2 Holder : *neque*.

coniunctionibus coniunctum est nulla alia vi, nisi ut alteram sententiam cum altera conectat (1).

1) Caesar duodecies (2) *quodsi* usurpavit; nullam vero aliam coniunctionem cum hoc pronomine videtur coniunxisse (3).

2) Cicero contra ea forma sententiae plurimum usus est; nam, ut *quodsi* omittam, quod ei cum Caesare commune est, ea alia apud eum reperiuntur (4) :

Quodcum huius vobis adulescentiam proposueritis. Cael. 79 (5).

Quodetsi ingeniis magnis praediti quidam dicendi copiam sine ratione consequuntur. Fin. 4. 10.

Quodne id (6) facere posses. Ac. 2. 79.

Quodnisi eo nomine virtutes continerentur. Tusc. 4. 36. *Quodnisi* ego meo adventu illius conatus repressissem. Ver. 2. 64, cf. Ver. 2. 160, Att. 13. 10. 1.

Quodquia nullo modo... iucunditatem vitae tenere possumus. Fin. 1. 67 (7).

Quodquoniam illud negatis. Div. 2. 127, cf. Fin. 3. 59.

Quodubi sensi me in possessione iudicii... constitisse. de Or. 2. 200. *Quodubi* ille intellexit. Ver. 1. 67. *Quodubi* intellexi multum apud illum recentes nuntios valuisse. Ver. 4. 148.

Quodut sciret Milo illum Ariciae fuisse. Mil. 51.

Quodutinam, Quirites, ego id... sustulissem! C. Rab. 10. *Quodutinam* minus vitae cupidi fuissetus! Fam. 14. 4. 1 (8).

II. NOMEN ANTECEDENS IN SENTENTIA RELATIVA REPETITUM (9).

Quamquam ex omnibus aureae latinitatis scriptoribus Cicero-
nem saepissime nomen antecedens in sententia relativa repetiisse
A. Dräger docet (10), tantae auctoritati adsentiri non possum, cum

(1) Utrum *quod* forma sit accusativa (Riemann, p. 46, n.) an ablativa (Schmalz, adnot. 372 ad Reisigii praelectiones, p. 109), parum certum est et in medio relinquam.

(2) V. Menge-Preuss, p. 1226.

(3) Iniuria Halmius (Reisig, *Vorlesungen*, p. 107) laudat *quodnisi* : B. G. I. 44 ; ea enim est sententia : eius rei testimonium esse, *quod nisi* rogatus non venerit et quod bellum non intulerit, sed defenderit. B. G. I. 44. 6.

(4) Ex iis, quae laudo, exemplis, plurima iam apud Reisigium (p. 107) inveniuntur.

(5) Alius erat locus nunc ab editoribus correctus : *quodcum* (Ag. 2. 82), nunc legitur *Quirites ! cum*.

(6) Müller *quod ne ita*, Reid tuetur *id. v. eius* adnotationem.

(7) Non possum autem sic interpretari *quod quia vidisti plures scire* (Ver. 4. 29), quod exemplum apud Riemann (p. 45) laudatum invenitur. Ibi *quod* vim pronominis accusativi mihi videtur obtinere.

(8) Riemann (p. 46) huc etiam addit *quod qui*, et laudat : Graecia... praesidium pollicetur; *quod qui* ab illo abducit exercitum... praesidium firmissimum adimit rei publicae. Phil. 10. 9. Müller vero mihi videtur iure scripsisse [*exercitum*] ita ut *quod* ad *praesidium* referatur, et apte quadret sententia.

(9) Cf. Menge, *Das Relativum*, p. 5 et 17, ubi loci Caesariani iam collecti sunt.

(10) « Ziemlich oft findet sich die Wiederholung des Beziehungswortes noch in der klassischen Zeit, besonders bei Cicero. » (*Historische Syntax*, II, 300²).

mihî perspicuum sit Caesarem in ea re multo longius quam Cicero-
nem processisse. Ut igitur omnis controversia dirimatur, omnia
Caesariana exempla laudabo, quibuscum locos ex non nullis Cice-
ronis libris decerptos comparabo.

1) Exempla Caesariana.

Hac nominis repetitione ita saepe Caesar utitur, ut etiam ali-
quando legentibus satietatem moveat (1).

Erant omnino itinera duo, quibus itineribus... B. G. I. 6. 1. Diem
dicunt, qua die... B. G. I. 6. 4. Diem instare, quo die. B. G. I. 16. 3.
Tabulae repertae sunt... quibus in tabulis. B. G. I. 29. 1. Proelio vicerit,
quod proelium. B. G. I. 31. 12. Ultra eum locum, quo in loco. B. G. I.
49. 1. Loci natura erat haec, quem locum. B. G. II. 18. 1. Iter in ea
loca facere coepit, quibus in locis. B. G. IV. 7. 1. Omnibus iis rebus con-
fectis, quarum rerum causa. B. G. IV. 19. 4. In ea parte videri, quam
in partem. B. G. IV. 32. 1. Ad portum Itium convenire iubet, quo ex
portu. B. G. V. 2. 3. Isdem nominibus civitatum appellantur, quibus
orti ex civitatibus eo pervenerunt. B. G. V. 12. 2. Complures praeterea
minores obiectae insulae existimantur, de quibus insulis. B. G. V. 13. 3.
Clamor oreretur, quo clamore. B. G. V. 33. 1. Post diem VII. sese rever-
surum confirmat, quam ad diem. B. G. VI. 33. 4. Dies adpetebat VII.,
quem ad diem. B. G. VI. 35. 1. Castella XXIII (erant) facta; quibus in
castellis. B. G. VII. 69. 7. Cum X longis navibus ad Clupea praesto-
lans, quas naves. B. C. II. 23. 3. Legem promulgaverat, qua lege.
B. C. II, 25. 4. Nacti portum, qui appellatur Nymphaeum... qui portus.
B. C. III. 26. 4.

2) Exempla Ciceroniana ex omnibus libris colligere longum est
neque ad propositum meum necessarium. Ex primis tantum et
ultimis Ciceronis operibus ea excerpere conatus sum, unde, et
quantopere a Caesare differat et quo modo se ipse mutaverit, pos-
sit intellegi.

Nam in libris *de Inventione*, qui primi conscripti sunt, decem
exempla numerantur: in omnibus libris philosophicis, quos iam
provectus aetate Cicero composuit, non amplius septem reperiun-
tur, cum tamen eorum moles libros *de Inventione* fere decies
aequet (2).

In libris *de Inventione* eos locos notavi :

Qua re homines bestiis praesent, ea in re hominibus ipsis antecellat.
Inv. 1. 5. Quibus in rebus versatur ars et facultas oratoria, eas res

(1) « Depuis Juste Lipse et Bayle on a reproché à César d'écrire avec négligence, de
répéter inutilement les substantifs après les pronoms relatifs. » S. Diction. *Com-
mentaires*, p. XIII, et *Grande Encyclopédie*, art. *César*, t. X, p. 134. Cf. *Presse
(Beiträge)*, p. 23.

(2) In editione Teubneriana, libri *de Inventione* CXX paginis continentur, librorum
philosophicorum MCXLVI.

materiam artis rhetoricae nominamus. Inv. 1. 7. Si locus opportunus ad eam rem, qua de re narrabitur, fuisse ostendetur. Inv. 1. 29. Ut simile iis rebus sit, quas res ante induxerimus. Inv. 1. 53. Argumenta certa nascentur, quorum argumentorum pars... Inv. 2. 46. Nisi id factum esset, de quo facto iudicium est. Inv. 2. 74. Ut legem, qua lege fecerit, proferat. Inv. 2. 82. Eo modo atque ab eo vindicari, quo modo et a quo sit vindicata. Inv. 2. 84. Cum in ea re... redemptor fecerit, qua in re... Inv. 2. 97. Vituperationes ex iis locis sumentur, qui loci personis sunt attributi. Inv. 2. 177.

Ex libris philosophicis ea exempla collegit H. Merguet (III, p. 255) :

Quo in numero conticuisti, si ad eum numerum unum addidero, multane erunt? Ac. 2. 93. Quia possit eiusdem modi existere falsum ali-quod, cuius modi hoc verum. Ac. 2. 101. Porrecta manu, quae manus significet. Fin. 1. 39. Ea... errore fieri, qui error stultis extenuetur die. Tusc. 4. 39. Ad eam causam referendum est, quae causa genuit civita-tem. Rep. 1. 41. Scelus est nocere bestiae, quod scelus... Rep. 3. 19. Voluptatem corporis... a natura datam, cuius voluptatis... Cat. M. 39.

§ 3. — Pronomina indefinita.

I. *Ulli, nulli* USURPATUM PRO *cuiquam, nemini* (1).

Formam dativam pronominis *ullius* numquam Ciceronem pro *cuiquam* usurpasse recte monet Ae. Thomas (2). Caesar contra eam semel recepit :

Negat se more et exemplo populi Romani posse iter *ulli* per Provin-ciam dare. B. G. I. 8. 3.

Hoc idem etiam apud Plancum occurrit, sed ei id videtur fuisse causae, ut hanc formam usurparet, quod statim post *quicquam*, quae vox proxime antecedebat, *cuiquam* vix ausus sit dicere; ea est enim eius sententia :

Huic prius excusandum me esse arbitror quam de insequenti officio *quicquam ulli* pollicendum. ap. Cic. fam. 10. 8. 1.

Praeter hunc locum, nullum aliud exemplum laudat Neue huius formae substantivae, quod apud scriptores aureae, quae dicitur, latinitatis aut etiam argentae occurrat.

Simile quiddam animadverti potest in formis *nemini* et *nulli*,

(1) Cf. Neue-Wagener, II, p. 307, 324; Riemann, *Etudes*, p. 84.

(2) Ad Ver. 3. 141 : « Cicéron n'emploie jamais le datif *ulli* que comme adjectif. »

quarum prior quidem a Cicerone saepissime ¹ usurpata est, altera autem fortasse numquam; quod enim unum laudatur exemplum, id coniectura nititur nec ea quidem ab omnibus editoribus recepta:

Haec Baebius quidam a Curione III Id. profectus, homo non infans, sed qui *nulli* non dicat. Att. 9. 14. 2. Sic C. Fr. Hermann (*Philol.* III. p. 105), Baiter, Wesenberg, C. F. W. Müller; ² *quis illi non dicat*; *Mediceus*, Boot (2); *qui de suo illa*: Tyrrell.

Apud Caesarem contra semel occurrit *nemini*, *nulli* autem quinques:

Se nociturum *nemini*. B. C. I. 85. 12.

In muro consistendi potestas erat *nulli*. B. G. II. 6. 3. Dierum XV supplicatio decreta est, quod ante id tempus accidit *nulli*. B. G. II. 35. 4. Summam imperii res consulto *nulli* discedentem tradidisse. B. G. VII. 20. 5. Quorum *nulli* ex itinere excedere licebat. B. C. I. 79. 5. *Nulli* omnium has partes... minus convenisse. B. C. I. 85. 1.

Hunc usum eius formae dativae Caesari communem esse cum ceteris historicis et docet Schmalz (3) et ex locis a Neue collectis perspicere licet.

II. *Quidam* = *non nulli*.

Multos Livianos locos collegit Riemann (4), in quibus *quidam* eandem vim haberet, quam *non nulli*, v. g. *in quosdam boves palatos a suis inciderunt* (22. 17. 4); unum locum Ciceronianum adiecit (*quosdam dies*. Fam. 11. 5. 1), tres vero Caesarianos: B. G. VII. 35. 4 (5); B. C. III. 65. 3; III. 66. 1.

Re diligentius exquisita, apparet hanc usurpationem pronominis *cuiusdam*, cum apud Caesarem longe lateque pateat, eandem apud Ciceronem angustissimis finibus contineri. Nam iis locis, quos Riemann protulit, neque ullum alium Ciceronianum habeo, quem adiciam, et non nullos Caesarianos, ex Bello Civili plerosque depromptos (6), conferre possum. Eos igitur, quoscunque poterò, laudabo, ne iis quidem omissis, qui jam apud Riemann reperiuntur:

1 In orationibus sex et quinquaginta exempla reperiri Neue (p. 324) adfirmat, ex operibus philosophicis unum et viginti locos ab H. Merguet collectis invenias.

2 Hanc praeterea annotationem adiecit: « Latine nesciunt, qui hoc sana putent. Aliorum suspiciones, in quibus Gronoviana *sed quis illi non dicat*, quam mihi non satisfacere, conieci: *sed qui illi nulli non dicat*. »

(3) « Nicht allein Pollio, sondern die ganze Reihe der Historiker vor ihm und nach ihm bevorzugt *nulli* vor *nemini*. » *Asinius Pollio*, p. 35.

4 *Etudes*, p. 188.

5 Vel potius VII. 35. 3.

6 « Zu der Annahme, dass Caesar das b. c. in grosser Eile und mitunter nicht flüchtig hingeworfen hat, passt ferner der häufige Gebrauch von *quidam*. Wenn man

Reliquas copias... misit, distractis *quibusdam* cohortibus, ut numerus legionum constare videretur. B. G. VII. 33. 3. Eadem ratione privatim ac publice *quibusdam* civitatibus habitis honoribus... B. C. II. 21. 3. *Quibusdam* solutis ergastulis Compsam... oppugnare coepit. B. C. III. 22. 2. Naves onerarias *quasdam* nactus incendit. B. C. III. 23. 2. Scipio detrimentis *quibusdam* circa montem Amanum acceptis imperatorem se appellaverat. B. C. III. 31. 1. Loco, qui... aditum habet navibus medio-crem atque eas a *quibusdam* protegit ventis. B. C. III. 42. 1. Fontes a *quibusdam* praesidiis aberant longius. B. C. III. 49. 4. Deductis *quibusdam* cohortibus ex praesidiis eodem venit. B. C. III. 63. 2. Animadversum est... cohortes *quasdam*, quod instar legionis videretur, esse post silvam. B. C. III. 66. 1. Mutato consilio *quibusdam* de causis. B. C. III. 66. 4 et 7. Hoc idem visum ex superioribus *quibusdam* castellis confirmaverant. B. C. III. 67. 1. Nisi eo ipso tempore *quidam* nuntii de Caesaris victoria... essent allati. B. C. III. 101. 2.

III. *Omnis* pro *toto* USURPATUS.

Iam a multis grammaticis animadversum est *omnem* saepe a Caesare ea vi usurpatum, quae *totius* soleat esse; cum tamen in ea re discrimen inter Caesarem et Ciceronem inesse contendat L. Constans, praeterire non possum, quin, utriusque qui fuerit usus, investigem.

In hac igitur voce *omni* vulgare quiddam notat L. Constans, et a Cicerone alienum, apud quem duo exempla a grammaticis soleant laudari, cum in commentariis *de Bello Gallico* duodecim saltem possint inveniri (1).

Plurimos tales esse locos Caesarianos equidem negare non possum, plures etiam fortasse quam Ciceronianos; hos tamen minime raros esse conabor comprobare; pauca adiciam de non nullis formis sententiarum, quae ex *omni* constant et quae antiquum quiddam sonare et vulgare mihi videntur.

1) Vocis *omnis* pro *toto* usurpatae haec Caesariana notavi exempla 2 :

Gallia est *omnis* divisa in partes tres. B. G. I. 1. 1. *Omnis* civitas in

sich nicht die Zeit nehmen will, etwas genauer und ausführlicher zu bestimmen, ist dieses Pronomen ein vortreffliches Auskunftsmittel. Während Caesar im b. G. *quidam* nur 16 mal verwendet, finden wir es im b. c. 31 mal. » Frese, *Beiträge*, p. 61.

(1) « *Alii*, dans le sens de *ceteri*, se rencontre I. 41. 4... C'est sans doute une de ces nombreuses façons de parler de la langue populaire, que Salluste, Cornélius Népos et surtout Tite-Live ont introduites dans la langue littéraire. Il en est de même pour *omnis* au sens de *totus*, qui est assez fréquent dans César. Voy. I. 1. 1. 5. 3. II. 12. 4. III. 8. 1 et 5. IV. 17. 9. V. 13. 7. VII. 32. 5. 33. 2 et 3. 43. 5. 80. 1 et 2. On n'en cite que des exemples isolés avant lui, en particulier deux de Cicéron. » (p. 318).

2 *Totum* pro *omni* à Caesare usurpato bis (B. C. II. 26. 4. III. 44. 6) arbitratur Meusel in suo *Lexico*, sed recte negat Frese, *Beiträge*, p. 58.

quattuor pagos divisa est. B. G. I. 12. 4. Galliam *omnem* ab Ariovisti iniuria posse defendere. B. G. I. 31. 10. Cum *omnem* Galliam occupavissent. B. G. I. 33. 4. *Omni* aciem carris circumdederunt. B. G. I. 51. 2. *Omni* pacata Gallia. B. G. II. 1. 2. II. 33. 1. *Omnis* orae maritimae. B. G. III. 8. 1. 3. *Omni* hoc itinere confecto. B. G. IV. 5. 3. Subdicitur cum *omni* opere coniunctae. B. G. IV. 17. 9. *Omni* opere effecto. B. G. IV. 18. 1. *Omnis* Gallia ad septentriones vergit. B. G. IV. 20. 1. *Omnis* insula est vices centum milium passuum. B. G. V. 13. 7. Quae regio est maritima *omnis*. B. G. V. 14. 1. Si Gallia *omnis* consentiret. B. G. V. 29. 6. In *omni* Gallia. B. G. VI. 13. 1. Spatia *omnis* temporis numero noctium finiunt. B. G. VI. 18. 2. Huius *omnis* pecuniae ratio habetur. B. G. VI. 19. 2. Vita *omnis* in venationibus consistit. B. G. VI. 21. 3. *Omnem* Galliae salutem... positam. B. G. VII. 25. 1. Illum *omnem* locum impediret. B. G. VII. 37. 4. *Omnem* Galliam respiciamus. B. G. VII. 77. 7. Erat ex *omnibus* castris despectus. B. G. VII. 80. 2. *Omnem* Galliam pacaverint. B. C. I. 7. 7. *Omnem* Italiam liberare. B. C. I. 9. 1. *Omnis* res publica senatui permittatur. B. C. I. 9. 3. *Omnem* agrum Picenum percurrit. B. C. I. 13. 1. *Omnem* munitionem expleant. B. C. I. 21. 3. *Omnem* ulteriorem Hispaniam tueatur. B. C. I. 38. 2. *Omne* est perfectum opus. I. 41. 3. *Omni* acie perterrita. B. C. I. 45. 1. Ex *omni* provincia comportabatur. B. C. I. 49. 1. Erat in celeritate *omne* positum certamen. B. C. I. 70. 1. Ex *omni* provincia vocat. B. C. II. 1. 4. *Omnem* administrationem tardabat. B. C. II. 2. 3. Hoc opus *omne* perficiunt. B. C. II. 10. 7. *Omnis* administratio belli consistit. B. C. II. 12. 1. Consentire *omnem* provinciam. B. C. II. 17. 4. Pecuniam *omnem* contulit. B. C. II. 18. 1. Provinciam *omnem* adigebat. B. C. II. 18. 3. *Omni* ora classem disposuerat. B. C. III. 3. 2. *Omni* terra prohibebatur. B. C. III. 15. 1. *Omnem* orationem instituisse. B. C. III. 17. 6. *Omni* Aetolia potius est. B. C. III. 35. 1. *Omnem* commeatum contulisset. B. C. III. 41. 3. *Omnem* apparatus belli supportabat. B. C. III. 44. 1. Praedam *omnem* domum avertabant. B. C. III. 59. 3. Aggerem *omnem* imponit. B. C. III. 62. 2. *Omni* ora excludere. B. C. III. 78. 3.

In hoc numero non reposui ea omnia exempla in quibus *omnis* cum nomine multitudinis coniungitur: ea autem plurima sunt, libentius enim in eius modi sententiis *omnem* quam *totum* Caesar solet usurpare, ut ex lexicis patet; nam apud eum *omnis multitudo* novies occurrit, *tota multitudo* nusquam; *omnis equitatus* tricies, *totus equitatus* nusquam; *totus exercitus* tamen non raro dicitur, quamquam paulo minus saepe undecies, quam *omnis exercitus* (quater et decies).

2) Huius significationis verbi *omnis* apud Ciceronem non duo, sed plurima sunt exempla. Quae cum omnia referre neque velim neque possim, ex iis in orationibus et libris philosophicis non nulla colligam, quibus Ciceronianus usus cognoscatur:

In *omni* vita (I) nihil aliud egi. Div. Caec. 40. In animo est causam

1) *Omnis vita*: huius sententiae XVII exempla in orationibus reperiuntur; acties legitur *tota vita*.

omnem (1) exponere. Ver. 1. 32. Cum tibi se tota Asia praebuisset, cum tibi exposita esset *omnis* Pamphylia. Ver. 1. 93. Soli non modo in Sicilia, verum in *omni* orbe terrarum. Ver. 4. 23. Orbem *omnem* peragrasset terrarum. Ver. 4. 106. Calamitatis, quae *omnis* propter avaritiam ipsius accidisset. Ver. 5. 106. Missis in Achaïam *omnemque* Graeciam. Imp. Pomp. 35. *Omnem* accusatoris orationem (2) in duas divisam esse partes. Clu. 1. Sanguinem suum profundere *omnem* cupit. Clu. 18. Hic ager *omnis*. Ag. 2. 70. Si *omnis* res publica loquatur. Cat. 1. 27. In *omni* iure civili aequitatem reliquerunt. Mur. 27. Bellum illud *omne* Mithridaticum cum muliereculis esse gestum. Mur. 31. Annui temporis criminationem *omnis* aetas L. Flacci defendet. Flacc. 100. Ut cuncti ex *omni* Italia venirent. In Sen. 24. *Omnem* vitae suae cursum conficeret. Cael. 39. Palatium civitate *omni* refertum. Pis. 11. *Omnis* erat tibi Achaïa addicta. Pis. 37. *Omnem* aetatem (3) in bellis consumptam. Dei. 6. *Omnem* hanc Asiam amisisset. Dei. 36. *Omnem* Italiam dividendam dedit. Phil. 5. 7. Italia *omnis* infesta est. Phil. 10. 10. Percurri *omnem* Epicuri disciplinam placet. Fin. 1. 28. Non solum Graecia, sed etiam *omnis* barbaria commota est. Fin. 2. 49. *Omne* caelum totamque terram mente complexum. Fin. 2. 112. Proficiscendum est ab *omni* mundo (4). Fin. 3. 73. Qua ex *omni* copia plurima argumenta sumuntur. Fin. 4. 13. Concidat *omne* caelum *omnisque* natura necesse est. Tusc. 1. 54. *Omne* corpus intenditur. Tusc. 2. 56. Cui aeternitas *omnis* (5) nota sit. Tusc. 4. 37. Rationem per *omnem* naturam rerum pertinentem. Nat. d. 1. 36. Hominem, qui est mundi pars, pluris esse quam mundum *omnem* oporteret. Nat. d. 2. 32. Stellae atque *omnis* aether. Nat. d. 2. 118. Ea vicissitudo in *omni* cursu conservatur. Nat. d. 2. 125. Sanguis in *omne* corpus diffunditur. Nat. d. 2. 138. Adde nervos eorumque implicationem corpore *toto* pertinentem, qui... in corpus *omne* ducuntur. Nat. d. 2. 139. Primis litteris illius sententiae carmen *omne* praetextitur. Div. 2. 112. Cuius *omnem* ornatum Aratum extulisse. Rep. 1. 22. Cum ad eum dominatus *omnis* recidisset. Rep. 2. 14. *Omne* Latium bello devicit. Rep. 2. 44. *Omnis* terra parva quaedam insula est. Rep. 6. 21. Quid est in *omni* caelo atque terra? Leg. 1. 22. Nec rerum natura *omnis* nec mundus potest. Leg. 3. 3. *Omni* Macedonum gaza politus. Off. 2. 76. Continentia in victu *omni*. Off. 2. 86. *Omnem* sermonem tribuimus M. Catoni. Cat. M. 3. Qui *omnem* orbem terrarum unam urbem esse ducunt. Par. 18. Circum *omne* caelum aequaliter distribuit. Tim. 35.

3) Restat, ut pauca dicam de duabus sentiis, quae antiquum quiddam mihi videntur ac vulgare redolere.

a) *Omnibus annis = quotannis* :

Hi perpetuas inter se controversias habebant, uter alteri anteferreretur,

(1) *Omnis causa* : cf. Ver. 1. 41, 2. 101, 5. 90; Imp. Pomp. 4; Clu. 12; Flacc. 49; Dom. 100; Cael. 2; Pis. 19; Dei. 42; saepius tamen *tota causa* dicitur. v. Merguet.

(2) *Omnis oratio* quater et decies invenitur in orationibus, *tota oratio* ter.

(3) *Omnis aetas* : sic fere semper legitur in orationibus et in libris philosophicis : unum excipitur exemplum : *multorum virorum totis aetatibus*. Tusc. 5. 53.

(4) *Omnis mundus* : in libris philosophicis duodecies invenitur, *totus mundus* terdecies.

(5) Huc referendum est *ab omni aeternitate, ex omni aeternitate*, quae utraque sententia saepe in libris philosophicis occurrit.

omnibusque annis de loco summis simultatibus contendebant. B. G. V. 44. 2.

b Omnis temporis, omnium temporum :

Corus ventus navigationem impediēbat, qui magnam partem *omnis temporis* in his locis flare consuevit. B. G. V. 7. 3. Spatia *omnis temporis* non numero dierum, sed noctium finiunt. B. G. VI. 18. 2. 11 non solum in pristinum statum redissent, sed *omnium temporum* dignitatem antecessisse videntur. B. G. VII. 34. 4. *Omnium temporum* iniurias inimicorum in se commemorat. B. C. I. 7. 1.

Cum his sententiis perpaucae Ciceronianae conferri possunt: duae tamen similes mihi videntur, quae ambae in Verrinis orationibus continentur :

Legatos mittunt, qui cum leges doceant consuetudinemque *omnium annorum* demonstrant. Ver. 2. 124. Ut ei sacra facerent quotannis, cuius opera *omnium annorum* sacra amiserant. Ver. 4. 130.

IV. *Nullus* : *non*.

Nullus pro simplici negatione *non* 1) a Caesare nunquam, a Cicerone saepe usurpatus est :

Nolite arbitrari me, cum a vobis discessero, nusquam aut *nullum* fore. Cat. M. 79. Quod eos (piscatores) *nillos* videret. Off. 3. 39. Ad M. Aelium *nullus* tu quidem domum, sed sicubi incidit. Att. 15. 29. 1. Corumbus Balbi *nullus* adhuc. Att. 14. 3. 1. Seelus illud, quod time-ramus, spero *nullum* fuisse. Att. 10. 7. 3. Quem motum te videre scripseras, eum nuntiant, qui veniunt, *nullum* fore. Att. 3. 13. 1. Vir ille summus *nullus* imperator fuit. Fam. 7. 3. 2. Miseros (mortuos puto) ob id ipsum quidem, quia *nulli* sint. Tusc. 1. 11. Ego autem scripsi Sextum adventare... quia... ab armis *nullus* discederet. Att. 15. 22. Philotimus non modo *nullus* venit, sed... Att. 11. 24. 4. Petatur hereditas, quae *nulla* debetur. Ver. 2. 43. *Nullus* iste timor esse debet. Phil. 5. 30, etc.

« Inesse autem in eo genere superlationem quandam veritatis familiari sermoni maxime convenientem, Naegelsbach rectissime docuit 2). » Cum igitur Caesar ea forma dicendi abstinuit, cautius quam ipse Cicero a cotidiano et vulgari sermone se removit.

1) Cum dico *nullum* pro *non* usurpate, utrausque vocis eandem esse sententiam equidem non contendo, cum contra in *nullo* minus in vna negationis locesse tractam: illud tantum animadverto hanc vocem, quae ad res completius univere neccitas soleat usurpate, hic ad singulares referri.

2) Stinner, p. 31.

§ 4. — Pronomina neutra casibus obliquis usurpata.

A non nullis grammaticis etiam nunc defenditur scriptores aureae latinatis, ne in amphiboliam inciderent, *eius rei, ei rei, ea re* pro *eius, ei, eo* solitos esse dicere (1). Quod etsi saepe fit, multum abest tamen, ut a Cicerone et Caesare semper observetur; nam et Cicero formis obliquis pronominum neutrorum plurimum usus est neque eas Caesar repudiavit. Inter eos tamen multum interesse constabit, si ex utriusque operibus exempla collecta inter se conferentur.

Caesariana igitur omnia, quae invenero, proferam, Ciceroniana vero cum numero suo huius mei commentarii fines excedant, ea tantum enumerare temptabo, quibus perpetuus Ciceronis usus satis cognosci posse videatur. Ex primis itaque eius libris, quos *de Inventione* conscripsit, ex omnibus orationibus, ex omnibus libris philosophicis locos, quos potui, collegi; qui si cum Caesarianis comparabuntur, ex utrisque, ut spero, elucebit et Ciceronem in ea re multo audacius quam Caesarem longiusque processisse, et hunc pronominum usum, quem tot grammatici a Latinis scriptoribus abiudicant, quamquam apud Caesarem rarius, apud Ciceronem densius deprehendatur, utriusque tamen auctoritate comprobari.

1) Tres sunt formae sententiarum, in quibus saepissime apud omnes obliquae formae neutrae occurrant.

a) In genitivo partis :

(1) Deecke (*Beiträge*, p. 46, n. 1) contendit hanc amphiboliam « anxie vitari esse solitam ». Tyrrell (*Correspondence*, I, p. 241, n.) : « Cic. in his letters uses *in eo*, etc., for the more regular *in ea re*, etc. » Ex exemplis, quae proferam, apparebit non rarius in ceteris Ciceronis operibus quam in epistulis hunc usum deprehendi. Thomas (*de Signis*, 44. 97) : « Remarquez ici, et plus loin aussi, à ce qu'il semble, dans le *de isto* de la phrase suivante, l'emploi curieux du neutre, contrairement à la règle ordinaire (Reisig, § 343. 6, p. 622) et à l'usage habituel au moins dans Cicéron, qui évite régulièrement les pronoms neutres quand ils ne se distinguent pas du masculin. Mais l'exception se justifie lorsque, comme ici, aucune confusion n'est possible. » Reid (*Cato maior*, 3) : « The best writers generally do not use the neuter adjective as noun in the oblique case, unless there is something in the context to show clearly the gender. » Frese (*Beiträge*, p. 63) : « Der substantivische Gebrauch des neutrum pluralis der Pronomina in denjenigen Kasus, die nicht als neutral erkennbar sind, ist in der klassischen Prosa selten. » Cf. Reid, *Laelius*. 30, p. 117; Seyffert-Müller, *Laelius*. 3. 19, p. 121; Reid, *Academica*. 4. 8, p. 98. Cf. contra du Mesnil (*de Legibus*. 2. 20. 31, p. 163 et Hofmann-Sternkopf *Ausgew. Briefe*, I, p. 218) : « Die Neutra der Adjectiva und Pronomina werden oft in den obliquen Kasus gebraucht, auch wenn sie durch ein pron. rel. nicht als Neutra kenntlich gemacht werden. »

Nihil *horum*. B. C. I. 85. 7. *Horum* aliquid. Inv. I. 103. *Horum* nihil. Phil. 5. 6. *Quorum* nihil. Fin. I. 30. etc.

b) In ablativo discriminis, qui cum formis comparativis coniungitur :

Hoc magis properat Varro. B. C. II. 20. 1. *Eo* repugnante fiebat (consul), immo vero *eo* fiebat magis. Mil. 34. etc.

c) In iis pronomibus, quae sive cum coniunctionibus sive cum aliis pronomibus neutris et iis quidem non obliquis coniunguntur :

Si in *eo* manerent, *quod* convenisset. B. G. I. 36. 5. Neque multum abesse ab *eo*, *quin* paucis diebus deduci possint. B. G. V. 2. 2. Ex *eo* sciri potest, *quia* corpora nostra... concalescunt. Tusc. I. 42. *Eo* separanda fuit ab hac disputatione, *quia*... Fin. 5. 23. Cum omnis haec quaestio... ab *eo* proficiscatur, *quod* diximus... ib., etc.

2) His omnibus locis omissis, Caesariana exempla non nulla, Ciceroniana autem plurima notanda sunt.

a) Ea primum proferam, quae apud Caesarem reperiuntur :

His mandatis (1) eum a se dimittit. B. G. II. 5. 3. Nos nihil de *eo* percontationibus reperiebamus. B. G. V. 13. 4. Se ad armatum hostem iterum negat atque in *eo* perseverat. B. G. V. 36. 4. Non alienum esse videtur... *quo* differant hae nationes inter sese, proponere. B. G. VI. 11. 1. *Hoc* maxime ad virtutem excitari putant. B. G. VI. 14. 5. *Hoc* ali staturam... putant. B. G. VI. 21. 4. *Hoc* se fore tutiores arbitrantur. B. G. VI. 23. 3. Si pedites suis auxilium ferant atque in *eo* morentur. B. G. VII. 66. 5. In *eo* perseverandum putabat. B. C. I. 26. 2. *His* omnibus annona crevit. B. C. I. 52. 4. *His* expositis. B. C. III. 11. 1. *Quo* cognito. B. C. III. 14. 2. *Quo* facto conventus civium Romanorum... Antonium recipit. B. C. III. 29. 1. *Quo* facto civitatibus... imperaverat pecunias. B. C. III. 31. 2. *Hoc* fuit contentus. B. C. III. 51. 5. *Quibus* cognitis. B. C. III. 62. 1. In *hoc* omnis multitudo maiestatem regiam minui praedicabat. B. C. III. 106. 4.

b) Apud Ciceronem tanta exemplorum copia suppeditat, ut ea omnia referre non possim : ex operibus tamen et tempore et genere diversis tot locos laudabo, ut de hac universa quaestione tuto possit diiudicari.

Ex libris *de Inventione* ea exempla deprompsi :

Hoc eodem arguebitur. Inv. I. 13. Vis verbi... in *quo* posita sit, quaeri. Inv. I. 17. Summam causae, id est, in *quo* consistat controversia. Inv. I. 23. Si non ab *eo*, *quo* in proximo desitum erit, deinceps incipietur. Inv. I. 28. *Cuius* genus posueris, *eius*... partem ponas. Inv. I. 33. Ab *eo*, *cui* contrarium dicitur. Inv. I. 42. *Horum* exempla...

4) *His* datus mandatis. R. Schneider.

cognoscentur. Inv. 1. 49. Quod... separari ab *aliquo* potest. Inv. 1. 62. Ex *his* illud perspicuum est. Inv. 1. 66 (bis). Ex *quo* cognoscitur. ib. Quo inlato. Inv. 1. 85. Ut in *codem* versemur. ib. Quid ex *his* conficiatur. Inv. 1. 89. Ex *quo* demonstrabimus. Inv. 1. 101. *Quibus* ex *omnibus*... odium commovere poterit. Inv. 1. 103. Ex *quo* factum est. Inv. 2. 14. Ex *quibus* constitutio est. Inv. 2. 15. De *quo* post dicendum est. Inv. 2. 22. In *quo*... similitudines erunt proferendae. Inv. 2. 25. *Quorum unius cuiusque* vis... explicata est. Inv. 2. 40. Ex *quibus* coniectura quaedam ducitur. Inv. 2. 41. Ex *quibus* elicitur aliquid suspicionis. Inv. 2. 42. *Quorum* pars ad consilium pertinet. Inv. 2. 43. In *quo* quaeritur. Inv. 2. 44. *Omnibus* iam dictis. Inv. 2. 49. *Omnium* fore perturbationem. Inv. 2. 61. De *eo ipso* esse controversiam. Inv. 2. 64. Ex *eo*, *cuius* id causa factum est. Inv. 2. 72. Ex *quo* iudicatio fit. Inv. 2. 79. De *utroque*... dicitur. Inv. 2. 89. In *quibus omnibus* conquestionem... inesse oportebit. Inv. 2. 102. *Eo* non ascripto. Inv. 2. 120. Ex *his* sententia... perspicitur. Inv. 2. 121. Ex *quo* conficitur. Inv. 2. 145. Eius rei, qua de quaeratur cum *eo*, de *quo* constet, conlationem. Inv. 2. 150.

Ex orationibus autem ea collegi :

In *utroque* excellunt. Quinc. 31. Ex *quo*... quivis potest intellegere. Quinc. 90. *Quo* populus Romanus nihil vidit indignius. Rosc. 33. *Quo* conferenda sint cum *hisce*, de *quibus* nunc quaerimus. Rosc. 51. De *quibus* quoniam verbo arguit... Rosc. 82. Ex *hoc*, si *quo* de illorum dubitabitur, convincatur. Rosc. 118. Cum pars *eius* dimidia Rosci esset. Q. Rosc. 51. De *utroque* dicam. Div. Caec. 11. In *quo* (1) quid eniti possum... Div. Caec. 26. Ex *quibus* si unum in te cognoveris. Div. Caec. 27. In *quo* si te natura adiuveret. Div. Caec. 39. De *quo* ne multa disseram. Ver. 1. 72. *Hoc uno* uterer. Ver. 2. 164. In *quo* quae vestra defensio futura sit... Ver. 2. 165. *Quo* tantum tibi opus fuerit, id quaero. Ver. 2. 183. In *quo* te lex tenet. Ver. 3. 71. Ex *eo*, *quo* istius avaritia contenta fuit. Ver. 3. 103. In *illo*... vicimus. Ver. 3. 145. Ex *quo* intellegi potest. Ver. 3. 178. (cf. ib. 8). Non est in *hoc* crimen. Ver. 3. 188. In *quo* erat aliqui quaestus. Ver. 3. 195. Ex *quibus* hoc... indignissimum videbatur. Ver. 3. 204. In *quo* multi interpellant. Ver. 4. 142. In *eo* cum... discessio facta esset. Ver. 4. 146. Ex *quo* iam intellegis. Ver. 5. 39. Ex *quo* fit navis. Ver. 5. 47. *Eo* contentum me esse dicam. Ver. 5. 165. Hoc teneo, hic haereo, *hoc* sum contentus *uno*. Ver. 5. 166. Non fuit *his omnibus* iste contentus. Ver. 5. 170. Si in *hoc* me ratio fefellerit. Ver. 5. 173. In *hoc posteriore*... in *illo priore*. Tul. 30. De *quo* hoc primum quaero. Tul. 38. *Hoc* sequitur, ut... oportuerit. Tul. 54 (2). Quid hoc ab *illo* differt? Caec. 39. De *eo* quaeri oporteret. Caec. 93. In *hoc* Caecinam non defendo. Caec. 94. Ex *quo* intellegi potuit... populum concitari. Clu. 138. *Quo* animi... incenderentur. Clu. 140. In *quo* illud quaero. Clu. 169. In *eo ipso* homines mentiuntur. Clu. 174. Est in *eo* diligens. Ag. 1. 4. In *quo* universi delignant. Ag. 2. 17. Ex *quo* intellegi potest. Ag. 2. 102. Non modo *illis* cavet. Ag. 3. 10. In *hoc ipso*, in *quo* exultat oratio mea. Cat. 2. 3. Ex *eo ipso* intellegere possumus. Cat. 2. 25. *Quorum* quod

(1) De his verbis in *quo* sic saepe usurpatis v. Reid, *Academica*. 1. 32, p. 139.

(2) Cf. Landgraf, *Pro Roscio*, p. 384.

simile factum? Cat. 4. 13. *Quo* constituto. Mur. 14. *Hoc* omissio. Mur. 22. Carmen cum ceteris rebus absurdum. tum vero in *illo*. Mur. 26. *Hoc* remoto. Mur. 70. In *eo* fallis. Mur. 77. In *quo* vehemens fui. Sul. 87. In *quo* vos hortor. Sul. 93. In *quo* est diligentia requirenda? Flacc. 32. Nec volitabo in *hoc* insolentius. Flacc. 38. Census es mancipia Amyntae neque huic ullam in *eo* fecisti iniuriam. Flacc. 80. Ex *quo* intellegi debet. Flacc. 89. Neque *eo* contentus fuit. In Sen. 12. Ex *quo* iudicare potestis. Dom. 67. Ex *quo* intellegitur. Dom. 103. Cum *aliis multis* scriptum etiam illud est. Har. r. 9. Cum in *eo ipso* periculum est. ex *quo* periculum portenditur. Har. r. 26. In *quo uno* non mentiebatur. Har. r. 47. In *quo* cum multa sunt indigna. Sest. 2. De *quo* te... testor. Sest. 43. Ex *quo* intellectum est. Sest. 69. Horum *utro* uti volumus. *altero* est utendum. Sest. 92. In *quo* est me ultus. Sest. 111. In *quo* eos coniunxit. Sest. 132. In *quo* eius temeritatem satis mirari non queo. Sest. 134. In *quo* alterum es confessus... in *altero* inconstantiam tuam... refellisti. Vat. 3. In *quo* ne quid a me dictum putes. Vat. 33. In *eo* perseveravit. Prov. cons. 10. In *quo* magna contentio... fuit. Bal. 21. Ex *quo* intellegi necesse est. Bal. 27. In *quo* di immortales meas preces audiverunt. Pis. 43. In *altero illo* haeres. Pis. 74. In *quo*... Torquatus furebat. Pis. 78. De *quo ipso* tecum contendam. Planc. 10. In *quo* illud debes putare. ib. In *quo* si tibi respondeam. Planc. 58. In *eo ipso*, in *quo* nihil potest esse nimium. Planc. 82. In *ceteris* meminerat fuisse patricium. Scaur. 34. Ex *hoc ipso* crimen oritur. Rab. Post. 30. Num potest magis carere *his omnibus*? Lig. 11. *Horum* eram conscius. Dei. 21. In *eo* culpam nullam fuisse arbitrarer. Dei. 24. In *quo* quantus error est! Phil. 1. 20. In *quo* vincit omnes. Phil. 1. 37. Te in *isto ipso* convinco... amentiae. Phil. 2. 9. In *quo* ne ipsius quidem ulla esse poterat lege lata. Phil. 2. 10. In *quo* est tua culpa. Phil. 2. 20. In *quo* Caesar felicior fuit. Phil. 2. 23. Ex *quo* intellegi debet. Phil. 2. 30. Me in *utroque* fuisse moderatum. Phil. 2. 40. In *quo* demiror... Phil. 2. 49. Si in *eo* perseverares. ib. De *quo* Caesar questus est. Phil. 2. 74. In *quo* stupiditatem hominis cognoscite. Phil. 2. 80. Contentus *eo* non fuisti. Phil. 2. 99. *His* quidem iam inveteratis. Phil. 2. 108. *Horum* similia deinceps. Phil. 3. 22. In *quo* nos fefellit. Phil. 5. 12. Ex *quo* iudicari potest. Phil. 5. 48. In *quo* non tantum commodum tribuitur, quantus honos. Phil. 5. 52. Quid est, quod de *his* laboret? Phil. 8. 27. *Quo* impetrato. ib. *Quibus* a te dictis. Phil. 9. 3. De *quibus* confirmandis legem laturus est. Phil. 10. 17. In *quo* potuit. Phil. 11. 2. Ex *quo*... documentum nos capere fortuna voluit. Phil. 11. 5. Ex *quo* iudicare debetis. Phil. 11. 15. Ut haec libertate posteriora ducas, itaque *his* uti velis, si... nec pro *his* libertatem, sed pro libertate haec proicias. Phil. 13. 6. Ex *eo* non iter, sed cursus et fuga in Galliam. Phil. 13. 20. Alterum fecit, *alterius* di immortales omen avertant! Phil. 14. 26.

In nullis tamen Ciceronis libris tot exempla eius modi quot ex philosophicis sermonibus deprehendas; quae cum vix hoc loco enumerari possint, in appendicem congerentur.

§ 5. — Vox rei pro pronomine usurpata.

Ad usum pronominum referenda mihi videtur vox *rei* pro pronomibus saepissime a Caesare usurpata. Obliquis quidem casibus apud omnes scriptores Latinos solet occurrere, qui *omnium rerum, omnibus rebus* libentius dicunt quam *omnium, omnibus* (1); nominativo autem et accusativo *ea res, eam rem* apud Caesarem saepissime, apud ceteros rarius pro *id* ita usurpatur, ut propria vis substantivi in pronominis significationem extenuata quasi evanescat; idem etiam in aliis sententiis, ut *eius rei causa* pro *ea causa* sive *ea de causa* usurpata, potest deprehendi. Immo non raro apud Caesarem, in quibus etiam sententiis pronomen ad certum quoddam antecedens nomen referendum erat, in eius vicem vox *rei* succedit, e. g. : *magno numero navium adpulso, cuius rei (= quarum) summam facultatem habebant*. Id tandem notandum est, quod eorum quoque pronominum, quae cum coniunctionibus copulantur, vox *rei* locum obtinet : e. g. : *eius rei causa institutum, ne...* Hae duae proximae formae sententiarum quoniam Caesaris maxime sunt propriae, eas in investigando Caesariano usu a prima separabo.

Antequam autem haec omnia exemplis confirmem, non alienum videtur breviter perpendere *rei* usus quid redoleat, quam notam ferat atque indicium. In eo gravitas primum eminet, quam in anti-quis quibusdam formulis licet agnoscere ; exemplo mihi erit initium orationis *pro Murena*, in quo sollemnis comitiorum precatio ipsis verbis a Cicerone refertur :

Quod precatus a dis immortalibus sum... illo die, quo L. Murenam consulem renuntiavi, ut *ea res* mihi, fidei magistratuique meo, populo plebique Romanae bene atque feliciter eveniret, idem precor ab isdem dis immortalibus... ut vestrae mentes atque sententiae cum populi Romani voluntatibus suffragiisque consentiant *eaque res* vobis populoque Romano pacem... adferat... Sum precatus, ut... *ea res* fauste, feliciter prospereque eveniret. Mur. 4. 4.

Cum gravitate antiquitas quaedam, ut in ceteris, sic in hac forma sententiae coniuncta est, ut ex ipsis Ciceronis libris cognoscitur ;

(1) Cf. Krebs-Schmalz, *Antibarbarus*, II, p. 494 : « Erst N. Kl. ist *omnium, omnibus* », quae tamen nimis severa est sententia, ut non nullis eorum, quae supra congesti, exemplorum comprobatur.

nusquam enim propius ad hunc Caesarianum usum quam in primis suis operibus accedit; ut igitur, qui mihi finis propositus est, eos inter se conferam, cum Caesaris commentariis libros *de Inventione* orationemque *pro Sex. Roscio* comparabo, non quod in reliquis Ciceronis operibus nullum tale vestigium appareat, sed quia in ceteris rara, in his multa possunt deprehendi, ita tamen ut ad Caesarianam licentiam vix adspirare videantur.

1) *Res* nominis antecedentis locum obtinet :

a) Exempla Caesariana :

Nervii, cum *equitatu* nihil possent, neque enim ad hoc tempus *ei rei* student. B. G. II. 17. 4. Magno numero *navium* adpulso, *eius rei* summam facultatem habebant. B. G. III. 12. 3. Inopia *vibarrorum*, *eui rei* parum diligenter erat provisum. B. G. III. 18. 6. *Caniculis* ad aggerem actis, *eius rei* sunt longe peritissimi Aquitani. B. G. III. 21. 3. Multum sunt in *venationibus*; *quae res* et cibi genere et cotidiana exercitatione et libertate vitae... vires alit. B. G. IV. 1. 9. *Vinum* ad se importari non patiuntur, quod *ea re*... remollescere homines arbitrantur. B. G. IV. 2. 6. *Fumi* incendiolorum procul videbantur; *quae res* omnem dulcitatationem expulit. B. G. V. 48. 10. Ne qua oriatur pecuniae *capabilitas*, *quae ex re* factiones nascuntur. B. G. VI. 22. 3. In posterum *appugnationem* differt *quaeque ad eam rem* usui sint. militibus imperat. B. G. VII. 11. 5. Vicisse Romanos artificio quodam et scientia *appugnationis*, *eius rei* fuerint ipsi imperiti. B. G. VII. 29. 2. *Sermone* confecto, *eius rei* causa venerat. B. C. I. 8. 2. His omnibus *annonae* crevit; *quae fere res*... timore ingravescere consuevit. B. C. I. 52. 1... ut ultro praemium *missionis* ferrent; nam cum de tempore *eius rei* controversia inferretur... B. C. I. 86. 2. Huius modi *res* aut *pulore* aut *metu* tenentur; *quibus rebus* nox maxime adversaria est. B. C. II. 31. 7. *Pecus*, *eius rei* summa erat ex Epiro copia, magno in honore habebant. B. C. III. 47. 6. Sese omnia de *pace* expertum nihil adhuc effecisse; id arbitrari vitio factum eorum, quos esse auctores *eius rei* voluisset. B. C. III. 57. 2. Cogebantur... *pabulum* supportare, quodque erat *eius rei* minor copia... B. C. III. 58. 4.

b) Exemplum Ciceronianum :

Inventum proferent, non expolitionem; nos autem de *expolitionis* partibus loquimur; nihil igitur ad *hanc rem* ratio illa pertinebit. Inv. 1. 75.

2) *Res* cum coniunctione copulatur :

a) Exempla Caesariana :

Id *eius rei* causa antiquitus institutum videtur, *ne quis*... auxilii egeret. B. G. VI. 11. 4. Ad *utramque rem* se illis offerre, *seu* morte sua Romanis satis facere *seu* vivum tradere velint. B. G. VII. 89. 2. *Duas res* consecutus est, *quod* animos centurionum devinxit et militum voluntates redemit. B. C. I. 39. 4. Huic consilio suffragabatur etiam *illa res*, *quod*... Caesaris erat in barbaris nomen obscurius. B. C. I. 61. 3.

b) Exempla Ciceroniana :

Videntur homines... *haec re* maxime bestiis praestare, *quod* loqui possunt. Inv. 1. 3. *Ea re* legis scriptorem iudices constituisse, *ut* essent, qui... Inv. 2. 139. Si *hanc ei rem* privatum Sex. Roscius mandavisset, *ut* cum Chrysogono transigeret. Rose. 114. *Haec acta res* est, *ut* nobiles restituerentur in civitatem. Rose. 149. Ad *eamne rem* reservati estis... *ut* eos condemnetis? Rose. 151.

3) *Res* pronominis neutri locum obtinet :

a) Exempla Caesariana :

Inter se fidem... dant... *Ea res* est Helvetiis per indicium enuntiata. B. G. I. 4. 1. Sequanos nihil *earum rerum* facere. B. G. I. 32. 2. Elatum est, qua arrogantia Ariovistus Gallia Romanis interdixisset... *eaque res* colloquium diremisset. B. G. I. 46. 4. *Quarum rerum* fieri nihil poterat. B. G. III. 4. 4. Hos expectari equites atque *eius rei* causa moram interponi. B. G. IV. 9. 3. Hostes propelli iussit; *quae res* magno usui nostris fuit. B. G. IV. 25. 1. Has omnes actuarias imperat fieri, *quam ad rem* multum humilitas adjuvat. B. G. V. 1. 3. Nihil *earum rerum* publico factum consilio. B. G. V. 1. 7. Intellegebat, qua de causa ea dicerentur *quaeque eum res* deterreret. B. G. V. 4. 1. Ipsi nihil nocitum iri, inque *eam rem* se suam fidem interponere. B. G. V. 36. 2. Nihil esse negotii legionem interfici; se ad *eam rem* profiteretur adiutorem. B. G. V. 38. 4. Omnia experti Galli, quod *res nulla* successerat, consilium ceperunt profugere. B. G. VII. 26. 1. Capti compendio ex direptis bonis, quod *ea res* ad multos pertinebat. B. G. VII. 43. 3. *Quarum rerum* illo tempore nihil factum. B. C. I. 7. 5. *Quae res* etsi... videbantur... B. C. I. 9. 1. Haec ita administrabat, ut condiciones pacis dimittendas non existimaret... *ea res* saepe temptata etsi impetus eius tardabat... B. C. I. 26. 2. Massiliensibus *res nulla* ad virtutem defuit. B. C. II. 6. 1. Aegre sunt retenti, quin in oppidum inrumperent, graviterque *eam rem* tulerunt. B. C. II. 13. 4. *Quarum rerum* nihil acciderat. B. C. II. 43. 2. Hiemare Dyrrachii... constituerat, ut mare transire Caesarem prohiberet, *eiusque rei* causa. B. C. III. 5. 2. *Hanc rem* illi esse impedimento. B. C. III. 17. 4. Neque proelio decertare voluit, *quae res* tamen fortasse aliquem reciperet casum. B. C. III. 51. 5. Titum Ampium conatum esse pecunias tollere *eiusque rei* causa... B. C. III. 105. 1. Priusquam, *cuius rei* causa missi essent, cognosceret. B. C. III. 109. 5.

b) Exempla Ciceroniana :

Quoniam, *quas res* exordio conficere oporteat, dictum est, reliquum est, ut ostendatur, quibus *quaeque* rationibus *res* confici possit. Inv. 1. 21. Pars est, *quae* subest generi. Sed saepe *eadem res* alii genus, alii pars est. Inv. 1. 32. Personis *has res* attributas putamus : nomen, naturam, victum... Inv. 1. 34. Attendendum, num *quae res* ex *iis rebus*, *quae* positae sunt... consequantur. Inv. 1. 43. Ac negotiis quidem *res haec* sunt attributae. ib. Nihil *omnium rerum* melius. Inv. 1. 59 (bis). Ut id, quod *eam rem*, *quae* conficitur, sequatur necesse est. Inv. 1. 73. *Eae res* sunt signo attributae. Inv. 1. 81. Indignamur, quod tyrannicum factum esse dicamus per vim, manum, opulentiam, *quae res* ab legibus

remotissima sit. Inv. 1. 102. *Quae res harum* (1) *aliquam rem* consequatur, facile cognitu est. Inv. 2. 30. Studium, quod est *aliquam ad rem* applicata occupatio. Inv. 2. 31. Ac personis quidem *res hae* sunt attributae. Inv. 2. 32. Pleraque pertinent ad *cas res*, quae rem credibilem facere possunt. Inv. 2. 42. Ad cuius famam aut ad parentes aut ad liberos pertineret aut ad *aliquam rem*, quam curam esse omnibus necesse est. Inv. 2. 86. Inutile esse concedi *eam rem*, quae ab adversario commissa sit, permagnam esse, ... si *ea res* ab iis, qui potestatem habent vindicandi, neglecta sit. Inv. 2. 100. Dignum virtute huius esset a vobis *hanc rem* hoc postulante impetrari. Inv. 2. 104. Attendere oportebit, num illo probato, quod adversarius intellegat, *res* utilior... neglecta videatur. Inv. 2. 119. Demonstrabit nullam esse legem, quae *aliquam rem* inutilem fieri velit. Inv. 2. 138. *Quamcumque rem* scripto defenderit, multum proficiet. Inv. 2. 143. Neminem posse *omnes res* per scripturam amplecti. Inv. 2. 152. Est in eo genere *omnes res* una vi amplexa virtus. Inv. 2. 159. Sunt, qui propter se et utilitatem (petendam putant amicitiam)... Relinquatur *utramque* propter *rem* amicitiam esse expetendam. Inv. 2. 167. Restat, ut de *iis rebus*, quas his attributas esse dicebamus, perscribamus. Inv. 2. 170. *Nullam esse rem*, quam facere necesse sit. Inv. 2. 172. Esse *multas res*, ad quas similis adiunctio non accedit. ib. Quid sit illud, quod si adipisci velimus, *aliqua res* nobis sit necessaria. Inv. 2. 175. Uti *quaeque res* erit. ib.

Ab accusatoribus *eius rei*, quae conflavit hoc iudicium, mentio facta non est. *Quae res ea est?* Rosc. 5. Ad *eam rem* operam suam pollicentur. Rosc. 20. Ut nomen huius de parricidio deferrent, ut ad *eam rem* aliquem accusatorem compararent. Rosc. 28. *Quae res* tantum istum furorem S. Roscio obiecit? Rosc. 40. Locus oportune captus ad *eam rem*. Rosc. 68. Una mercede *duas res* assequi. Rosc. 80. In animo est... perstringere *unam quamque rem*. Rosc. 91. *Quae res* eum coëgit? Rosc. 97. Non *hanc ei rem* Sex. Roscius mandavit. Rosc. 115. Quodsi *id vos* suscipitis et ad *eam rem* operam vestram profitemini... Rosc. 153.

(1) Proxime antecedit; et *ipsorum* vis intellegitur.

CAPUT III

DE VERBORUM USU

§ 1. — Modorum Syntaxis.

I. SUBIUNCTIVUS USURPATUS POST VERBA *rogandi* ATQUE *imperandi*.

In modis usurpandis, Caesar a Cicerone in eo primum discrepat, quod saepe, omni coniunctione omissa, solum subiunctivum in enuntiationibus obiectivis usurpat (1), qua in re priscorum scriptorum vestigia est persecutus; eorum igitur genus dicendi ut cum Ciceroniano simul et Caesariano comparetur, non nulla ex veteribus comoediis exempla primum excerpam, Ciceroniana deinde et Caesariana laudabo.

Ex iis multis priscorum scriptorum exemplis, quae Holtze collecta habet (2), pauca quaedam carpam atque delibabo, quibus haec, quam modo protuli, sententia comprobetur.

1) Verba rogandi :

Hoc *quaeso*, Syre. meum mihi *reddatur*. Ter. Adel. 249.
Tactus lenost qui *rogarat*, ubi nata esset, *diceret*. Pl. Pers. 634.
Tandem *impetravi abiret*. Pl. Trin. 591.
Meam sororem tibi *dem suades* sine dote. Pl. Trin. 681.
Istud facias ipse, quod *faciamus* nobis *suades*. Pl. Asin. 644.

2) Verba imperandi :

Servos *iube* hunc ad me *ferant*. Pl. Men. 955.
Jube mi denuo *respondeat*. Ter. Eun. 691.
Quae vis vim mi *afferam ipsa adigit*. Pl. Rud. 681.
Dixi equidem in carcerem *ires*. Pl. Stich. 624.
Profestos festos *habeam decretumst* mihi. Pl. Poen. 501, etc.

(1) Cf. Procksch, *Nebensätze*, p. 8.

(2) *Syntaxis Priscorum*, II, pp. 166-171.

Caesarianam unam et Ciceronianam proferam exempla atque utraque inter se conferam, in quibuscumque potero verbis rogandi atque imperandi.

1) Verba rogandi :

COHORTOR. a) Apud Caesarem, semel subiunctivus occurrit : Discendentem (Curionem)... universi cohortantur, magno *sit* animo. B. C. II. 33. 1. *Ut* octies invenitur (1), *ne* quinquies (2).

b) A Cicerone subiunctivus solus numquam usurpatus est, quod sciam, saepissime vero *ut* vel *quo*, v. g. : *Ut* aliquando essetis severi. Sest. 135. *Quo* animo fortiores essetis. Fam. 14. 7. 2.

CONTIONOR. a) Caesar semel subiunctivum usurpavit : Caesar... contionatus, quoniam ad finem... esset perventum... impedimenta in Italia *relinquerent*. B. C. III. 6. 1.

b) Cicero numquam.

EXCITO. a) Apud Caesarem unum est exemplum subiunctivi : Virgini precibus et fletu excitati, extremo tempore civitati *subvenirent*. B. C. II. 4. 3.

b) Apud Ciceronem nullum.

HORTOR. a) Subiunctivum Caesar ter usurpavit (3) : Hortatur... ad eam diem *revertantur*. B. G. VI. 33. 5. Hortatur eos... quae usui ad defendendum oppidum sint, *parent*. B. C. I. 19. 1. Praefectos circum mittit atque hortatur, non solum ab eruptionibus *careant*, sed etiam singulorum hominum occultos exitus *adserrent*. B. C. I. 21. 4. Saepius tamen *ut* vel *ne* : B. G. IV. 21. 6, V. 48. 6, V. 38. 2, etc.

b) Cicero solum subiunctivum numquam usurpavit, *ut* autem vel *ne* saepissime.

IMPLORO. a) Apud Caesarem, subiunctivus semel occurrit : Cum eius necessarii fidem implorarent Pompei, *praestaret*, quod proficiscenti recepisset. B. C. III. 82. 4.

b) Apud Ciceronem, numquam.

PETO. a) Semel (4) apud Caesarem subiunctivus invenitur (5) : A Pompeio petit... quos rogavisset... ad se proficisci *iuberet*. B. G. VI. 1. 2.

b) Apud Ciceronem, nullum est subiunctivi exemplum nisi in epistulis, ubi quattuor (6) numerantur : Peto *cures*. Fam. 13. 34. Peto *efficias*. Fam. 13. 39. Peto *diligas*. Fam. 15. 8. *Facias* peto. Fam. 16. 14. 2 (7).

POSTULO. a) Subiunctivi unum (8) est exemplum Caesarianum : Cum

1. B. G. III. 26. 1, VII. 34. 1, VII. 27. 2, VII. 60. 1, VII. 62. 2, B. C. II. 5. 2, III. 82. 1, III. 95. 1.

2. B. G. IV. 25. 1, VI. 8. 1, VII. 29. 1, VII. 86. 3, B. C. II. 43. 1.

3. Cf. Sall., Jug. 56. 2 : *oppidanus hortatur manna defendat*, cf. 34. 1, 93. 6. Constans, *De Sermone Sallustiano*, p. 165.

4. Altero etiam loco, lectio dubia : *potunt ad se conat*. B. G. VII. 63. 4, sic in Vaticano et in Ashburnhamiano¹ scriptum legitur ; in cett. codd. *ut ad se*.

5. Cf. Sall., Jug. 102. 2.

6. Minus recte igitur L. Constans, *de Sermone Sallustiano*, p. 166 : Cicerone duo exempla tantum praebet Fam. 13. 34 et 39, Caesar unum B. G. 7. 63.

7. Huc etiam forsitan addendum sit *peto curas sis*. Fam. 16. 9. 4.

8. In duobus locis invenitur subiunctivus in media oratione obliqua, quae ex verbo *postulandi* pendet : B. G. I. 35. 3, I. 43. 9.

Caesar nuntios misisset, qui postularent, eos... sibi *dederent*. B. G. IV. 16. 3.

b) Ciceronianum nullum est.

rogo. *a)* Subiunctivus semel apud Caesarem legitur : Rogat finem orandi *faciat*. B. G. I. 20. 5.

b) Apud Ciceronem bis in epistulis, semel in libris *de Legibus* : Rogas *carem*. Att. 7. 12. 1. Paulisper *facessant* rogemus. Leg. 1. 39. *Rogo* atque *oro* te colligas. Fam. 5. 18. 1.

2) Verba imperandi :

ADMONEO. *a)* Semel apud Caesarem : Hunc admonet iter caute *faciat*. B. G. V. 49. 3.

b) Apud Ciceronem nusquam post verbum *admonendi*, sed semel post verbum *monendi* : Monitum *caveret*. Div. 2. 84.

CONCLAMO. *a)* Semel apud Caesarem : Conclamantibus omnibus *imperaret*, quod vellet. B. C. III. 6. 1.

b) Nusquam apud Ciceronem.

DECERNO. *a)* Semel apud Caesarem (1) : Quotiescumque sit decretum, *darent* operam magistratus, ne... B. C. I. 7. 5.

b) Nusquam apud Ciceronem.

FACIO CERTIOREM. *a)* Semel apud Caesarem : Milites certiores facit, paulisper *intermitterent* proelium. B. G. III. 5. 3.

b) Nusquam apud Ciceronem.

IMPERO. *a)* Bis apud Caesarem : Huic imperat, quas possit, *adeat* civitates. B. G. IV. 21. 8. Imperat... *pugnet*. B. G. VII. 86. 2 (2).

b) Nusquam apud Ciceronem.

MANDO. *a)* Semel apud Caesarem : Huic *mandat*, Remos *adeat* (3). B. G. III. 11. 2.

b) Nusquam apud Ciceronem.

MITTO LEGATIONEM. *a)* Bis apud Caesarem : Communem legationem ad P. Crassum mittunt, si velit suos recuperare, obsides sibi *remittat*. B. G. III. 8. 5. Litteras mitteret... naves refici *iuberet*. B. C. III. 23. 2 (4).

b) Nusquam apud Ciceronem.

PLACET. *a)* Semel apud Caesarem : L. Domitius dixit placere sibi ternas tabellas dari ad iudicandum iis, qui... bello interfuisent, sententiasque de singulis *ferrent* (3). B. C. III. 83. 3.

b) Nusquam apud Ciceronem.

PRAECIPIO. *a)* Semel apud Caesarem : Praecipit atque interdicit, unum *peterent* Indutiomarum. B. G. V. 58. 4.

b) Semel apud Ciceronem : Praecepit suis, omnia Caelio *pollicerentur*. Cael. 62.

SCRIBO. *a)* Semel apud Caesarem : Scribit Labieno... cum legione *veniat*. B. G. V. 46. 4.

b) Nusquam apud Ciceronem.

(1) Errat L. Constans, cum dicit (*l. l.* p. 165) : « Decernere, apud solum Sall., *Cat.* 29. 2 ».

2 Cf. Sall., *Iug.* 35. 4, 75. 5 (Constans, 165).

(3) Cf. Sall. *Cat.* 32. 2 (Constans, *loc. laud.*).

(4) Tertius locus dubius est : *missis nuntiis discederent*. B. C. III. 102. 7 : D'LT ; *ut discederent* ; VL².

(5) *Ferrent* : codd., Holder, Kübler ; *ferri* : Paul, Hofmann.

In his igitur omnibus verbis, Caesariana exempla subiunctivi reperimus duo et viginti, Ciceroniana vero novem, quibus etiam si addideris ea duodecim, quae post verba *grandi* C. Rab. 5, Mur. 87, Att. 11, 16, 5, 3, 1, *edicendi* Fam. 11, 6, 2, *consendi* Ac. 2, 97, Lae. 17, Quint. fr. 1, 3, 7, Ver. 5, 174, Phil. 2, 97, *sentiendi* Att. 1, 4, 1 et post *quaeso* (Att. 7, 14, 3 inveniuntur 1), non tamen Caesarianum numerum aequaveris. Ex quo videtur colligi posse, quantum inter utriusque genus dicendi discriminis intersit, cum praesertim illi ipsi commentarii, tot eius modi exemplis quasi distincti, tam breves ac pauci sint, si cum Ciceronis librorum amplitudine ac numero conferantur.

II. SUBIUNCTIVUS USURPATUS IN ITERATIS REBUS ENUNTIANDIS.

Non numquam Caesarem subiunctivum usurpasse, quo res iteratas significaret, et ex ipsis commentariis patet et a multis grammaticis est notatum. Plerique etiam fatentur eum longius in ea re quam Ciceronem processisse. Id autem verumne sit, vix perspicere potest, nisi, quid iste sit subiunctivus, prius agnitus sit: nulla enim exemplorum series, nulli numeri proderunt, si loci inter se dissimiles in unum tamquam acervum congerentur.

Nulli tamen aut certe perpauci grammatici ita consentiunt, ut eadem exempla eodem modo interpretentur, sed cum in suam quisque sententiam pleraque trahat, ex iisdem locis praecepta contraria fere faciunt. Alii enim subiunctivum usurpari docent *quoniam* res iteretur, alii *quamquam* iteretur, alii tandem iterationem ad modum negant quicquam pertinere. Eorum sententias breviter repetam, quibus expositis, quid ipse sentiam, dilucidius potero declarare.

E. Hoffmann, quem in his rebus multi auctorem secuti sunt, in iteratione semper indicativum usurpari defendit (2).

Ei assentitur M. Bonnet atque impugnatur A. Dräger et

(1) Ex his XXI locis, XI ex epistolis excerpti sunt, in ceteris vero usurpatur subiunctivus semel post verbum *proscripturum*, ter post verbum *consensum*, bis post verba *pro atque obscuro*, unquam in ceteris sententiis.

(2) „... So sind doch zwei Fälle zu berücksichtigen, wo nur die coordinierte, also *indicativische* Sätzeform zulässig ist. Bei einem dieser Fälle haben wir bereits kennen gelernt; es ist der von Handlungen in der Art als wiederholt vorübergehend eintretend oder eingetreten bezeichnet worden sollen, dass mit dem stillstehenden die einen stets auch das der anderen gegeben ist.“ (*Zeitpartikeln*, pp. 126, 127.)

R. Kühner, quod uterque subiunctivum ad iterationem significandam aliquando usurpatum esse docuerit (1), cum praesertim tantum absit, ut propter iterationem subiunctivus usurpetur, ut ipsa iteratio subiunctivo repugnet (2).

Proximo anno post hanc M. Bonnet disputationem, O. Riemann contendit et, meo quidem iudicio, vicit non posse inter res singulares et iteratas discrimen omne tolli ita, ut in utrisque sententiis subiunctivi vis eadem atque usus esset (3).

Eodem fere tempore docebat I. Schmalz idem, quod antea A. Dräger et R. Kühner, subiunctivum in iteratione non numquam esse usurpatum ab argenteae latinitatis scriptoribus, ab iis praesertim, qui ad Graecos imitandos fuissent propensiores (4).

Hanc autem Graecorum scriptorum imitationem ullum momentum ea in re habuisse negat G. Hale (5), cui I. Brenous (6) videtur suffragari, sed cum imperfecti et plusquampraeteriti subiunctivus soleret usurpari, quo status aliqui rerum describeretur, inde profectum subiunctivum deinceps in sententiis temporis, condicionis, relativis propagatum esse defendit.

Nuper vero O. Riemann et H. Goelzer subiunctivum iterationis ex optativo Graeco defluxisse contenderunt (7).

(1) « Seit der klassischen Zeit, zuerst sparsam, dann besonders im silbernen Latein häufig, erscheinen nun Stellen, wo *cum* auch mit dem Coniunctiv der dritten Person die wiederholte Handlung bezeichnet. » (Dräger, *Historische Syntax*, II, 574). « Der Coniunctiv des Imperfects und Plusquamperfects wird auch gebraucht, wenn in dem Nebensatze allgemeine, unbestimmte Angaben, eine Gattung von Personen, Sachen, Handlungen, Fällen, eine unbestimmte Frequenz oder eine öftere Wiederholung einer Handlung bezeichnet werden soll. » (Kühner, II, 795).

(2) « L'idée de répétition, loin de motiver l'emploi du subjonctif, a été cause pendant longtemps du maintien de l'indicatif. Au lieu donc d'affirmer que le subjonctif, chez Tite-Live et les écrivains suivants, sert à *marquer l'idée de répétition*, on devrait montrer dans quelles conditions et pour quelles raisons le subjonctif s'est introduit dans les exemples dont nous parlons, *malgré l'idée de répétition*. » (*Revue de Philologie*, VIII (1884), p. 76).

(3) « Je trouve qu'en pareil cas (dans les phrases itératives) le subjonctif ne s'explique pas du tout par les règles ordinaires de l'emploi de ce mode... Ici, comme ailleurs, le subjonctif a été employé *par abus* là où il n'avait pas de raison d'être et là où la syntaxe la plus correcte aurait demandé l'indicatif. » (*Études*, p. 294, note).

(4) « Nachdem einmal *quom* mit Coniunctiv Sprachregel geworden war, lag es nahe namentlich bei den Schriftstellern, welche für griechische Einflüsse zugänglich waren, diesen Coniunctiv wie den griech. Optativ zum Ausdruck der Wiederholung zu brauchen. Natürlich hielten sich die Klassiker dieser Konstruktion möglichst fern, Sall. vollständig, auch Liv.; dagegen im silbernen Latein... kommt dieser iterative Konj. immer mehr auf. » (*Lat. Syntax*.¹, § 272, p. 349). Cf. *Lat. Syntax*.³, p. 364.

(5) *Die Cum-Konstruktionen*, p. 293 et p. 294, i. n.

(6) *Étude sur les hellénismes*, pp. 362-366.

(7) « Je me demande si c'est bien l'analogie des propositions temporelles ou conditionnelles du latin qui a fait sentir son action aux propositions relatives indétermi-

Ex his omnibus sententiis illud primum videtur elucere, quod exemplis modo confirmabitur, subiunctivum iterativum, a classicis auctoribus aegre ac vix receptum, apud recentiores magis magisque floruisse. Quod quidem ita tritum est atque pervulgatum, ut qui hoc defendat veterem quandam cantilenam decantare videatur ; sed cum id ipsum nuper ab A. Dittmar (1) impugnatum sit, necesse erit rursus inquirere, utrum iure an iniuria grammaticorum iudicium resciderit.

Qua autem de causa hic usus subiunctivi in Latinam linguam irrepserit, etiam nunc inter grammaticos ambigitur, ut ex ea, quam proxime feci, sententiarum enumeratione patet, neque in tam difficili tamque a viris doctissimis exagitata quaestione quicquam affirmare equidem ausim ; non possum tamen quin mecum reputem, quam scite prudenterque in libri sui praefatione H. Goelzer scripserit, in rerum grammaticarum causis investigandis numquam nisi necessario ad Graecorum imitationem confugiendum esse (2). Quod cum ita sit, vix ac ne vix quidem adducor ut credam, in his sententiis subiunctivum Latinum ad similitudinem optativi Graeci esse usurpatum, atque libentius Gulielmi Hale sententiam equidem probaverim.

Etenim, ut satis notum est atque etiam ex proximis exemplis patebit, apud Ciceronem nusquam fere occurrit subiunctivus ille iterationis, nisi tempore imperfecto aut plusquamperfecto, coniunctione *cum* praemissa. Huius autem utriusque temporis subiunctivi usu post eam coniunctionem cum nihil sit frequentius in iis sententiis, quibus res singulares enuntiantur, facile intellegitur eam formam dicendi in cuiusque generis sententias serpere ac penetrare potuisse, cum praesertim plurima iam essent genera sententiarum, quibus res iteratae enuntiarentur, et quarum tamen ea vis esset ac significatio, ut in iis necessario subiunctivus usurpandus esset. Nam cum, exempli causa, Cicero dixit : *Is (Clodius), cum catilinae*

nées : je crois que dans un cas comme dans l'autre, on doit reconnaître l'influence de la syntaxe grecque. C'est parce que l'on remarque qu'en grec les propositions indéterminées, qui auraient dû être à l'imparfait ou au plus-que-parfait, avaient leur verbe à l'optatif présent ou à l'optatif aoriste, qu'on a eu l'idée d'imiter cette construction et d'employer ici le plus-que-parfait, la l'imparfait du subjonctif. » *Grammatica comparata*, p. 424, n. 3.

(1) *Studien*, p. 146, et seqq.

(2) « En général, il faut, avant de conclure à une imitation venue de la syntaxe grecque, s'assurer que les lois mêmes de la langue latine ne fournissent pas l'explication cherchée. » *Grammatica comparata, Introduction*, p. 46.

gladiatores spectaret, numquam est conspectus, cum veniret (Sest. 129), in hac prima sua sententia, *cum cotidie... spectaret*, rem iteratam, immo cotidianam consuetudinem significavit, subiunctivum tamen usurpavit, quo intellexeretur, quantopere huic pristinæ consuetudini eorum dierum fuga ac receptus repugnaret. In ea autem sententia, quæ hanc proxime antecedit, sic dixit : *Cum erat reclamatum semivivis mercennariorum vocibus, populum Romanum negare dicebat*. Ibi, cum nulla oppositio inter utrumque membrum, nec quicquam præter tempus esset significandum, Cicero more suo indicativum usurpavit. Multæ autem tales intercedunt sententiæ, in quibus ad tempus alia nota accedat aut causæ aut oppositionis aut quasi cuiusdam vinculi, quo utrumque membrum inter se conectatur. Ex quo fieri potuit, ut in sententiis iterativis æque atque in ceteris post coniunctionem *cum* subiunctivus sæpius in dies usurparetur. Notum est enim et a Gulielmo Hale in primis luculenter demonstratum, ex comicorum ætate ad Livii subiunctivum imperfectum et plusquamperfectum post hanc coniunctionem in indicativi vicem paulatim successisse. Ita factum est, ut, cum imperfecti et plusquamperfecti subiunctivus usurparetur, præsentis vero et perfecti indicativus, repetitio præterita subiunctivo, præsens indicativo enuntiari solita sit.

Quod cum in coniunctione *cum* iam usu vulgatum esset, in ceteris deinceps sententiis potuit propagari, sed ita sensim et lente, ut eius usus vestigium apud Ciceronem fere numquam, apud Caesarem perraro possit deprehendi (1).

Post hanc fortasse longiorem disputationem, ad ipsum Ciceronem tandem et Caesarem adgrediar, atque utriusque qui fuerit usus investigabo. Id forsitan inutile videatur, cum tot grammatici eorum vestigia indagarint, ut perpauca sint loci, quos non aliquis adhuc protulerit. Si quis tamen grammaticorum libros quamvis

(1) In hac tota disputatione referre neglexi opinionem, quam nuper protulit I.-B. Sturm (*über iterative Satzgefüge*, p. 26). Quemvis subiunctivum ea de causa usurpari putat, quod duplici quasi vinculo cum altero verbo coniunctum sit, et quasi id constet, subiunctivi iterativi causam eam esse contendit, quod simul et iteratio et causa aut condicio aut aliud eius modi significandum sit : « Der Beweis endlich, warum die römischen Schriftsteller an den Stellen, wo ein Zusammentreffen des Iterativs mit Begründung, Bedingung oder Einräumung ausgedrückt werden sollte, statt des iterativen Indikativs den Konjunktiv gesetzt haben, fusst auf dem Satze, dass doppelt abhängige Prädikatsverba im Lateinischen konjunktivisch sind ». Hoc si verum esset, in tali sententia subiunctivus esset usurpandus : *bellum habet susceptum consulatus cum tribunatu, quia persæpe tribunis plebis consules obstiterunt* (Ag. 2. 14). Ibi enim et causa significatur et iteratio.

strictim evolverit, eos ea in re tanto discrimine separari animadvertet, ut fere nihil adhuc certi constitutum esse intellegat. Nam, exempli causa, Ciceroniana subiunctivi exempla post coniunctionem *cum* Dräger II, 574 profert quattuor, Kulmer II, 795 sex, Riemann p. 342, n. 1 quinque, Riemann-Goezler p. 471 quattuor, Hale (p. 292) quattuordecim, Dittmar vero (p. 146 et seqq.) plura eius modi esse proficitur, quam ut possint numerari, neque imperfecto tantum tempore aut plusquamperfecto, sed etiam praesenti et perfecto.

Ex hoc tanto discrimine apparet non similia exempla ab omnibus conquiri; non nulla enim A. Dittmar protulit, quae ad hunc, quem consideramus, usum subiunctivi minime possunt referri, v. g.:

Cum cotidie gladiatores spectaret, numquam est conspectus, *cum veniret*, Sest. 126.

De priore subiunctivo *cum... spectaret* nihil est dicendum, cum et eum iam sim interpretatus (1), neque eo utatur A. Dittmar; alterum cur proferat, equidem non intellego, non solum quia ille Clodi adventus aut conspectus iterari non potuit, qui numquam fuerit, sed quia de medio mihi removendi videntur quicumque loci necessario subiunctivum requirunt (cf. supra, p. 39): iure igitur G. Hale (2) eas omnes neglexit sententias: *saepe audivi cum diceret, saepe accusavit cum adfirmaret, cotidie meam potentiam criminabatur cum diceret* (3), *aspectus est cum veniret*, etc. Similiter etiam reiicienda sunt ea omnia exempla, ubi ea praesertim de causa subiunctivus usurpatur, ut vel causa significetur, vel inter utrumque membrum oppositio (4), eaque sola proferenda sunt, in quibus pro coniunctione *cum quotienscumque* ita dici potest, ut imminuatur fortasse vis verbi, sed non totius sententiae significatio commutetur.

Iis autem subiunctivi exemplis exempla indicativi conabor adicere, quod quamquam in ea re a plerisque omitti solet, ita tamen necessarium mihi videtur, ut, qui Ciceronis fuerit usus, minime

1 V. supra, p. 40.

2 P. 283.

3 Minus recte in eo exemplo Subiunctivum Iterationis notavit R. Kulmer, l. c.

4 Ad eam vim adversativam totum subiunctivum iterativum Boldek p. 94 citare conatur: *Cum* erhält durch den concessiven Sinn des Satzes beinahe die Bedeutung von *quotienscumque*. Dies gilt von allen sogenannten iterativen *cum*-Sätzen mit dem Coniunctiv, deren es eine stattliche Anzahl gibt; es hat in denselben tiri non possum.

cognosci posse credam, nisi cum indicativis subiunctivi conferrantur.

IV Apud Caesarem reperiuntur

α) Exempla subiunctivi duodecim (1) :

Gallis magno erat impedimento, quod... cum ferrum se *influxisset*, neque evellere neque... pugnare poterant. B. G. I. 25. 3. Quod erat insigne, cum ad arma concurrere *oporteret* (2). B. G. II. 20. 1. Cum equitatus noster... se in agros *effunderet* (3)...essedarios ex silvis emittebat. B. G. V. 19. 2. Frumentationes observabat, nostrosque, cum longius necessario *procederent*, adoriebatur. B. G. VII. 16. 3. Caesar cum in opere singulas legiones *appellaret* et... se dimissurum oppugnationem *diceret*, universi ab eo ne id faceret petebant. B. G. VII. 17. 4. Cum uterque utrimque *erisset* exercitus, in conspectu fereque e regione Caesaris castra ponebat. B. G. VII. 35. 1. Cum suos pugna superiores esse Galli *confiderent* et nostros multitudine premi *viderent* (4), ex omnibus partibus... suorum animos confirmabant. B. G. VII. 80. 4. Cum cohortes ex acie *procucurrissent*, Numidae... impetum nostrorum effugiebant. B. C. II. 41. 6. Quae cum navibus nostris *propinquassent*, nostri veterani in portum refugiebant. B. C. III. 24. 2. Non illis hordeum cum *daretur*, non legumina recusabant. B. C. III. 47. 6. Ex hoc effectos panes, cum in colloquiis Pompeiani famem nostris *obiectarent*, vulgo in eos iaciebant. B. C. III. 48. 2. Cum animum *advertissent*... cohortes nostras ad munitiones excubare,... in multitudinem sagittas coiciebant. B. C. III. 50. 1 (5).

Praeter hos duodecim locos, sex sunt in quibus subiunctivus iterativus ab alio subiunctivo pendeat, ex quo fit ut, qua de causa subiunctivus usurpetur, dubitari possit :

Hostes... tantam virtutem praestiterunt, ut, cum primi eorum *cecidissent* (6), proximi iacentibus insisterent. B. G. II. 27. 3. Erant eius modi fere situs oppidorum, ut... neque pedibus aditum haberent, cum ex alto se aestus *incitavisset*... B. G. III. 12. 1. Accedebat, ut, cum saevire ventus *coepisset* et se vento *dedissent*, tempestatem ferrent facilius. B. G. III. 13. 9. Relinquebatur, ut, cum eius modi locis *esset appropinquatum*, legionum signa consistere iuberent. B. C. I. 79. 4. Omnia erant tumultus... plena, adeo ut, cum Caesar signa fugientium manu *prenderet* et consistere *iuberet*, alii... confugerent, alii... B. C. III. 69. 4.

(1) Cf. Reinhardt, *Tempora und Modi*, p. 23; Fröhlich, *Adverbialsätze*, I, 12; Prockseh, *Consecutio temporum*, p. 11; praesertim Sturm, *Iterative Satzgefüge*, ubi si non omnia haec exempla, multo tamen plura quam in ceteris grammaticorum libris reperiuntur; quaedam etiam alia adiecta sunt, quae mihi minus probantur.

(2) Hanc integram sententiam post Ald. delet Meusel.

(3) *Effunderet* : β, Meusel; *ciceret* : S; *evocerat* : α.

(4) Vis iterativa huius loci magis elucet, si cum ea Thucydidis simillima sententia comparatur : δι' ὀλίγου ὄσσης τῆς βίας καὶ ὅς πάντων ἀνὰ εἰς τὸ αὐτὸ σκοπεύουσαν, εἰ μὲν πρῶς ὄσθεν πρῶς τοὺς σφετέρους ἐπιπραττόντας, ἀνελάσθησαν τε αὐτὰ καὶ πρὸς ἀνάληψιν βίων γὰρ στεροῦσαι σφᾶς τῆς σωτηρίας ἐτόποντο (I. 71. 3).

(5) Forsitan huc addi possit : cum *consisterent*. B. G. III. 15. 4. v. *infra*.

(6) *Cecidissent* om. β.

His erat rebus effectum, ut... Pompeianorum impetum, cum *adesset* usus, sustinere auderent. B. C. III. 84. 4.

β) Exempla indicativi octo (1) :

His cum funes... comprehensi adductique *erant*, navigio remis incitato praerumpabantur. B. G. III. 14. 6. Haec cum... in flumen *defluerat* festucisque *adegerat*... iis item contraria duo... statuebat. B. G. IV. 17. 4, 5. Cum quaequam cohors ex orbe *excesserat* atque impetum *proerat*, hostes velocissime refugiebant. B. G. V. 35. 1. Cum in eum locum... reverti *coeperant*, circumveniebantur. B. G. V. 35. 3. Quas *halces* cum *destinaverant*, tormentis introrsus reducebant. B. G. VII. 22. 2. Cum propius *erat* necessario ventum,... ad virtutem montanorum confugiebant. B. C. I. 58. 2. Cum vallis... *suberat*... tum magno erat in periculo res. B. C. I. 79. 3. Quae cum *erat* loca Caesari capienda,... sagittarios funditoresque mittebat. B. C. III. 44. 6.

His octo locis etiamsi adnumerantur duo dubii 2, quorum alterum in priorem seriem congressi, pauciora tamen indicativi exempla quam subiunctivi in iteratione apud Caesarem occurrere patet, cum contra apud Ciceronem subiunctivus rarius, saepius indicativus reperitur, ut ex iis, qui infra laudantur, locis elucebit.

2) Apud Ciceronem.

α) Exempla subiunctivi undeviginti (3) :

Equidem cum *petere* magistratum, solebam in prensando dimittere a me Scaevolam. De Or. I. 112. Sententia cum iudicibus *daretur*, interrogabatur reus. De Or. I. 232. Cum de aequo et bono *disputaretur*, (erat) argumentorum... copia. Brut. 143. Qui (Hortensius) cum *partiretur* tecum causas... perorandi locum... semper tibi relinquebat. Brut. 190. Nec vero ille artifex cum *faceret* Iovis formam aut Minervae, con-templabatur aliquem. Or. 9. Saepe, ut fit, cum ipse te *confirmasses*, cum *statuisses* mentionem de pecunia *facere*, cum paratus *venisses*, homo timidus... subito ipse te retinebas. Quine. 39 (4). Cum in convivium *venisset*, si quicquam caelati aspexerat, manus abstinere non poterat. Ver. 4. 48. Qui prima illa initia aetatis integra... praestitisset, de eius fama... cum is iam se *corroboravisset* ac vir inter viros *esset*, nemo loquebatur. Cael. 11. Q. Scaevola, cum de iure praedicatorio *consuleretur*... consultores suos non numquam ad Furium... reiciebat. Bal.

[1] Hos omnes locos iam enumeravit Riemann *Urbis*, p. 295.

[2] *Cum circumstiterent* (var. *circumsteterent*) B. G. III. 45. 4 : *cum offenderent* (var. *exceret, excerat*) B. G. V. 49. 2.

[3] Haec omnia fere exempla praeter Quine. 39 Nat. d. 3 S. apud G. Hale conspiciuntur loc. laud. : alia etiam laudat non nulla, quae mihi videntur nullae esse. *Ille* saepe *intelleveramus*, *cum essamus* eius domi, *illam* *litteras* sui *litteras*. De Or. 2. 2. iterationem in verbo *intelleveramus* inesse video in sententia *cum* assensio, nullam esse credo. In *historia*, *qua tu es usus in comitiis* *seruare* *eam*, *quodis* *quicquam* *videtur* *quod* *exponens*, et totum exemplum esse referendum ad ea, quae G. Hale congressit p. 223 et seqq. *Cum id minus contingeret*, *leges sunt inventae* Off. 2. 42. Hoc loco causa mihi, non iteratio significari videtur.

(4) Hoc loco fortasse vim adversativam habet subiunctivus.

45. Quod cum *fecissent*, permulti saepe vicerunt. Rab. Post. 10. Deiotarum cum plures in equum *sustulissent*, quod haerere in eo senex posset, admirari solebamus... hic vero adulescens... cum in illo nostro exercitu *equitaret*... quos concursus facere solebat! Dci. 28. Antea cum hostem ac bellum *nominassem*, semel et saepius sententiam meam de numero sententiarum sustulerunt. Phil. 14. 22. A. Varius... dicere solebat, cum datis testibus alii tamen *citarentur*: aut hoc testium satis est aut nescio, quid satis sit. Fin. 2. 62. Te quoque, inquit, animadverti, Cotta, saepe, cum in foro *diceres* (1), quam plurimis posses argumentis onerare iudicem. Nat. d. 3. 8. Cum imperator exercitum, censor populum *lustraret*, bonis nominibus, qui hostias ducerent, eligebantur. Div. 1. 102. Semper huic generi, cum plebes... debilitata *deficeret*... sublevatio et medicina quaesita est. Rep. 2. 59. Cum *premeretur* inops multitudo... ad unum aliquem confugiebant...; qui cum *prohiberet* iniuria tenuiores,... summos cum infimis pari iure retinebat. Off. 2. 41.

β) Exempla indicativi in omnibus Ciceronis libris conquirere non potui; ea solum proferam, quae in orationibus repperi et in libris philosophicis; quae si cum subiunctivis conferuntur, iudicari potest Cicero in iteratione etiam praeterita subiunctivo indicativum anteposuisse, cum in his utrisque libris subiunctivi quattuordecim reperiantur, indicativi vero duo et quadraginta:

A qua muliere cum *erat* ad eum ventum et in aurem eius insusurratum, alias revocabat eos... alias... Ver. 1. 120. Id cum *faciebat*, nemo dubitabat, quin... Ver. 2. 33. Ex lege Rupilia sortitio nulla, nisi cum nihil *intererat* istius. Ver. 2. 34. Ille erat... in convivio dominus, ac tum maxime, cum... saltare in convivio *nudus coeperat*. Ver. 3. 23. Quis istue Aponio attribuebat, cum aratorem aliquem *everterat*, aut Timarchidi, cum... pecuniam *acceperat*, aut Sextio, cum aliquem innocentem securi *percusserat*? Ver. 3. 156. Cum diutius in negotio curaque *fueram*... ad Carpinati praeclaras tabulas revertabar. Ver. 4. 137. Cum ver esse *coeperat* (... cum rosam *viderat*, tum incipere ver arbitrabatur), dabat se labori atque itineribus. Ver. 5. 27. Cum ad aliquod oppidum *venerat*, eadem lectica usque in cubiculum deferebatur. Ib. Quae iste in provincia palam dictitabat, cum ea, quae faciebat, tua se fiducia facere *dicebat*... Ver. 5. 176. Antea, cum *erat*... mentio legis agrariae facta, continuo, qui agros publicos... tenebant, extimescebant. Ag. 2. 68. Neque vero, cum aliquid *mandarat*, confectum putabat. Cat. 3. 16. Cum mihi patriae... *veniebat* in mentem et... cum cinis patriae versari ante oculos... *coeperat*, tum denique ei resistebam. Sul. 19. Cum in theatro imperiti homines... *consederant*, tum bella inutilia suscipiebant. Flacc. 16. Antea, cum *dixerat* accusator... cumque defensor... *responderat*, tertius ille erat expectatus locus testium. Flacc. 21. Cum in senatu privati, ut de me sententias ferrent, *flagitabant*, legem illi se Clodium timere dicebant. Sest. 69. Cum *erat* reclamatum semivivis mercenariorum vocabis, populum Romanum negare dicebat. Sest. 126. Emergebat subito, cum sub tabulis *subreperat*. Ib. An tum eratis consules, cum, quacumque de re verbum facere coeperatis... cunctus ordo *recla-*

(1) Hic forsitan sermo sit obliquus et propterea subiunctivus usurpatus.

mabat? Pis. 29. Isto in genere fuimus ipsi, cum ambitionis nostrae tempora *postulabant*. Plane. 45. Cum *erant* appellati... statim contra dicere solebant. Rab. Post. 10. Comites Graeculi, quocumque ibat, etiam cum in castra Etrusca *properabat*. Mil. 35. Cum *erat* ventum ad aedem Concordiae, gradus complebantur. Phil. 5. 18. Qui umquam... dies laetiores fuerunt, quam cum in singulis versibus populus Romanus... Bruti memoriam *prosequebatur?* Phil. 10. 8. Haec... renovabat, cum *licebat*, legendo. Ac. 1. 11. Hi cum ovum *inspererat*, quae id gallina peperisset, dicere solebant. Ac. 2. 37. Queritur... qualis visio fuerit... somniantium tum, cum *morebantur*. Ac. 2. 90. Cum aliquid huius modi *inciderat*, sic ludere Carneades solebat. Ac. 2. 98. Cum extensis digitis adversam manum *ostenderat*, « visum », inquit, « huius modi est »; dein cum paulum digitos *contraxerat*, « adensus huius modi ». Tum cum plane *compresserat* pugnumque *fecerat*, comprehensionem illam esse dicebat. Ac. 2. 145. Cum (C. Marius) aestu magno *ducebat* exercitum, laborabat. Tusc. 2. 35. Cum sotes ferro *depugnabant*... nulla poterat esse fortior... disciplina. Tusc. 2. 41. Gladios hostium videbant Decii, cum in aciem eorum *irruerant*. Tusc. 2. 39. Eum ipsum (ponticulum), cum forem cubiculi *clauserat*, detorquebat. Tusc. 5. 39. Cum, quorum res esset, sua ipsi non *videbant*, caecum adhibebant ducem. Tusc. 5. 112. Cuius focum Cato ille noster, cum *venerat* ad se in Sabinos, visere solebat. Rep. 3. 40. Quam cum proximi *fecerant* obductaque terra *erat*, frugibus obserebatur. Leg. 2. 63. Cum palam eius anuli ad palmam *converterat*, a nullo videbatur... idem rursus videbatur, cum in locum anulum *inverterat*. Off. 3. 98. Male etiam Curio, cum causam Transpadanorum aequam esse *dicebat*, semper autem *addebat*: « Vincat utilitas! » Off. 3. 88. Ceteri senes... cum rem publicam... *defendebant*, nihil agebant? Cat. m. 15. Ea (sidera) celeritate vinei a tardioribus et, cum *superabant*, superari videbantur. Tim. 30.

Ex iis omnibus Caesarianis Ciceronianisque locis mihi videtur elucere in modis iterativis post coniunctionem *cum* usurpandis non eundem utriusque fuisse usum, sed Caesarem ea in re potius ceteris historicis quam Ciceroni adnumerandum esse. Restat, ut ad ceteras particulas pergam; quae cum raro apud utrumque cum subiunctivo coniungantur, brevi praecedam nec indicativi exempla, quae plurima sunt, enumerare temptabo.

1 *Qui*.

a) Apud Caesarem, dubii loci tres :

Hi (Hispani) suos notos hospitesque quaerebant, per quem quisque eorum aditum commendationis *haberet* ad Caesarem. B. C. 1. 74. 5. Hoc loco, Menge (1) subiunctivo iterationem significari contendit; nescio an potius sit intellegendum, quae mens fuerit Hispanorum et quem finem sint persecuti (2).

Quae res et latus unum castrorum ripis fluminis muniebat, et, post cum quae *essent*, tuta ab hostibus reddebat. B. G. II. 5. 5. *essent* : α;

1. *Das Relativum*, p. 28.

2. Cf. Kraner-Hofmann : *Per quem quisque haberet* — um durch ihn zu haben »

erant : β, Meusel. Si servatur subiunctivus, libentius credam iterationem quam mentem Caesaris significari (1).

Quas Caesari esse amicas civitates arbitrabatur, his graviora onera iniungebat... qui verba atque orationem adversus rem publicam *habuissent*, eorum bona in publicum addicebat. B. C. II. 18. 5. Hic aegre ac vix crediderim sermonem obliquum potius quam iterationem significari.

b) Apud Ciceronem quinque exempla (2) :

(Socrates) quam se cumque in partem *dedisset*, omnium fuit facile princeps. De Or. 3. 60.

(Solebat) quibus opus *esset*, metum offerre, quibus *expediret*, spem ostendere. Ver. 2. 133.

Qua in aetate nisi qui se ipse sua gravitate... *defenderet*, quoquo modo a suis custoditus *esset*, tamen infamiam veram effugere non poterat. Sed qui prima illa initia aetatis integra... *praestitisset*, de eius fama... nemo loquebatur. Cael. 11.

Item in lustranda colonia ab eo, qui eam *deduceret*, et cum imperator exercitum... lustraret, bonis nominibus, qui hostias ducerent, eligebantur. Div. 1. 102.

Nobis erant ea perpetienda, quae Sp. Maecius *probavisset*. Fam. 7. 1. 1.

2) *Ubi*.

a) Apud Caesarem semel subiunctivus occurrit :

Ubi aut spatium inter muros aut inbecillitas materiae postulare *videatur*, pilae interponuntur. B. C. II. 13. 2.

b) Apud Ciceronem deest.

3) *Si, sin, seu*.

a) Apud Caesarem duo subiunctivi exempla :

Sin locum tenere *vellent*, nec virtuti locus relinquebatur, neque... B. G. V. 33. 4 (3).

Si quis a domino *prehenderetur*, consensu militum eripiebatur. B. C. III. 110. 4.

Tertium addit exemplum G. Hale :

Quos sibi ad consilium capiendum delegerat, prima luce cotidie ad se convenire iubebat, seu quid communicandum seu quid administrandum *videretur*. B. G. VII. 36. 3.

Sed hic libentius L. Dosson auctorem sequar : « le subjonctif, parce que César rapporte les paroles de Vercingétorix ».

1 Cf. tamen Menge, *Das Relativum*, p. 24, et Dosson atque Constans ad hunc locum. Reinhardt *Tempora und Modi*, p. 26 incertum quiddam et quasi condicio-nale hoc subiunctivo significari putat. Ei adsentiri nullo modo possum.

(2) Ex iis tria apud G. Hale (p. 296) reperiuntur, quartum apud Riemann (*Syntaxe*, p. 342, in n.).

(3) De hoc loco aliter sentit P. Lejay (*Revue critique*, 1899, t. II, p. 212), cui adsentiri non possum.

b) Apud Ciceronem tria :

Erat Athenis, si fraus capitalis non *esset*, quasi poenae aestimatio. De Or. 1. 232. Quem tu in cohorte tua Cassianum iudicem habebas, si qua res maior *esset*. Ver. 3. 137. Nisi qui se *defenderet*. Cacl. 11. r. *supra*.

Ex hac igitur tota disputatione colligi potest in iteratis rebus enuntiandis post coniunctionem *cum* a Caesare subiunctivum, a Cicerone indicativum saepius esse usurpatum, post ceteras autem voces ab utroque indicativum subiunctivo solitam esse anteponi (1).

III. SUBIUNCTIVUS USURPATUS POST *antequam* ET *priusquam*.

In sentiendi praeteriti temporis, quibus *priusquam* vel *antequam* praepositum est, Cicero saepissime, Caesar vix unquam indicativum usurpavit (2).

1. Ubi cumque sententia praecipua negativa est, apud Ciceronem in altera sententia indicativus occurrit, quae res cum sit ita vulgata, unum aut alterum exemplum notare satis erit (3) :

Non prius exercitum... movisti, quam de Antoni fuga *audisti*. Ad Brut. 1. 2. 2. Non prius sum conatus misericordiam aliis commovere, quam misericordia *sum ipse captus*. De Or. 2. 195.

Apud Caesarem (4), indicativi unum est exemplum certum, subiunctivi unum, dubia exempla duo :

Nec prius ille est a propugnatoribus vacuus relictus locus, quam... *finis est pugnandi factus*. B. G. VII. 25. 4.

Nec prius sunt visi obiectis ab ea parte silvis, quam castris *adpropinquarent* (5). B. G. VI. 37. 2.

1. Hic animadverti potest etiam apud utriusque aequalem, Catullum, subiunctivum iterativum post *cum* esse usurpatum :

Annua cum festis *venissent* sacra diebus.

(64. 388).

2. Cf. Ilg, *über den Gebrauch von antequam und priusquam bei Caesar*. *Konverspondenz-Blatt für die Gelehrten und Realschulen Württembergs*, 1880, pp. 463-469.

(3) V. Anton, *Beobachtungen über die Construction der lateinischen Zeitpartikeln Antequam und Priusquam*. Erfurt, 1871, p. 26. Hoffmann, *Zeitpartikeln*, p. 175.

4. Referre omitto sententias subiunctivas, quae a subiunctivo vel infinitivo pendunt; duas etiam sententias praetermitto, in quibus finis aperte significatur: *Non prius Verulamiam reliquit, usque duces et comitum stimulum, quam ab eis sit percussus*. B. G. III. 18. 7. *Neque ab eis prius Domitium milites discedunt, quam in conspectum Caesaris deducatur*. B. C. I. 22. 2.

5. Riemann *Etudes*, p. 300, n. 1 hunc locum corrigere temptavit, nullus tamen editor, quod sciam, eius auctoritatem est secutus. Sententiam autem alii aliter interpretati sunt; v. Anton, *Beobachtungen*, p. 31; Ilg, *l. l.*, p. 465; Wetzel, *Gebrauch der Tempora im Lateinischen*. Paderborn, 1890, p. 66.

Nec prius fugere destiterunt, quam ad flumen Rhenum... *perve-*
runr. B. G. I. 53. 1. (*perveuerunt* : Parisinus 1², β, editores; *perve-*
rint : α). Neque finem prius sequendi fecerunt, quam muro oppidi
portisque *adpropinquarunt*. B. G. VII. 47. 3. (*Adpropinquarent* :
Ashburnhamianus, β; *adpropinquarunt* : cett. codd., edd.)

2) Post sententias confirmativas, Cicero saepissime modum
indicativum usurpavit (1) :

Pupillus ante mortuus est, quam in suam tutelam *venit*. Inv. 2. 62.
Saeculis multis ante gymnasia inventa sunt, quam in iis philosophis
garrere *coeperunt*. De Or. 2. 21. Illam sapientiam constituendae civitatis
duobus prope saeculis ante cognovit, quam eam Graeci natam esse *sen-*
serunt. De Or. 2. 154. Ante quam *delectata est* Atheniensium civitas hac
laude dicendi, multa iam memorabilia... effecerat. Brut. 49. Quam ora-
tionem in Origines suas rettulit, paucis ante, quam *mortuus est*, an die-
bus an mensibus. Brut. 89. Perspecta est utriusque nostrum exercitatio
paulo ante, quam perterritum armis hoc studium... *conticuit*. Brut.
324. An, antequam *postulasti*, ut bona possideres, misisti...? Quint.
81. Usque eo animadverti eum iocari... antequam Chrysogonum *nomi-*
navi. Rosc. 60. Cuius ante praedia possedisti, quam ipsum *cognovisti*.
Rosc. 145. Omne illud tempus, quod fuit, antequam iste ad magistratus...
accessit. Ver. 1. 33. Mortuus est... nescio an antequam Verres
praeturam petere *coepit*. Ver. 1. 125. Aliquanto ante, quam *est mortuus*,
omnia utenda ac possidenda tradiderat. Ver. 2. 46. Ante quam ego in
Siciliam *veni*, (fuit eius modi) in maximis rebus. Ver. 2. 140. Ista ante
facta sunt, quam iste Italiam *attigit*. Ver. 2. 161. Nympho, antequam
plâne *constitit*, condemnatur. Ver. 3. 54. Causam sibi dicendam esse
statuerat iam ante, quam hoc usu *venit*. Ver. 5. 101. Paulo ante, quam
nos in forum *venimus*,... hanc sententiam defendit. Caec. 53. Liberos
prius vita privavit, quam... lucem accipere *potuerunt*. Clu. 31. Senatus
multo ante, quam *est lata* lex de me, gratias agendas censuit. Dom. 85.
Quod ego... priusquam loqui *coepisti*... sensi. Vat. 4. Me, antequam
vidit, rei publicae reddidit. Lig. 7. Ante factum vidimus, quam futurum
quisquam *est suspicatus*. Phil. 5. 7. Antequam nos id coacti *suscepimus*,
in pace iacere quam in bello vigere maluit. Phil. 10. 14. Cui fui semper
amicus, antequam ille rei publicae... *est factus* inimicus. Phil. 12. 23.
Mihi tamen, antequam in provinciam *veni*, redditae sunt a te litterae.
Fam. 3. 6. 4. Antequam ex Asia *egressus es*, ad me litteras mi-
sisti. Fam. 3. 9. 1. Priusquam tuas *legi*... litteras, quaesivi de mea
Tullia. Fam. 7. 23. 4. Antequam me plane *salutavit*, O mi Cicero, inquit...
Fam. 9. 14. 3. Necessitudinem constitutam habui cum domo vestra ante
aliquanto, quam tu *natus es*. Fam. 10. 3. 2. Cui ego semper ami-
cus fui, antequam illum *intellexi*... cum re publica bellum gerere. Fam.
11. 5. 2. Antequam Philonem *cognovimus*, valde ut philosophus... pro-
babatur. Fam. 13. 1. 2. Antequam tuas *legi* litteras, in legationem
hominem ire cupiebam. Att. 2. 7. 2. Aliquid habebant solacii, ante-
quam eo *venisti* a Pompeio. Att. 3. 9. 2. Annis XIII ante, quam

(1) Subiunctivi etiam exempla apud eum non desunt; ea tamen cum minus ad
propositum meum pertineant, referre omittam.

praetor *factus est*, legatus esse potuisset. Att. 13. 32. 3. Ante profectus est, quam ego eum venisse *cognovi*. Att. 15. 1. 2. Antequam ad eum locum *veni*, valde mihi placebat. Att. 15. 7. Antequam tuas litteras *accepimus*, audita res erat. Ad Brut. 2. 4. 5. Haec Anthonius fere... paulo ante, quam *est mortuus*. Ac. 2. 61. Ante iudicasti Epicureum te esse oportere, quam ista *cognovisti*. Nat. d. 1. 66. Facta coniectura etiam in Dionysio est paulo ante, quam regnare *coepit*. Div. 1. 73. Cum legatus noster esset anno fere ante, quam consul *est declaratus*. Rep. 1. 23. Attici, priusquam Theseus eos demigrare... *iussit*, sui erant. Leg. 2. 5. Antequam *constitit*, ictu fulminis delagravit. Off. 3. 94. Cum sex annis ante, quam ego *natus sum*, fabulam docuisset. Cat. M. 50. Memini Catonem anno ante, quam *est mortuus*, mecum... disserere. Lae. 11. Id actum est praetore me quinquennio ante, quam consul *sum factus*. Lae. 96.

In iis sententiis Caesar indicativum numquam, semper subiunctivum usurpavit; ea tantum exempla laudabo, ubi sententia temporis nec a subiunctivo nec ab infinitivo pendet:

Priusquam quicquam *conaretur*, Diviciacum ad se vocari iubet. B. G. 1. 49. 3. Priusquam se hostes ex terrere et fuga *reciperent*, in fines Suessionum... exercitum duxit. B. G. II. 12. 1. Prius in hostium castris constiterunt, quam plane ab his videri... *posset*. B. G. III. 26. 3. Priusquam ea pars Menapiorum... certior *fieret*, flumen transierunt. B. G. IV. 4. 7. Prius ad hostium castra pervenit, quam quid ageretur Germani sentire *posset*. B. G. IV. 14. 1. Priusquam periculum *faceret*,... C. Volusenum praemittit. B. G. IV. 21. 1. Priusquam... profugere *possent*,... obsides sibi dare coegit. B. G. VI. 3. 2. Prius quam id effici *posset*, adesse Romanos nuntiatur. B. G. VI. 4. 1. Prius omnes in unum locum cogit, quam de eius adventu Arvernus nuntiari *posset*. B. G. VII. 9. 5. Priusquam subsidio ex oppido veniri *posset*, duas ibi legiones conlocavit. B. G. VII. 36. 7. Prius suos discessisse cognoverunt, quam munitionibus *adpropinquarent*. B. G. VII. 82. 4. Omne prius est perfectum opus, quam *intellegeretur* ab Afranio castra muniri. B. C. I. 41. 5. Hunc (collem) celeriter, priusquam ab adversariis *sentiatur*, communit. B. C. I. 54. 4. Priusquam plane legiones explicari et consistere *possent*, tota auxilia regis... in fugam coiciunt. B. C. II. 26. 4. Priusquam telum adici *posset* aut nostri propius *accederent*, omnis Vari acies terga vertit. B. C. II. 34. 6. Prius ad continentem visus est Caesar, quam de eius adventu fama... *perferretur*. B. C. III. 7. 2. Pervenit, priusquam Pompeius sentire *posset*. B. C. III. 67. 4. Prius Cassius... advolavit, quam Pomponius de eius adventu *cognosceret*. B. C. III. 101. 1. Quos... priusquam *audiret*, aut cuius rei causa *nassi essent*, cognosceret, corripit atque interfici iussit. III. 109. 5.

Iis omnibus locis fateor non solam vim temporis coniunctioni inesse, sed aliquam aliam, qua vel finis vel contentio aliqua celeritatis significetur (b); non igitur contendo eadem sententia a Cicerone indicativum, a Caesare subiunctivum esse usurpatum, sed

(1) Cf. Hg, l. l., p. 465.

animadverto coniunctionibus *priusquam* et *antequam* apud Caesarem fere semper, apud Ciceronem multo rarius eam vim solitam esse accedere, quae subiunctivum requireret.

IV. USUS INFINITIVI IN SENTENTIIS COMPLETIVIS.

Et priscos scriptores et poëtas infinitivum in multis sententiis usurpasse, ubi ceteri subiunctivo et coniunctione *ut* soliti sint uti, ab omnibus grammaticis est notatum. Ea autem in re quamquam Caesar et Cicero longissime ab hac vulgari licentia recesserunt, non tamen pari intervallo ab ea diiuncti sunt, cum Cicero illuc declinare aliquando non sit veritus, Caesar autem constanter ab ea refugerit. Ut hoc discrimen eluceat, diversa deinceps genera verborum enumerabo, singulaque proferam, quibus Cicero infinitivum, non autem Caesar, coniunxit.

1) Verba *accidendi*.

Caesar semel *quod* usurpavit (fr. 126.15), ceteris locis *ut*, Cicero non numquam infinitivum (1) :

Nec acciderat mihi opus esse. Fam. 6. 11. 1 (2). *Antecellere* omnibus ingenii gloria *contigit*. Ar. 4 (3).

Huc non refero locum Tusculanarum, ubi infinitivus locum nominis mihi videtur obtinere :

Minime adsentior iis, qui istam nescio quam indolentiam magno opere laudant... Nam *istuc nihil dolere* non sine magna mercede *contigit*. Tusc. 3. 12.

2) Verba *rogandi*.

Apud Caesarem semper subiunctivus usurpatur sive nudus sive coniunctioni *ut* vel *ne* coniunctus, apud Ciceronem non numquam infinitivus :

Mihi ante oculos obversatur rei publicae dignitas, quae me ad sese rapit, haec minora *relinquere hortatur* (4). Sest. 7.

(1) Non numquam etiam propositionem infinitivam usurpavit : Videte, quam inique *accidat*, quia res indigna sit, ideo *turpem existimationem sequi*. Caec. 8. Illud per mirum *accidit tantam temeritatem fuisse in eo adolescente*. Fam. 3. 10. 5.

(2) His verbis *opus esse* crucem praeponit Müller : « Sine cruce, inquit, Bait., Mendelss. Mihi non tam quam Schmalzio... satis facit Stuerenb. Arch. p. 49. » De hoc loco cf. Stinner, p. 52.

(3) *Contigit* : codd., Baiter, Thomas; *coepit* : Stuerenburg, Müller.

(4) De infinitivo sic usurpato post verbum *hortandi* et *monendi* cf. Riemann, *Revue Critique*, 1881, II, p. 166, n.

Ut eum suae libidines flagitiosae *facere monebatur*. Ver. 1. 63. Ratio ipsa *monet* amicitias *comparare*. Fin. 1. 66. Philippus hasne in capulo quadrigulas *vitare monebatur*? Fat. 3.

Ut ratio *postulet* *aperire* aliquid. Fin. 3. 38.

Nemo *sauisere* studiosis dicendi adolescentibus in gestu discendo his trionum more *elaborare*. De Or. 1. 231. Cum *uovi sauidors*. Fin. 2. 95.

3) Verba *permittendi* et *praecipendi*.

Post hoc utrumque verbum, Caesar semper subiunctivum (1), Cicero interdum infinitivum usurpavit :

Ipsis iudicibus coniecturam *facere permittam*. Ver. 3. 22.

Iustitia *praecipit parere* omnibus. Rep. 3. 25.

4) Verba *deterrendi*, *impediendi*, *vetandi*.

His verbis non videtur Caesar infinitivum unquam coniunxisse ; Ciceroniana vero exempla non desunt :

Nefarias eius libidines *commemorare* pudore *deterreor*. Ver. a. p. 14. *Agere*, quae ad iudicium pertinebant, libere comitiorum metu *deterrebar*. Ver. a. p. 24.

Sulpicium *impedit* pudor... *exquirere*. De Or. 1. 163. Quid est, quod te *impediat* aut solem aut mundum... in deorum numero *ponere*? Nat. d. 1. 87. Quid est igitur, quod me *impediat* ea *sequi*? Off. 2. 8.

Quae (lex) dilucide *vetat* (2) *gladiatores*... *dare*. Sest. 133. Lex Rupilia *vetaret* diebus XXX *sortiri* (3) *dicam*. Ver. 2. 37. Quid pecuniae met? *Referre* in aerarium lex *vetat*. Ag. 2. 72.

5) Verbum *consentiendi*.

Post verbum *consentiendi*, Caesar subiunctivum usurpat, praemissa coniunctione *ut*, Cicero non numquam infinitivum :

Cum... confiterentur... se urbem *inflammare*, cives *trucidare*, *vastare* Italiam, *delere* rem publicam *consensisse*. Phil. 2. 17. Si *consenserint* possessores non *vendere*, quid futurum est? Ag. 1. 13.

6) Verba *accusandi*.

Ex his verbis apud Caesarem subiunctivus pendere solet, praemissa coniunctione *quod*, v. g. : *accusat quod... non sublevetur*. B. G. I. 16. 5 ; *incusavit, quod... putarent*. B. G. I. 40. 1 ; *castigavit, quod... haberent*. B. C. III. 60. 1. Infinitivus apud eum nusquam reperitur, apud Ciceronem autem non raro :

(1) Unus Caesaris locus excipiens est, in quo cum *potentare* (domi servaret quod *providere*, non infinitivum ille quidem, sed propositionem infinitivam usurpavit : Haec de Verriugelorige usu ventura opinione praesupponit B. G. VII. 9. 1. 1000-1000 *ceperat*).

(2) Post verbum *vetandi* saepe Caesar usurpat propositionem infinitivam, numquam autem infinitivum numquam. Errat autem Lewis et Short, cum negant eum infinitivum non reperiri nisi apud poetas.

(3) Forsitan hoc loco *sortiri* vi passiva intellegendum sit, ut videtur intellegendum illo alio loco : *Vetat sortiri*, ubi et extra sortem *Thespiastium circumire*. Ver. 2. 127.

Ius amicitiae *deserere*, *arguerentur*. Lae. 35. *Occidisse* patrem Sex. Roscius *arguitur*. Rosc. 17. Auctor illius iniuriae fuisse *arguebatur*. Ver. 1. 85.

Hirtuleium *dissolvisse* publicae tabulae *coarguunt*. Font. 2.

Sullanas res *defendere criminor*. Ag. 3. 13.

Contra edictum *fecisse damnabere*. Ver. 3. 25.

Dat hospiti suo cuidam negotium, ut aliquem reperiret, quem illud *fecisse insimularet*. Ver. 4. 100. *Insimulant* hominem fraudandi causa *discessisse*. Ver. 2. 59. Queruntur, quod eos *insimulemus* omnia incerta *dicere*. Ac. 2. 32.

7) Verba affectus.

Apud Caesarem aut *quod* invenitur cum indicativo vel subiunctivo aut propositio infinitiva, infinitivus autem numquam, apud Ciceronem contra est :

Vultum Considi *videre ferendum* vix erat. Ag. 2. 93.

Non Asiam numquam *vidisse*, sed in Asia continenter *virisse laudandum* est. Mur. 12.

Scipio... quem non *paenitebat facere* idem, quod tu, *habere* eruditissimum hominem Panaetium domi. Mur. 66. *Paenituit* illa *sensisse*? Cur non se transtulit ad alios? Ac. 2. 69. Efficiunt, ut me non *didicisse* minus *paeniteat*. De Or. 2. 77.

8) Verbum *habendi* a Caesare numquam infinitivo coniunctum est, nisi ubi ad significationem verbi *existimandi* accedit (1) aut *statuendi* (2); apud Ciceronem vero dicendi vel scribendi opportunitas hoc verbo significari solet (3) :

Habeo etiam *dicere*, quem... in Tiberim deiecerit. Rosc. 100. Quid *habes* igitur *dicere*? Bal. 33. Quid *habes* igitur de causa *dicere*? Part. or. 9. Quid *habeo* de orationis praeceptis *dicere*? Ib. 27. Quid *dicere habeant*? Ac. 2. 43 (4). De divis, neque ut sint neque ut non sint, *habeo dicere* (5). Nat. d. 1. 63. Haec fere *dicere habui*. Nat. d. 3. 93. De nostris somniis quid *habemus dicere*? Div. 2. 136.

De re publica nihil *habeo* ad te *scribere*. Att. 2. 22. 6.

Tantum *habeo polliceri*, me... Fam. 1. 5 a. 3.

(1) Intra annum vicesimum feminae notitiam *habuisse* in turpissimis *habent* rebus. B. G. VI. 21. 5.

(2) Hoc (flumen) neque ipse *transire habebat in animo* neque... B. G. VI. 7. 5.

(3) Cf. Stinner, pp. 52, 53, qui omnes Ciceronianos locos collegit, et Thielmann (*Archiv für lat. Lexik.* I (1884), pp. 48, seqq., *habere mit dem Infinitiv und die Entstehung des romanischen Futurums*), qui acute de hac tota materia disputavit.

(4) Recte animadvertit Thielmann (p. 54) hoc loco et altero (Nat. d. 3. 9) verbum *habendi* alteri succedere, ceteris autem omnibus antecedere.

(5) Thielmann (p. 52) cum hoc loco confert sententiam Gorgiae, quam hic Cicero interpretatur : *περὶ μὲν ἑσῶν οὐκ ἔγωγ εἰδέναι εἰς' ὧς εἰσιν εἰς' ὧς οὐκ εἰσίν* (Diog. Laert. 9. 54), unde colligit Ciceronem pro verbo Graeco *εἰδέναι* verbum *dicendi* potius quam *sciendi* aut *intellegendi* ea de causa usurpavisse, quod *habeo dicere* certa quaedam esset formula, quae nisi in cotidiano sermone commutari vix posset.

9) Verbum *fugiendi* sive personale sive impersonale a Cicerone cum infinitivo coniungitur, quod utrumque sermonis cotidiani videtur esse proprium et a Caesariana oratione prorsus alienum est (1):

Non sit dubium, quin turpiter *facere* (2) cum periculo *fugimus*, quod fugeremus etiam cum salute. Att. 10. 8. 3. Neque enim illud *fugerim dicere*. De Or. 3. 133. Huic donis militaribus patris triumphum *decorari fugiendum fuit*? Mur. 11.

Non te *fugiet* uti concilio M. Bibuli. Att. 12. 19. 2. De Caesare *fugerat* me ad te *scribere*. Quint. fr. 2. 10 (12). 4. Cui rei *fugerat* me *rescribere*. Att. 3. 12. 3. De Dionysio *fugit* me tibi *docere*. Att. 13. 21 a. 1. Eius (epistulae) exemplum *fugit* me tum tibi *mittere*. Att. 13. 51. 1. Non *fugisset* hoc Graecos homines, oratorem ipsum *erudire* in iure civili. De Or. 1. 253.

10) Huc etiam referenda sunt non nulla nomina cum verbo *esse* coniuncta:

Consilium est. Inde apud Caesarem subiunctivus pendet, praemissa coniunctione *ut*:

Id (3) *esse consilium* Caesaris, ut... hos omnes in Britanniam traducere *neccaret*. B. G. V. 6. 3.

Apud Ciceronem, infinitivus:

Pomptinum... *expectare consilium est*. Att. 3. 5. 1.

Ius est. Caesar *ut* usurpat:

Ius esse belli, *ut* qui vicissent, iis, quos vicissent... *imperarent*. B. G. I. 36. 1.

Cicero infinitivum (4):

Si compascuus ager est, *ius est compascere*. Top. 12. *Ius esset latrocinari, ius adulterare, ius testamenta falsa supponere*. Leg. 1. 43.

Ratio est. Apud Caesarem deest, apud Ciceronem non nunquam cum infinitivo coniunctum invenitur:

Minari divisoribus *ratio non erat*. Ver. a. p. 24. Nullam *esse rationem amittere* eius modi occasionem. Caec. 13. Quae, malum! *est ista ratio*

1) Stinner (pp. 51 et 53) Caesarianam exempla collecta habet.

2) Baiber: *turpiter facere*.

3) In hac sententia non continuo, quia *ut* expressum est, *ut* erat usurpatum. Haec enim pronomen neutrum cuius formae sententiae propositae sive infinitivae sive subiunctivae, v. 2. non *fugisset* hoc Graecos homines. — oratorem ipsum *erudire*. (De Or. 1. 253.)

4) Etiam praepositionem infinitivam Cicero usurpat: Si *quid* ius non esset *capere*. Dom. 106. Cui *partus* huius urbis *patere ius non erat*. Phil. 8. 28. Cuius enim *illuc* curru *rahi ius esset*. Tusc. 1. 113.

semper optimis causis veteranorum nomen *opponere*? Phil. 10. 48. Ironiam alterius, perpetuam praesertim, nulla *fuit ratio persequi*. Ac. 2. 74.

V. PARTICIPIUM PRO SUBSTANTIVO VERBALI USURPATUM.

Participium perfecti passivi cum substantivo coniunctum saepissime apud Livium idem valere quod nomen verbale satis notum est et a multis demonstratum (1); Ciceroniana etiam exempla non nulla grammatici proferunt, Caesariana autem minus. Ea enim in re ut in multis aliis Caesar multo cautius quam Cicero ad novam dicendi consuetudinem se accommodavit. Nusquam enim, quod sciam, participium passivum ea vi ab eo usurpatur nisi post praepositionem *ante* et fortasse *post* :

Ante exactam hiemem. B. G. VI. 1. 4. *Ante primam confectam* vigiliam. B. G. VII. 3. 3. *Ante iter confectum*. B. C. III. 75. 1. *Ante proelium* in Thessalia factum *cognitum*. B. C. III. 100. 3. Paulo habuit *post* id *factum* Caesar quietiorem Galliam. B. G. V. 58. 7.

In hoc ultimo exemplo haud scio an potius *factum* substantivum sit quam participium.

Apud Ciceronem contra, praeterquam quod vel saepius quam apud Caesarem id participium post has coniunctiones occurrit (2), praeterea in multis aliis sententiis invenitur sive ut subiectum sive ut complementum verborum, nominum, praepositionum (3) :

Ti. Gracchum non solum *neglectus*, sed etiam *sublatus* intercessor evertit. Leg. 3. 24. Dubitabat nemo, quin *violati* hospites, legati *necati*, pacati atque socii nefario bello *laccessiti*, fana *verata* hanc tantam efficerent vastitatem. Pis. 85. Quae est igitur poena...? *suscepta* fraus, *impedita* et *oppressa* mens... nota *inusta* senatus, amissio (4) dignitatis. Pis. 43. Quid? illa in Pontum *profectio*... quid? debilitatio atque abiectio animi... quid? quaestor aediliciis reiectis *praepositus*, legato-

(1) V. Riemann, *Etudes*, p. 105; Kühnast, p. 266.

(2) V. g. *Ante* philosophiam *patefactam*. Div. 1. 86. *Ante* urbem *captam*. Div. 1. 101. *Post* reges *exactos*. Brut. 54. *Post* Romam *conditam*. Ver. 3. 81, etc. *Post* Syracusas *conditas*. Ver. 5. 138. *Post* Messanam *conditam*. Ver. 5. 169. *Post* Veios *captos*. Div. 1. 100. *Post* *acceptam* cladem. Div. 1. 101. *Post* libertatem *receptam*. Fin. 2. 66. *Post* Hirtium *conventum*. Att. 10. 4. 6. *Post* illas *datas* litteras. Att. 4. 2. 2. *Post* hanc *habitam* contionem. Phil. 14. 16.

(3) Referre omittam ea exempla, ubi ablativus ut absolutus intellegi potest, v. g. : Numam sacris *constitutis* fundamenta iecisse nostrae civitatis. Nat. d. 3. 5. Hanc eius temeritatem senatus supplicatione *denegata* notavit. Prov. cons. 15.

(4) Animadvertendum est in hoc exemplo et in duobus proximis nomen abstractum cum participio collatum : *amissio*, *profectio*, *debilitatio*, *abiectio*, *traiectio*.

rum tuorum optimus abs te quisque *violatus*, tribuni militares non *recepti*, M. Baebius... *interfectus* inssu tuo? Pis. 88. Nec trabeo stellae nec faces *risae* terrebunt. Div. 2. 60. Quae *vita*... *dimissa* modestiis omnibus liberaret. Phil. 2. 37.

Perspiciet... nec pluris nunc facere M. Camillum hoc civile bellum, quam ego illo vivo fecerim Romam *captam*. Tusc. 1. 90. Quaestura quid aliud habet in se nisi Cn. Carbonem *spoliatum*, *nebulatum* et *proditum* consullem, *desertum* exercitum, *relictam* provinciam, sortis necessitudinem... *violatam*? Ver. a. p. 11. Mitto *ereptam* libertatem populis ac singulis. Pis. 90. Illi libertatem *imminutam* civium Romanorum non tulerunt; vos *ereptam* vitam neglegetis? Ius legationis verbo *violatum* illi persecuti sunt; vos legatum omni supplicio *interfectum* relinquetis? Imp. Pomp. 11.

Cui... gentes testimonium huius urbis atque imperii *conservati* dedissent. Dom. 132. Iudicia senatus *conservatae* patriae consecuti sumus. Leg. 2. 42. Poena *violatae* religionis iustam recusationem non habet. Leg. 2. 41. Mentio a te facta pacis suspicionem attulit *immutatae* voluntatis. Phil. 12. 18. His honoribus habitis Ser. Sulpicio *repudiatae* *relictaeque* legationis ab Antonio manebit testificatio. Phil. 9. 15.

Opus fuit Hirtio *convento*. Att. 10. 4. 11.

A *condita* urbe. Phil. 3. 9. Ut pacem esse iudices non *in armis positis*, sed *in abiecto* armorum et servitutis metu. Fam. 10. 6. 3. Qui *ab eam* (amicitiam) summa fide... *servatam* maximam gloriam cepit. Lae. 25. Sulpici tibi operam intellego non multum tibi opus fuisse *propter* tuas res ita *contractas*, ut... Fam. 7. 31. 2.

Notanda. 1 Participium neutrum non nunquam apud Ciceronem ea vi usurpatur: exempla laudavit Riemann / 1., ex quibus unum aut alterum excerptere satis erit :

Sunt quasi tacita criminum testimonia... ut *telum*, ut *vestigium*, ut *cruur*... ut *responsum* inconstanter, ut *haesitatum*, ut *titubatam*. Part. or. 114.

Nihil habeo *praeter auditam*. Off. 1. 33.

Apud Caesarem unum exemplum videtur posse reperiri :

Si quid opus *facto* esset. B. G. 1. 42. 5. (*facti* : Ursin. et Riccard.).

2 Eodem modo, quo participium, adiectivum non nunquam pro nomine apud Ciceronem occurrit, apud Caesarem plane deest :

In quibus numerant incolumitatem conservationemque omnium partium, valetudinem, sensus *integros*, doloris vacuitatem. Fin. 5. 18. His rebus mentem *vacuam* appellarunt insaniam. Tusc. 3. 9. His (perturbationibus) *vacuus* animus perfecte atque absolute beatos efficit. Tusc. 4. 38. Ut magis monumentum *grati* senatus quam *clari* viri futurum sit. Phil. 9. 11. Praeclara est aequabilitas in omni vita et *idem* semper vultus *eademque* frons. Off. 1. 90, cf. Tusc. 3. 31.

§ 2. — Temporum Syntaxis.

I. PRAESENS PRO FUTURO USURPATUM.

1) Modo indicativo, semel videtur Caesar tempus praesens vi futura usurpavisse (1) :

Tuemini, inquit, castra et defendite diligenter, si quid durius acciderit. Ego reliquas portas *circumeo* et castrorum praesidia *confirmo*. B. C. III. 94. 3.

Schmalz (*lat. Synt.*, p. 334) animadvertit in hac sententia tempus futurum Ciceroniano usu omnino requiri, illud verum est sed ita, si ex Ciceronis operibus excipiuntur epistolae; ibi enim non pauca huius modi suppeditant exempla (2) :

Tabellarios, quoad voles, tenebis; es enim occupatus. Quod ad Xenonem, probe. Quod *scribo*, cum absolvero. Att. 13. 21. 2. Ego, dum panis et cetera in navem parantur, *excurro* in Pompeianum. Att. 10. 13. 4. Fac, plane ut valeas. Nos *adsumus*. Fam. 16. 10. 2, etc.

2) Paulo plures sunt sententiae infinitivae, in quibus tempus praesens hac significatione reperiatur (3) :

Re nuntiata ad suos, quae imperarentur, *facere* dixerunt. B. G. II. 32. 3. Legati veniunt, qui polliceantur obsides *dare* atque imperio populi Romani *obtemperare*. B. G. IV. 21. 5. Si amplius obsidum vellet, *dare* (4) pollicentur. B. G. VI. 9. 7. Sese confestim *subsequi* dicit. B. G. VI. 29. 3. Neque (Caesarem debere) adeo graviter irasci inimicis, ut, cum illis *nocere* se speret, rei publicae noceat. B. C. I. 8. 3. Nautas dominosque navium interfecit, magnitudine poenae reliquos *deterre*ri sperans. B. C. III. 8. 3. Cum in spem venero de compositione aliquid me *conficere*, statim vos certiores faciam. ap. Cic. ad Att. 9. 13 A. 1.

Apud Ciceronem sententiae eius modi multo rariores sunt; si excipitur prima eius oratio, quam admodum adulescens pro Quinctio habuit, in qua bis (*Quinc.* 29, 67) post verbum promittendi infinitivus praesens occurrit, tria omnino ex eius operibus exempla laudare possum : *De Or.* 3. 95, *Phil.* 12. 25, *Rep.* 1. 26.

(1) Cf. Reinhardt, *Tempora und Modi*, p. 4.

(2) V. Zimmermann, *De epistulari temporum usu Ciceroniano*, IV, Rastenburgae, 1891, pr. nr. 13, p. 18, ubi plura exempla invenias.

(3) Cf. Frese, *Beiträge*, p. 49.

(4) *Vellet, dare* : α; *velit, dari*, β, Meusel.

II. IMPERFECTUM USURPATUM IN SENTENTIIS CONDICIONIS
ET CONSECUTIONIS.

1) In iis sententiis, quae condicionem praeteritam significant, veteres scriptores imperfectum subiunctivi (1), recentiores vero plusquamperfectum soliti sunt usurpare. Qua in re si Cicero et Caesar inter se comparantur, ille multo propius ad praeorum consuetudinem accessit. Nam I. Priem, in illo commentario, quod diligentissime conscripsit de sententiis condicionalibus Ciceronianis et Caesarianis (2), Ciceronianos locos enumeravit CCIV, qui quidem sine dubio praeteritam significationem habent (3). Eos omnes hic transcribere et longum est et inutile, cum praesertim tanta cura ea exempla collecta sint, ut vix ullum certum eo possim adicere; illud autem magnopere animadvertendum est his omnibus Ciceronianis exemplis nullum esse Caesarianum, quod certo possit comparari. Ex iis enim duobus, quae laudat I. Priem, alterum ita commode ad praesens tempus ut ad praeteritum potest revocari:

Murus oppidi a planitie atque initio ascensus recta regione, si nullus anfractus *intercederet*, MCC. passus aberat. B. G. VII. 46. 1.

Alterum autem (B. C. III. 111. 4.) sitne ipsius Caesaris an Hirti vel potius Pollionis parum constat, cum in iis ultimis capitibus *Belli Civilis* inveniatur, quae a viris doctis non paucis vel integre vel partim Caesari abiudicantur (4).

Cum igitur Ciceroniana exempla amplius ducenta numerentur, quae ad illum imperfecti veterem usum referantur, Caesarianum certum nullum laudari possit, facile iudicatur, quanta religione Caesar se a pristina consuetudine averterit.

2) In iis sententiis relativis praeteritis, quae, subiunctivo enuntiatae, et ipsae sunt negativae, et a negativis sententiis vel interrogativis pendent, Caesar imperfectum, Cicero autem perfectum usurpare solet, si verbum independens est perfecti temporis.

1 V. Blase, *De modalibus - permodalibus*, passim pp. 26.

2 *Die irrealen Bedingungsstellen bei Cicero und Caesar*, *Philologus*, Supplémentband, 2ter Heft, pp. 264. seqq.

3 Hic usus igitur non ita rarus est apud Caesarem, ut Schmidt veritatem *Orat. Synt.*, p. 413: „Wir finden daher bei Cicero nur noch wenige Aoristus (oratio) tales si haberem.“

4 G. Landgraf, *Untersuchungen*, p. 81, quamquam tantum huius capituli gradum esse negat, finem esse arbitratur: „Für nicht caesarianische Stelle ist § 1. Der Rest des Kap. ist echt caesarianisch.“

a) Caesarianum exemplum perfecti nullum novi, imperfecti autem non pauca (1) :

Neque ullum fere totius hiemis tempus... intercessit, quin aliquem nuntium *acciperet*. B. G. V. 33. 3. Nullum tempus intermiserunt, quin trans Rhenum legatos *mitterent*. B. G. V. 35. 1. Nulla fuit civitas, quin ad id tempus partem senatus Cordubam *mitteret*, non civis Romanus paulo notior, quin ad diem *conveniret*. B. C. II. 49. 2. Nemo fuit omnino militum, quin *vulneraretur*. B. C. III. 53. 3. Nulla Thessaliae fuit civitas... quin Caesari *parerent* atque imperata *facerent*. B. C. III. 81. 2.

b) Cicero contra numquam, quod sciam, nisi semel imperfectum usurpavit :

Quis rex umquam fuit, qui non *uteretur* praedictione ? Div. 1. 95.

Ceteris omnibus locis perfectum invenitur :

Nullus umquam dies tam magna tempestate fuerit, quin solem homines *viderint*. Ver. 5. 26. Nemo oppressus aere alieno fuit, quem non *asciverit*. Cat. 2. 8. Quis dies fuit, quem tu non *consumpseris* ? Mur. 46, etc. (2).

Illud praesertim elucet, si inter se Ciceronianae sententiae comparantur, quae imperfectum habent aut perfectum, prout confirmativae sunt aut negativae :

Solus tu inventus es, cui *non* satis *fuert* corrigere testamenta vivorum. Ver. 1. 111. Unus inventus est, qui id *auderet*. Phil. 2. 64. Tu unus inventus es, qui... *temptares*, quid populus Romanus ferre et pati posset. Phil. 2. 85. Solus tu inventus es, qui cum accusatoribus *sederes*. Rosc. 87.

III. TEMPORA COMPOSITA.

1) Quid inter formas *amatus sum (eram)* et *amatus fui (fueram)* intersit, satis notum est ; multi etiam post Madvigium (3) manifeste ostenderunt hoc discrimen ab optimis scriptoribus religiose fuisse observatum. Cicero tamen et Caesar etiam hac in re aliquantulum inter se discrepant.

a) In forma praeterita *amatus fui*, Cicero numquam a consuetudine deflexit, Caesar autem semel eam formam pro altera videtur usurpasse :

(1) Cf. Uhdolph, *Die Tempora in Nebensätzen*, p. XVIII, i. n.

(2) Cf. Phil. 2. 64, Ver. 4. 1, ib. 58, Ver. 3. 140, Fam. 12. 19. 3, ib. 3. 10. 8, Ver. 5. 140, Sul. 46, Planc. 49, Dom. 27, ib. 83, Pis. 38, Planc. 25, Ver. 4. 7.

(3) Madvig, *Op. acad.* II, 218.

Tantus eo facto timor incessit, ut, cum esset legio praesidio Messanae vix oppidum defenderetur, et, nisi eo ipso tempore quidam nuntii de Caesaris victoria per dispositos equites essent allati, existimabant plerique futurum fuisse, uti amitteretur. Sed oportunitissime nuntiis adlatis oppidum *fuit defensum*, B. C. III. 101. 3. 4.

Hanc sententiam, quae in omnibus codicibus ita scripta legitur, tuetur Holder; eam emendare temptavit Riemann *Etudes*, p. 216. 1. et Kübler (2).

b) In ceteris autem formis, Caesar vix semel consuetum discrimen neglexit 3, Cicero vero saepius 4.

2) Participium praeteritum passivum cum infinitivo *fore* coniunctum apud Caesarem deest 5; apud Ciceronem non unquam reperitur:

Dicunt... metum si qui sustulisset, omnem vitae diligentiam *sublatam fore*. Tusc. 4. 46. Quos (Hirtium et Caesarem) spero brevi tempore societate victoriae tecum *copulatos fore*. Fam. 11. 8. 2. Velim sic existimes, non tibi tam Atticum, cuius permagna res agitur, quam me, qui non minus laboro quam ille, *obligatum fore*. Att. 16. 16 E. 16. Nega me ei *iratum fore*. Att. 1. 1. 2. Te ita existimare volo, me tibi *obligatum fore*. Fam. 13. 18. 2. Hoc possum dicere me... satis *adeptum fore*, si... Sul. 27. (Praeturae) *solutam fore* videbatis. Mil. 34.

3) Infinitivi futuri activi cum duae sint formae, altera plenior (*futurum esse*), altera vero brevior (*futurum*), quaeri potest, et utra forma sit usurpator, et idemne prorsus utraque significet. Etenim, cum contenderit Hoppe (6) casu nominativo idem esse discrimen inter formas infinitivas *futurus esse* et *futurus*, quod inter formas indicativas *futurus sum* et *ero* vigere solitum sit, videndum est, num idem in accusativo valeat.

a) Hac in re si Caesarianus usus inquiritur, facile ad eam regulam accommodari potest; quod ut persequare, cum utrosque eius commentarios excutere longum sit, saltem ex libris *Belli Civilis*, quaecumque potero, exempla proferam utriusque formae.

1. Delet *fuit*.

2. Scribit *est defensam*, sic etiam Nipperday.

3. B. G. V. 25. 2, quo de loco vide constat, p. 320. 1000. 41.

4. *Praeturae*. Ver. 3. 10. Caes. 66. Att. 3. 1. 3, Off. 3. 80. *Praeturae*. Q. Ros. 3. Ver. 3. 10, ad Brut. 1. 15. 8. Tusc. 3. 35. Rep. 1. 38. *futurum*. Caes. 37. Att. 12. 31. 1. 140. 15. 4. 16. Ae. 2. 123. 15. 135. Rep. 1. 34. *iratum*. Clu. St. Att. 2. 25. 3. Top. 48. 142. 2. 31. Off. 3. 114. Rep. 1. 28. *fuisse*. Nat. 3. 2. 11. Clu. 100.

(5) « Es ist bemerkenswert, dass Cäsar auch diese Verbindung nicht kennt, denn B. G. 4. 6. 3. *omnia, quae postulassent, ab se fore parata* ist *parata* Adjektiv. » Schmalz, *Lat. Sprachl.* 1. 317.

6. Hoppe, *Die Copulationen der conjugatio participiorum activa in salientem Fragen mit Participialsatzen, und der Verhältnisse zum Infinitiv futuri activi bei Cicero*, p. 17 (Gumbinnen, pr. nr. 4, 1879).

α) Forma composita (*futurum esse*) multo rarior est et iis fere locis invenitur, ubi modo indicativo formam compositam (*futurus sum*) usurpare liceret; ea enim a Caesare plerumque significatur, vel quid a subiecto intendatur, vel quid proxime immincat; exempla VII numerantur:

Mittit, qui petant atque orent, ut sibi subveniat... quod nisi fecerit, se... in periculum *esse venturum*. B. C. I. 17. 1, 2. Pompeius rescripserat sese rem in summum periculum *deducturum* non *esse*. B. C. I. 19. 4. Audierat Pompeium... iter in Hispaniam facere confestimque *esse venturum*. B. C. I. 39. 3. Milites... loquebantur, quoniam talis occasio victoriae dimitteretur, etiam cum vellet Caesar, sese non *esse pugnaturus*. B. C. I. 72. 4. Caesar respondit... quae tamen omnia et se tulisse patienter et *esse laturum*. B. C. I. 83. 11. Conclamantibus omnibus, imperaret, quod vellet, quodcumque imperavisset, se aequo animo *esse facturos*. B. C. III. 6. 1. Erat haec summa mandatorum... si alteri paulum modo tribuisset Fortuna, non *esse usurum* condicionibus pacis eum, qui superior videretur. B. C. III. 10. 7.

In his libris nullum aliud exemplum huius formae repperi (1).

β) Altera forma cum multo sit usurpatior, omnia eius exempla quam brevissime proferam, ita tamen ut de eorum vi atque sententia possit iudicari; exempla sunt XLV:

Se non *defuturum* pollicetur... se sibi consilium *capturum* neque senatus auctoritati *obtemperaturum*. B. C. I. 1. 2, 3. *Pronuntiaturum* se negavit. B. C. I. 2. 5. Pollicetur sese *iturum*. B. C. I. 3. 6. *Passurum* in praesentia negat. B. C. I. 6. 4. Quorum (mandatorum) haec erat summa: Pompeium... *iturum*; quoad fides esset data Caesarem *facturum*, quae polliceretur, non *intermissuros* consules. B. C. I. 10. 4. Polliceri se in provinciam *iturum*. B. C. I. 11. 2. Se *facturos* pollicentur. B. C. I. 15. 2. Pronuntiat Pompeium celeriter *venturum*. B. C. I. 19. 1. Demonstrat magnam partem laudis ad Libonem *perventuram*. B. C. I. 26. 4. Postulat, ut rem publicam suscipiant; sin timore defugiant, se oneri non *defuturum* et per se rem publicam *administraturum*. B. C. I. 32. 7. Dixerat eodem se *habiturum* loco, qui... B. C. I. 33. 2. Sese imperata *facturos* pollicentur. B. C. I. 60. 1. Se statim signa *translaturos* confirmant. B. C. I. 74. 3. Iurent se exercitum non *deserturos* neque *prodituros* neque sibi consilium *capturos*. B. C. I. 76. 2. Quo necessario *descensuros* existimabat. B. C. I. 81. 6. Caesar respondit... se *nociturum* nemini. B. C. I. 83. 12. Se frumentum *daturum* pollicetur. B. C. I. 87. 1.

(1) In *Bello Gallico* quaecumque novi exempla eandem fere vim habent: *Sese cum us pacem esse facturum*. B. G. I. 14. 6. *Futurum esse paucis annis, uti omnes ex Galliae finibus pellerentur*. B. G. I. 31. 11. *Haeduis se obsides redditurum non esse*. B. G. I. 36. 5. *Atia ratione sese non esse venturum*. B. G. I. 42. 4. *Quodsi eum interfecerit, nullis sese nobilibus... gratum esse facturum*. B. G. I. 44. 12. *Coniurant... eundem omnes fortunae exitum esse laturus*. B. G. III. 8. 3. *Suspicati hostes huc nostros esse venturos*. B. G. IV. 32. 4. *Non esse amplius fortunam temptaturos*. B. G. V. 35. 2. *Pro explorato habebat Ambiorigem proelio non esse contenturum*. B. G. VI. 3. 3.

Quod se *facturos* minabantur. B. C. II. 13. 4. Gallitanos denunciavisse Gallonio... sibi consilium *capturos*. B. C. II. 20. 3. Cum sese Italiam *venturum* praemisisset. B. C. II. 20. 6. Pronuntium iubet se in hostium *habiturum* loco, qui... B. C. II. 23. 6. Me *facturum* confido. B. C. II. 31. 8. Nihil contra se regem *nisurum* existimabat. B. C. II. 37. 2. Imperat ut pedem referant; sese signum proelii *daturum* et, quod rem postulare cognovisset, *imperaturum*. B. C. II. 40. 2. Se non *discessurum* pollicetur. B. C. II. 42. 3. Numquam se *reversurum* confirmat. B. C. II. 42. 4. Classem *adcolaturam* suspicarentur. B. C. II. 43. 2. Se omnia *habiturum* confideret. B. C. III. 10. 7. Iuravisset se exercitum *dimissurum*. Ib. 9. Haec quo facilius Pompeio probari possent, omnes suas copias *dimissurum*. Ib. 11. Illi se *pugnaturus* negarent. B. C. III. 11. 4. Illi vero *daturus* se negare neque portas consuli *praeclusurus* neque sibi iudicium *sumpturos*. B. C. III. 12. 2. *Facturos* pollicentur. Ib. 4. Iurat se eum non *deserturum* eundemque casum *subiturum*. B. C. III. 13. 3. *Missuros* ad Pompeium, atque illum reliqua per se *acturum*. B. C. III. 16. 5. Varronem profiteri se *venturum* atque una *visurum*. B. C. III. 19. 4. Litteras mitteret auxilia sese Caesaris *prohibiturum*. B. C. III. 23. 2. Militum voces cum audirentur sese, contra hostem si ducerentur, *ituros*, contra civem et consulem arma non *laturus*. B. C. III. 31. 4. Pollicerentur civitates imperata *facturas*. B. C. III. 34. 2. Se *habituros* copiam confidebant. B. C. III. 49. 1. Voces militum audiebantur prius se cortice ex arboribus *victuros*, quam Pompeium *dimissuros*. Ib. Id mihi *facturos* confirmaverunt. B. C. III. 86. 3. Iuravit se non *reversurum*. B. C. III. 87. 5. Imperavit ne iniussu suo concurrerent; se signum *daturum*. B. C. III. 89. 5. Nuntios dimissos... id si fecissent, magno eorum capitis periculo *futurum*. B. C. III. 102. 6.

b) Apud Ciceronem utriusque formae eadem omnino videtur esse vis, quod et infra ex locis collectis patebit, et nunc paucis exemplis illustrabo :

In ipso senatu... popularem me *futurum esse* consulem... dixi. Ag. 2. 6. Dixi in senatu in hoc magistratu me popularem consulem *futurum*. Ib. 9.

Pugnant haec inter se, Fabium oriente Canicula natum esse, et Fabium in mari *moriturum*... haec quoque pugnant, et esse Fabium, et in mari *esse moriturum*. Fat. 12.

Cum aquam ex puteo vidisset haustam, terrae motum dixit *futurum*... etiamne *futurum esse* aquae iugis colore praesentiant? Div. 2. 31, etc.

Sin autem quaeritur, utram formam Cicero saepius usupaverit, forsitan videatur brevior forma usus esse non ita constanter ut Caesar ille quidem, sed tamen paulo frequentius quam forma plenior. Illud ut ostendam, ex orationibus quibusdam et libris et epistulis exempla utriusque formae, quaecumque poterit, inter se conferam. Inde etiam animadverti poterit, quantum momenti in ea re numerus habuerit; saepe enim Cicero ea praesertim de causa videtur plenior formam usupavisse, quo aptius sententia *videret*; illud

potissimum elucebit ex iis locis, quos collectos proferam ex libris *de Divinatione* et *de Fato*; nam ex viginti sententiis, octo sunt, in quibus infinitivus futurus sit *esse moriturum* vel eundem habeat numerum (*esse rediturum, esse periturum*), qua forma sexies (1) clauditur sententia. Nulla etiam alia videtur causa, cur in una sententia a forma simplici ad compositam transierit:

... Iuvenem dicere fore ut perbrevis convaleretur, paucisque diebus *interiturum* Alexandrum tyrannum, ipsum autem Eudemum quinqueennio post domum *esse rediturum*. Div. 1. 53.

α) Exempla deprompta ex oratione *de Imperio Cn. Pompei, pro Cluentio, de lege Agraria*, I., II., III.:

— Forma composita (XIII exempla):

Quantum (hanc auctoritatem) *valituram esse* existimetis. Imp. Pomp. 46. In eo ipso vos spem *habituos esse* dixistis. Imp. Pomp. 59. Se nomen Oppianici *delaturum esse* testatur. Clu. 23. Se iudicium *corrupturum esse* dixerat. Clu. 68. Ut ille se *redditurum esse* dixerit. Clu. 78. Dixit... *usurum esse* eum suo testimonio. Clu. 134. *Dicturum...* neminem umquam *esse* confirmo. Clu. 157. Polliceor... me eius causam legis praesidio *defensurum* et... *probaturum* et omni me defensione *usurum esse* legis. Clu. 158. *Quaesituram esse* dixit. Clu. 176. Cum illa *abducturam* se filiam, *mutaturam esse* testamentum minaretur. Clu. 181. Vos... arbitrantur de totius municipii statu... sententias *esse laturos*. Clu. 196. Popularem me *futurum esse* consulem... dixi. Ag. 2. 6. Recipio hoc vobis atque confirmo me *esse perfecturum*, ut... Ag. 2. 103.

— Forma simplex (XXIII exempla):

Me spes tenet... hunc locum... portum ac perfugium *futurum*. Clu. 7. Videbam... minus laboris *futurum*. Clu. 145. Se putant equites Romanos in potestatem suam *redacturos*. Clu. 152. Quem putet *existimaturum*. Ag. 1. 11. Maximam pecuniam se a Fausto *ablaturus* arbitrantur. Ag. 1. 12. Tibi nos... Italiam inermem *tradituros* existimasti. Ag. 1. 16. Neminemne nostrum *intellecturum* existimastis? Ag. 1. 17. Cum ostenderit... nullam alteram Romam... nobis consulibus *futuram*. Ag. 1. 24. Dicit... sese... in provinciam non *iturum*. Ag. 1. 26. Vos eosdem *existimaturus* putem. Ag. 2. 2. Dixi... me popularem consulem *futurum*. Ag. 2. 9. Quem populo Romano maxime *consulturum* putent. Ag. 2. 17. Vix mehercule servis hoc eum suis... *probaturum* arbitror. Ag. 2. 22. Viderunt vos eam (potestatem)... ad Cn. Pompeium principem *delaturos*. Ag. 2. 23. Existimabatis... non eos in primis id *acturos*. Ag. 2. 25. Quemquam *intercessurum* putet. Ag. 2. 30. Dicitur... *demi-graturos* in illa loca nostros homines. Ag. 2. 42. Quos prospiciamus regnum Alexandriae Ptolomaeo gratis *adiudicatos*. Ag. 2. 44. Se Alexandriam *perventuros* arbitrati sunt. Ag. 2. 45. Quo periculo (censetis) miseris nationes *futuras*? Ib. Huic ipsi luctuosam et acerbam praedi-

(1) Div. 1. 53, 56, 2. 54, 99, Fat. 12, 33.

cautionem *futuram* puto. Ag. 2. 48. Putant, si quam spem in Cn. Pompeio exercitus habeat, haec non *habitarum*. Ag. 2. 34. Qui se decemviri ros sperant *futuros*. Ag. 2. 63.

ξ Ex libris *de Divinatione* I., II., *de Fato* :

— Forma composita (XX exempla) :

Magos dixisse... *Cyrum reputatum esse* portendi. Div. 1. 46. Dicere *interitum Alexandrum* tyrannum, ipsum autem Eudemum... *domum esse reditum*. Div. 1. 33. Cum esset spes... illum ex Sicilia *esse reditum*. Ib. Eum naufragio *esse peritum*. Div. 1. 36. Audita vox est... *futurum esse*... ut... Div. 1. 101. Res futurae, quas *esse futuras*... mens... cernit. Div. 1. 128. Profitentur se *esse dicturos*. Div. 2. 40. Si quis M. Marcellum... dixisset naufragio *esse peritum*. Div. 2. 14. Qui potest provideri quiequam *futurum esse*? Div. 2. 17. Provideri nihil potest *futurum esse*. Div. 2. 25. (Motum) *futurum esse*... praesentunt. Div. 2. 31. Dicunt... eos *esse morituros*. Div. 2. 34. Quod *futurum illi esse* dixerint. Div. 2. 62. Quam multa... dicta memini, neminem eorum... *esse moriturum!* Div. 2. 99. Ea demens *eventura esse* dicebat. Div. 2. 114. Haec quoque pugnant, et esse Fabium, et in mari *esse moriturum*. Fat. 12. Sperat... eos *usuros esse* conjunctionibus. Fat. 15. Attingit hanc quaestionem... id aut esse iam aut *futurum esse*. Fat. 17. Quod non verum fuerit *futurum esse*. Fat. 27. Diceret Marcellum... in mari *esse periturum*. Fat. 33.

— Forma simplex (XIX exempla) :

Num etiam centum Venerios... casu *futuros* putas? Div. 1. 23. Vovisse dicitur... uvam se deo *daturum*. Div. 1. 31. Minari... se *curaturam*, ut... Div. 1. 48. Audire vocem, se postridie *cenaturum* Syracensis. Div. 1. 30. Illam *profuturam* puto. Div. 2. 3. Coniecerit e morbo *evasurum* aegrotum. Div. 2. 13. Bacam se *risurum* putat. Div. 2. 16. Qui... hereditatem *venturam* dicunt. Div. 2. 18. Si seiret... ea *consecutura*. Div. 2. 22. Addunt ad extremum omnia levius *casura*. Div. 2. 25. Ut non videret tum *futurum* id veri simile, si... Div. 2. 30. Terrae motum dixit *futurum*. Div. 2. 31. An censes... sine capite iecur *inventurum*? Div. 2. 36. Illa praedicta... Romam *perituram*. Div. 2. 69. Haruspices dixisse summa nobilitate illas sortes *futuras*. Div. 2. 86. *Concessuros* tibi existumas eos. Div. 2. 108. Hostium vim se *perversurum* putavit. Div. 2. 115. Pugnant haec inter se... Fabium in mari *moriturum*. Fat. 12. Fatum sit et *concupiturum* cum uxore Laium et ex ea Oedipum *procreaturam*. Fat. 30.

γ) Ex libro XIII. Epistularum :

— Forma composita (X exempla) :

Mihi persuasi illum... voluntatis erga se *habiturum esse* rationem. Fam. 13. 7. 3. Sperare me cogit te... idem *esse tributurum*. Fam. 13. 7. 4. Te ostendisti *esse facturum*. Fam. 13. 18. 2. Confirmo tibi te eum... fructum... *esse capturum*. Fam. 13. 22. 2. Confidere videbatur te... *esse facturum*. Fam. 13. 26. 1. Tibi adfirmo... te... magnam voluptatem *esse capturam*. Fam. 13. 31. 2. Spondeo... maximum te fructum... *esse capturam*. Fam. 13. 30. 2. Sibi persuasit te omnia mea causa *facturum*

esse. Fam. 13. 61. Sic velim existimes... mihi te gratissimum *esse facturum*. Fam. 13. 72. 2. Promitto tibi te... voluptatem *esse capturum*. Fam. 13. 77. 2.

— Forma simplex (XIV exempla) :

Nisi magnam spem haberem nos... causam municipii *probaturos*. Fam. 13. 7. 3. Non quin eam *calituram* apud te arbitrarer. Fam. 13. 16. 3. Erasmus in magna spe te... diligentissime *facturum*. Fam. 13. 19. 1. Te video magnam *capturum* voluptatem. Fam. 13. 28. 2. Recipio te ea... ita bene *conlocaturum*, ut... Ib. 3. Nullam arbitramur... controversiam eum *habiturum*. Fam. 13. 30. 1. Te apud eos praeclare *positurum* confirmo. Fam. 13. 41. 2. Ostenderunt Bulliones sese... satis *facturos*. Fam. 13. 42. 1. Te de eo *existimaturum* arbitror. Fam. 13. 52. Sibi persuadet... id se in perditis et desperatis *habiturum*. Fam. 13. 56. 1. Dixerat mihi... se *curaturum*. Ib. Omnia te *facturum* liberalissime recepisti. Fam. 13. 72. 1. Se impune *laturum* putaret. Fam. 13. 77. 3. Pollicare omnia te *facturum* mea causa. Fam. 13. 78. 2.

Ad calcem huius disputationis illud tandem notari potest, in omnibus exemplis Caesarianis formae compositae, verbum *esse* semper antecedere, participium autem subsequi; unus locus excipiendus est (*deducturum non esse*, B. C. I. 19. 4.) (1); Ciceroniani autem eius modi loci plurimi sunt, ut ex iis, quos supra laudavi, iudicare licet.

§ 3. — Verborum usus personalis et impersonalis.

Saepe, praesertim in sermone cotidiano, ea verba sive passiva sive etiam neutra, unde sententia infinitiva aut subiunctiva pendet, per attractionem quandam ad huius sententiae subiectum et numero accommodantur et persona; ei autem formae dicendi plurimum indulgit Cicero, Caesar vero multo minus (2). Si enim tria illa verba *videor*, *iubeor*, *coeptus sum* exceperis, quorum apud utrumque saepissime forma personalis occurrit, ea in ceteris possunt animadverti.

1) Perpauca verba passiva sic Caesar usurpavit, Cicero autem plurima.

a) In commentariis *de Bello Gallico* tria tantum verba occurrunt, *audior* semel (VII. 59. 1), *dicor* et *existimor* saepius; in

(1) Cf. *Archiv für lat. Lexikographie*, IX, p. 471.

(2) Cf. Schmalz, *Lat. Syntax*, p. 293; Finaly, *De usu infinitivi apud Caesarem*, pp. 40, sqq.

Bello Civili duo alia : *nuntior* I. 14. 1, I. 73. 2, III. 36. 3, III. 109. 1 et *ostendor* III. 105. 6. 1.

b Ciceroniana autem verba plurima sunt : quae cum pleraque saepe occurrant, singulis singula tantum exempla adiciam : *arguor* (Ver. 1. 85), *audior* (Att. 5. 18. 4), *cognoscor* (Clu. 47), *concedor* (Caec. 44), *defendor* (Inv. 2. 98), *demonstror* (Inv. 2. 35), *dicor* (Scaur. 11), *doceor* (Inv. 2. 36), *excusor* (Phil. 5. 14), *existimor* (Ver. 5. 3), *explicor* (Fin. 4. 14), *exploror* (Tusc. 2. 17), *feror* (Div. 1. 112), *imperor* (Ver. 5. 68), *indicor* (Mil. 64), *intellegor* (Caec. 49), *invenior* (Clu. 180), *iudicor* (Brut. 187), *liberor* (Mil. 47), *memoror* (Ver. 4. 107), *negor* (Inv. 2. 95), *nuntior* (Har. r. 62), *perhibeor* (Tusc. 1. 28), *perspicior* (Leg. 1. 62), *postulor* (Quinc. 86), *praedicor* (Sest. 39), *prohibeor* (Ver. 3. 144), *pronuntior* (Ac. 2. 146), *putor* (De Or. 1. 196), *reperior* (Caec. 61), *scribor* (Tusc. 1. 114), *sentior* (Fin. 3. 34), *sinor* (Sest. 95), *testatus sum* (Fam. 5. 20. 5), *trador* (Rosc. 70).

2 Id alterum est discrimen, quod Caesar formam personalem numquam usurpat in temporibus compositis, sed semper impersonalem, v. g. :

Nuntiatum est ei Ariovistum... contendere. B. G. I. 38. 4. *Remittatum est* (ascensum) facilem esse. B. G. I. 21. 2. *Nuntiatum est* adesse Scipionem. B. C. III. 36. 4.

Cicero contra, etiam his temporibus, saepe formam personalem usurpavit, in iis saltem sententiis, in quibus verbi infinitivi forma erat simplex :

Regnum occupare voluisse *dicti sunt*. Rep. 2. 49. *Dictus est* adiutor fuisse. Cacl. 23. *Illa est* a libero suspendisse se *dicta*. Scaur. 11. A Platone *dictae sunt* illecebrae esse. fr. F. V. 81. Quantum momenti oratio M. Antoni habuisse *existimata sit*. Ver. 5. 3. Non tam *sum existimatus* gloriari. Dom. 93. Africano vim attulisse *existimatus est*. Fam. 9. 21. 3. Cui corpus bene constitutum sit et *exploratum* ita semper fore. Tusc. 2. 17. Nos bene emisse *iudicati sumus*. Att. 1. 13. 6. Cupidior *iudicatus est* fuisse. Sul. 73. Regnum appetisse *est iudicatus*. Dom. 101. Excellere *iudicatus est*. Brut. 187. *Perspectus est* a me... cogitare. Fam. 1. 7. 3. (Patria) tanta sapientia fuisse *putanda est*. De Or. 1. 196. Accusare non *est situs*. Sest. 95.

3 Forma impersonali semper Caesar ea verba usurpavit, unde non infinitivus sed subiunctivus pendebat, v. g. :

1 Finally *l. l.* addit verbum demonstrandi, *quod Nunciatum esse post quatuor vestra demonstratum est*. B. G. II 9 3. At hoc loco formam impersonalem esse patet, cum praesertim in temporibus compositis formam personalem Caesar usurpare non solet.

Cum *esset nuntiatum*, quae in sinistro cornu gererentur. B. G. VII. 62. 6.

Apud Ciceronem contra non numquam ea verba forma personali occurrunt, praesertim cum consequitur interrogatio obliqua (1) :

Haec qua celeritate gesta sint, *praetereunda non sunt*. Imp. Pomp. 34. Contraria quae et qualia sint, *intelleguntur*. Inv. 2. 177. Multa *quaeruntur*, fictane an vera sint. Leg. 1. 4. Quae vero... *quaeruntur*, qualia sint. De Or. 2. 137. Ita effinguntur (mores), ut, quales sint, *intellegantur*. De Or. 2. 243. Quem ad modum Pompeium oppugnarent, a me *iudicati sunt*. Ag. 1. 5. Nisi ista pecunia gravissimis *esset monumentis testata*, cui data... *esset*. Fam. 5. 20. 5. (Orator) *explicandus est* nobis, qualis futurus sit. Or. 68. Quae res harum aliquam rem consequantur, *faciles cognitu sunt*. Inv. 2. 30. Ut plane, qualia sint, *intellegantur*. Fin. 5. 85. Haec... *intelleguntur*, quorsum evasura sint. Att. 7. 17. 4. Haec qualia tibi esse videantur, *significata sunt* a te. Att. 8. 12. 4. *Poterunt intellegi*, qui qualesque sint. Nat. d. 2. 71. *Intellegi* qualia sint... non *possunt*. Nat. d. 2. 115. Defectiones solis et lunae *cognitae praedictaeque*... quando futurae sint. Nat. d. 2. 153. *Constituendi sunt*, qui sint in amicitia fines. Lae. 36 (2). Quidam... *perspiciuntur*, quam sint leves. Lae. 63. *Iudicari*, qualia sint, non facile *possint*. Par. 24.

In aliis formis sententiarum eadem conformatio verborum aliquando invenitur, sed multo rarius :

Ea ne accidere possent, consilio meo ac ratione *provisa sunt*. Ag. 2. 102.

4) Verba neutra Caesar numquam usurpavit nisi forma impersonali, v. g. :

Eam pecuniam publicam esse *constabat*. B. C. I. 23. 4.

Apud Ciceronem vero forma personalis videtur non numquam occurrere :

Membra nobis ita data sunt, ut ad quandam rationem vivendi data esse *appareant*. Fin. 3. 23. Quae praeiudicia de eo facta esse *constarent*. Clu. 104. Quae si omnia... *acta esse constarent*. Dom. 139 (3).

Duo sunt praeterea loci dubii :

Maleficiis, quae in illo *constant* esse. Rosc. 118. *Constat* : Lag. 26, edd. ; *constant* : rell. codd.

Quae *constant* esse peccata. Inv. 1. 104. *Constat* : Herb.¹, Friedrich.

(1) Cf. Gutsche, *De interrogationibus obliquis*, p. 33; Reisig, *Vorlesungen*, p. 343.

(2) Cf. Seyffert-Müller, *Laetius*, p. 374.

(3) Hos tres locos emendavit Lambinus, ut formam impersonalem restitueret; plerique autem editores codicum lectionem tumentur. Müller tamen in ultima sententia scribit *constaret*.

CAPUT IV

DE ADVERBIORUM USU

§ 1. — Adverbia cum verbo substantivo coniuncta.

Apud comicos saepissime adverbia ita cum verbo substantivo coniuncta sunt, ut praedicati locum obtineant; ex his exemplis, quae plurima congessit F. G. Holtze (1), pauca referre satis erit :

Mihi *bene* est et tibi *male* est. Pl. Most. 49. Si *ita* es, ut ego te volo. Trin. 46. Curamus, *pulvere* ut simus. Merc. 583. *Sic* vita erat. Ter. Andr. 62. Jam hi ambo, et servos et era, *frustra* sunt duo. Pl. Amph. 974, etc.

Idem usus ac forma dicendi etiam a tragicis servata est, quorum non nulli versus, sermone triti cotidiano, apud Ciceronem proverbii locum obtinent, v. g. :

Nam si curent (di), *bene* bonis sit, *male* malis (ap. Cic. Nat. d. 3. 79).
Patria est, ubicumque est *bene* (ap. Cic. Tusc. 3. 108).

Posterioribus autem scriptores non omnes aequae hanc verborum quasi structuram asciverunt; nam eam Lucretius (2) et Sallustius (3) saepissime, Livius (4) vero et Tacitus (5) rarius imitatus sunt. Caesar autem et Cicero si inter se haec in re conferuntur, non parum discrepant, cum caute Caesar ac parca Cicero autem liberius haec adverbia usurpaverit. Ut igitur hanc quaestionem absolvam, adverbia apud utrumque persequar, quae quidem praedicati

1. *Syntaxis praescriptorum*, II, 6.

2. V. Holtze, *Syntaxis Lucretianae (Lucretiana)*, p. 117.

3. V. Constans, *De sermone Sallustiano*, p. 85, et praesertim Poppler, *Esse mit einem praedicatorischen Adverbium bei Sallust und Caesar*, in eulius *opuscula de Sallustio* plurima, de Caesare autem pauca et imperfecta reperit.

4. V. Kühnast, pp. 52, 53.

5. V. Constans, *Étude sur la langue de Tacite*, p. 31 n. 43.

loco cum verbo substantivo coniuncta sint; cetera autem omnia praeteribo, quaecumque praedictati vim non habent; non pauca enim sunt exempla, in quibus *esse* idem sonet, quod *vivere* vel *se habere* vel *prodesse* (1), atque adverbium vim suam propriam minimeque praedicativam obtineat; huc referendi sunt omnes ii loci, in quibus adverbium temporis verbo *esse* adiectum est, v. g. : *antea fuit, mox erit, postea fuerunt*, etc. Iis igitur omissis, statim ad ceteros pergam, in quibus adverbium modum ita significat aut locum, ut praedictati loco habeatur (2).

1) Adverbia modi.

a) Apud Caesarem perpauca sunt :

Cum... Sabino Cottaeque *praesto* fuissent. B. G. V. 26. 2, cf. B. C. II. 19. 1, fr. 142. 19 (ap. Cic. ad Att. 9. 16. 3).

Biennium sibi *satis* esse duxerunt. B. G. I. 3. 2, etc.

Ut erat superiorum dierum consuetudo. B. C. I. 21. 3, cf. III. 65. 2.

b) Apud Ciceronem cum plurima sint (3), separanda sunt inter se, quae post verbum *esse* impersonale et quae post personale usurpantur; priora enim magis sunt vulgata minusque digna, quae notentur :

α) Verbum est impersonale (4) :

Longe *aliter* est. Rosc. 138. Quod certo scio *aliter* esse. Dom. 31. Quod si *aliter* est. Nat. d. 2. 76, cf. Leg. 1. 47, De Or. 3. 52, Or. 198, Att. 10. 12. 6, Fam. 11. 14. 3.

Improbo et stulto et inertī nemini *bene* esse potest. Par. 19. Spero... tibi *melius* esse. Fam. 16. 22. 1. Si tu exercitusque valetis, *bene* est. Fam. 5. 2. 1, etc.

In stultitia *contra* est. Clu. 84. Si haec *contra*, ac dico, essent omnia. Ver. 4. 11, cf. Fin. 4. 40, 41.

Si hic illi (insidias fecit), ut ne sit *impune*. Mil. 31.

Est *ita*. Part. or. 25. Huius sententiae et similium (quod cum *ita* sit, quae cum *ita* sint, etc.) cum sexcenta sint exempla, ea referre omittam.

(1) V. g. : (Valvae) ad ornandum templum *erant* maxime. Ver. 4. 124.

(2) Grammaticos quosdam negasse vim adverbii unquam esse praedicativam equidem non ignoro, sed A. Dräger atque Gustavo Landgraf libentius assentior; haec enim Dräger (I. 194), cui G. Landgraf (*Vorlesungen*, n. 392, p. 156) suffragatur : « Obgleich bei der prädicativen Stellung der adverbia ursprünglich die Verbalform einen selbständigen Begriff (*esse* = existieren) enthielt, so ist dies bei den meisten und häufigsten Adverbien der Art nicht empfunden worden; vielmehr hat man die Wörter *ita, sic, aliter...* unbedenklich als Prädikatsbegriffe gebraucht und auch so gedacht. »

(3) Ex iis, quae profero, exemplis multa iam ab Augusto Stinner laudantur, p. 24 et seqq., ex iis saltem, quae in epistulis colligi possunt; non nulla etiam apud G. Landgraf reperiuntur : *De Ciceronis elocutione*, p. 38.

(4) Huc refero etiam ea verba, quorum subiectum est pronomen neutrum : *id, ea, quod, quae*, etc.

Numquam tam *male* est Siculis... Ver. 4. 95. Antonio... volo *peris* esse. Att. 15. 3. 2. cf. Att. 13. 25. 3. 15. 15. 1.

Aut id mihi *satis* est, quod est de me opinionis... aut, si id *parum* est... Div. Caec. 36. Si mihi tecum *minus* esset quam cum tuis omnibus... Fam. 15. 10. 2.

Si *recte* esset... sin *secus*... Brut. 330. Apud matrem *recte* est. Att. 1. 7. 1. cf. Quint. fr. 3. 1. 1. Att. 10. 12. 2 et 6. Quint. fr. 3. 2. 3. Fam. 10. 20. 3.

Haec, quae aliis *sic*, aliis *secus*... videntur. Leg. 1. 47. *Sic* in animo est. Att. 2. 5. 2, cf. Div. 2. 120, Rep. 1. 60. Haec *tam* esse, *quam* audio, non puto. Quint. fr. 1. 2. 9.

Ut (1) quidem nunc est, nihil sane est necesse mittere. Att. 13. 26. 2. cf. Fam. 4. 9. 2. Att. 7. 4. 3. 12. 29. 1.

§ Verbum est personale :

Apud bonos iudem sumus, quos reliquisti, apud sordem urbis et faecem multo *melius* nunc, quam reliquisti. Att. 1. 16. 11.

Cum in convivio *comiter* et *iucunde* fuisses. Dei. 19.

Erat villa Valeri nostri, ut *familiariter* essem et *libenter*. Att. 16. 7. 1, cf. Att. 13. 52. 2. Fam. 9. 19. 1.

In maritimis *facillime* sum. Fam. 2. 16. 2.

Pompeius erat apud me, cum haec scribebam, *ludere* et *libenter*. Fam. 16. 10. 2.

Quaero, peregrinum cur me esse dixeris. Nam si *ita* sum... Sul. 22. Non *ita* mos est. C. Rab. 35. Cum corpus bene constitutum sit et sit exploratum *ita* futurum. Fin. 2. 92, cf. Fin. 4. 65. Tusc. 2. 17. Quint. fr. 1. 1. 33, 2. 11. 4. 3. 2. 9, Att. 6. 1. 14. 4. 1. 8.

O hospitem mihi tam gravem *periculose*! Fuit enim *periculose*. Att. 13. 52. 1.

Eum *recte* primum esse suo iudicio. Ac. fr. 20. De Attica pergratum mihi fecisti, quod curasti, ante scirem *recte* esse quam non *belle* fuisse. Att. 14. 16. 4.

In tali negotio cur tu unus non *satis* es? Att. 13. 25. 2.

Parente, quem veretur ut deum (neque enim multo *secus* est parens liberis)... Plane. 29.

Sic vita hominum est. Rosc. 84. *Sic* est vulgus. Q. Rosc. 29. *Sic* habitus est. Lae. 5. *Sic* fuit. Or. 18.

Sum *tuto*. Fam. 14. 3. 4. *Tuto* non eris. Att. 15. 11. 1, cf. Cat. 1. 49. Dom. 8 (ter), Pis. 29. Phil. 1. 9. Fam. 11. 5. 1. 14. 3. 3. Att. 15. 12. 1.

Quidvis est melius quam *sic* esse, *ut* (2) sumus. Fam. 16. 12. 4. Sint magna constantia, *ut* ii fuerunt, quos... Lae. 19. Lumina, *uti* tum essent, *ita* recepit. De Or. 1. 179.

2 Adverbia loci multa sunt, quae nihil admirationis habeant nec digna sint, quae huc referantur, v. g. : *hic*, *illuc*, *ibi*, *ubi*, etc.; alia vero non nulla, propiora adiectivis praedicatis, cum iis, quae antecedunt, exemplis recte possunt conferri.

1 Cf. B. Dahl, p. 50.

2 Cf. B. Dahl, p. 39.

a) Apud Caesarem perpauca sunt :

Ex ea turri, quae *circum* essent opera, tueri se posse. B. C. II. 10. 1.
Partem insulae, quae est *propius* solis occasum. B. G. IV. 28. 2.
Cives Romanos, qui eius praesidii fiducia *una* erant. B. G. VII. 38. 9.

b) Apud Ciceronem plura numerantur :

Coram cum sumus. Quint. fr. 2. 9. 1.
Semper illud *extra* est, quod arte comprehenditur. Fin. 5. 16, cf. ib.
68. Nat. d. 2. 147. Rep. 6. 29.
Quod *intus* est atque nostrum. Dei. 30.
Quae (mors) certe a senectute non potest esse *longe*. Cat. M. 66. *Longe*
est a Tiberi ad Caicum. Flacc. 72.
Haec commemoro, quae sunt *palam*. Pis. 11, cf. in Sen. 18, Ver. 3. 63.
Caelestia *procul* esse a nostra cognitione. Ac. 1. 13. Sunt haud *procul*
ab aetatis huius memoria. Rep. 1. 4, cf. Leg. 2. 56.
Propius fore eos ad respirandum. Fin. 4. 64.
Vident... unum virum esse... et cum *propter* esse. Imp. Pomp. 13.
Dicunt se Flacco et iis, qui *simul* essent... dedisse. Flacc. 43.
Homine, qui *simul* esse solebat. Clu. 173.
Partes eae, quae sunt *infra* quam id, quod devoratur, dilatantur,
quae autem *supra*, contrahuntur. Nat. d. 2. 133.
Annum fere *una* sunt. Quinc. 13, cf. Ver. 2. 177, etc.

In hac igitur adverbiorum usurpatione ad cotidianum et vulgarem sermonem Cicero *propius* accessit, Caesar autem eo solitus est abstinere.

§ 2. — Adverbia in comparatione usurpata 1.

Ad augendam vim adiectivorum multa adverbia adhibentur, quae, cum diversa dicendi genera redoleant, manifesta ad singulorum scriptorum latinitatem discernendam indicia praebent; nam, exempli causa, *oppido* aut *multum* ubicumque invenitur, ibi sermo vulgaris aut cotidianus certo agnosci potest. Ut igitur quantum Caesarianum genus dicendi a Ciceroniano differat intellegatur, plurimum proderit, apud utrumque qui fuerit eorum adverbiorum usus, inquirere; ea omittam, quae ubique reperiuntur, ut *magis*, *maxime*, *tam*; ad cetera autem enumeranda non parum mihi commentarii proderunt, quos maxima cura atque industria elaboratos ea de re edidit et Hellmuth et praecipue Wöllflin.

1 Cf. Wöllflin, *Latinsche und romanische Comparation*, pp. 7-29; *Zur lateinischen Gradation*, Archiv. I. 1884, pp. 93-101; Hellmuth, *De sermone proprietatibus*, pp. 32-33.

1) Singulae voces :

ADMODUM. *a*) Apud Caesarem bis reperitur cum adiectivo coniunctum : *a*, *firmos* ramis, B. G. VII. 73. 2. *a*, *iniquis* itineribus, B. G. VII. 56. 3.

b) Apud Ciceronem occurrit in orationibus raro, in ceteris vero libris saepissime, nec solum cum iis nominibus coniungitur quae vel quantitatem (*gratus*, *parvus*, *parvus*, *ahat*) significant vel aetatem (*puer*, *senex*, *adulescens*) (1), verum etiam cum nullis affis : *gratus* (Lac. 16, Ver. 3. 10), *impius* (Nat. d. 3. 7), *ingolitus* (Brut. 294), *ridiculus* (Diy. 2. 78), etc. v. Merquet, *Leç. sur den phil. Schr.*, I. 79-80. — Cum iis autem verbis praesertim coniungitur, quae affectum significant, v. g. : *delecto* (Att. 7. 24), *delepo* (Fam. 4. 13. 6), etc. : cf. du Mesnil ad *Loq.* 1. 21.

BENE. (2) *a*) Apud Caesarem semel in epistula vim comparationis habet : *bene* tibi *cognitus* sum, ap. Cic. Att. 9. 16. 2.

b) Apud Ciceronem saepe occurrit ; iis undecim exemplis, quae laudat W. Müller p. 43, ea addere possum : *b*, *longinquus*, Fin. 2. 94 ; *b*, *penitus*, Ver. 2. 169 ; *b*, *robustus*, Diy. Caec. 48 ; *b*, *peritus*, Brut. 81 ; *b*, *nam*, Att. 4. 9. 2 (3).

EGRUM. *a*) Apud Caesarem quinque invenitur : *egrum* nusquam autem alibi hoc verbum occurrit.

b) Apud Ciceronem numquam in orationibus reperitur cum adiectivo coniunctum, in ceteris libris raro nec unquam nisi cum iis adiectivis, quae laudem significant ; v. *gratus*, Att. 2. 22. 3, etc. v. W. Müller, p. 49.

IMPREMIO. *a*) Deest apud Caesarem.

b) Unum est exemplum Ciceronianum : *i*, *magis* odit senatum, Att. 10. 4. 9. Multa sunt comitorum.

INSIGNITE. *a*) Apud Caesarem deest.

b) Apud Ciceronem duobus locis legitur, quos Hellmuth laudavit : *i*, *impobus*, Quinc. 73 ; *i*, *impobus*, Phil. 2. 10. cf. apud Plautum *i*, *iniquus*, Cas. 1010 ; *i*, *iniquus*, Rud. 1097.

MAGNO PERE cum adiectivo coniunctum. *a*) Apud Caesarem deest.

b) A Cicerone numquam nec in orationibus nec in libris philosophicis cum adiectivo coniunctum est ; ex ceteris libris unum laudat exemplum W. Müller (*Verh.* I. 1. : *m*, *caecandum*, Att. 1. 8. 1. Nullum aliud novi.

MIRE. *a*) Apud Caesarem deest.

b) Apud Ciceronem raro invenitur : *m*, *scite*, Ver. 2. 87 (4).

MIRIFICE. *a*) Apud Caesarem deest.

(1) *Admodum* verbindet sich gewöhnlich mit Adjektiven oder Geränd. oder Massbestimmung, 2 mit den den Grad des Alters bestimmenden Wörtern. — Landgraf, *Beisigs Latin-lexikon*, p. 174. n. 402 a.

(2) Recte de hac voce Hellmuth p. 32 : « Non dubium est, impud. pith. tantis vocalibus usus ad sermonem edibendum : cavendum sit, utque Cicero imperialis in epistulis inseribatur. »

(3) Cum voce bene coniungi potest *mitte*, quod ipsum vocatibus edibendum sermonem reddet. Apud Caesarem deest, apud Ciceronem non semel occidit. Huius huius *scire* semper potavi. Att. 9. 14. 3. *Chelyon* nullo *potavi*. Fam. 7. 2. 3. Non dubitavi quin me *mitte* offerat. Att. 14. 1. 2. Suptores illos *mitte* *mitte* exisse cum Gallo Brut. 88. Quo nomine videram *potavi* *scire*. Phil. 11. 12. *Mitte* *potavi* *scire* *scire*. Ver. 4. 94.

(4) De hoc exemplo interpretando v. Heind. III. 627. et contra Hellmuth, p. 33.

b) Non nulla exempla ex epistulis deprompta ab Eduardo Wölflin (p. 19) laudantur : *m. abstineus*. Att. 5. 21. 6, etc.

MULTUM. a) A Caesare numquam cum adiectivo coniunctum est.

b) A Cicerone his : *m. bonus*. Ag. 3. 13. *m. dispar*. Off. 1. 109.

OMNINO. (1) a) Bis a Caesare adiectivo coniunctum est : *o. imperitus*. B. G. IV. 24. 4 ; *o. falsus*. B. C. II. 31. 5.

b) A Cicerone multo saepius : *o. inanis*. Ver. 4. 95 ; *o. infirmus nugatoriusque*. Cacc. 64 ; *o. molestus*. Har. r. 41, etc.

OPPIDO. a) Apud Caesarem deest.

b) « Antiquum vocabulum, in familiaribus sermonibus saepe obvium, numquam est ab oratoribus acceptum, sed a Cicerone tantum in doctrinarum libris et in epistolis usurpatum (2). » *O. ridiculus*. De Or. 2. 239 ; *o. pauci*. Fam. 14. 4. 4. Semel etiam cum verbo coniungitur : *o. inter se differunt*. Fin. 3. 33.

PER. a) Apud Caesarem numquam ab adiectivo aut verbo separatum est.

b) Apud Ciceronem contra non numquam : *per mihi mirum visum est*. De Or. 1. 214 ; *per mihi gratum est*. Att. 1. 4. 3 ; *per mihi, per, inquam, gratum feceris*. Att. 1. 20. 7 ; *per enim magni aestimo*. Att. 10. 1. 1 ; *per mihi brevis... videtur*. Clu. 2 ; pergrata *perque jucunda*. De Or. 1. 205, cf. Quint. fr. 3. 1. 4 ; *per fore accommodatum tibi*. Fam. 3. 5. 3 ; *per mihi benigne respondit*. Quint. fr. 2. 9. 2 ; *per videre velim*. Att. 15. 4. 2, etc. Cum his sententiis iure confert Tyrrell (ad Att. 1. 20. 7, l. 237) non nullos locos comicorum : *per pol saepe peccas*. Pl. Cas. 370, cf. Ter. And. 455, 486, Hec. 58.

PERFECTE. a) Apud Caesarem deest.

b) Deest etiam in orationibus Ciceronis ; ex ceteris libris Wölflin (*Archiv*, l. l.) laudavit : *p. disertus*. Brut. 101. Huc addi potest : *p. beatus*. Tusc. 2. 17, 4. 38, Tim. 21 ; *p. planeque eruditus*. Brut. 282.

PLANE. a) A Caesare numquam cum adiectivis coniunctum est.

b) A Cicerone non raro : *p. expertes doctrinae*. Nat. d. 2. 47 ; *p. fatui*. Fin. 2. 70 ; *p. frugi atque sobrii*. Ver. 3. 67 ; *p. perfectum*. Brut. 35, etc.

PRORSUS. a) Apud Caesarem deest.

b) Apud Ciceronem saepe verbis praeponitur (v. g. : *p. adsentior*. Div. 2. 100) vel negationibus (v. g. : *p. nullus*. de Or. 2. 14) vel voci *ita* (v. g. Sul. 54), ceteris rarius : *p. una*. Pis. 68 ; *p. satis*. Tusc. 4. 33. *p. divina*. Tusc. 1. 65 ; *p. vehementer et serere*. Att. 16. 15. 2 ; *p. summa*. Att. 1. 11. 2 ; *affatim p.* Att. 16. 1. 5.

QUAM (3) ita cum adiectivo positivo coniunctum, ut verbum volendi non sit interiectum :

a) In non nullis codicibus his duobus locis scriptum legitur : *Palmae rami quam late diffunduntur*. B. G. VI. 26. 2. *quam* : β ; *ramique* : α, edd. *Quam magnum numerum iumentorum*. B. C. I. 55. 1. *quam* : *Laurent.*, *Vatic.* ; *iam* : *cett. codd.* ; del. Nipperdey, Kübler, Holder ; *permagnum* : Paul, Hofmann.

b) Apud Ciceronem non nullis locis adhuc ab editoribus retinetur : Itaque *quam serere nos M. Curtius accusat*. Att. 14. 9. 2 (4). *Quam*

[1] Hanc vocem nescio cur Wölflin omiserit.

[2] Hand. III. p. 380.

[3] Hoc adverbium Eduardum Wölflin *l. l.* omisisse miror : id autem a classicis scriptoribus usurpari Landgraf negat (*Vorlesungen*, n. 402 a).

[4] Boot tamen : *tam* ; *cett.* : *quam*.

magni aestimat. Att. 7. 13. 2. H. Idem etiam bis apud Caesium (Fam. 8. 8. 9. 8. 13. 2) occurrit et apud comicos, v. g. Ter. And. 109.

SANE. a) Apud Caesarem deest.

b) A Cicerone usurpatissimum est, nec solum in epistulis atque in primis orationibus, ut Wölflin (p. 11) arbitratur, sed in cunctis libris, v. g. : s. *leve*. Sest. 143; s. *magna*. Rab. Post. 44. Phil. 2. 106. Ac. 1. 2. Nat. d. 2. 73; s. *difficilis*. Phil. 2. 39, etc. v. utrumque Henrici Merguet lexicum (IV, 386; III, 442).

SATIS. a) A Caesare non numquam usurpatum est : tumulus s. *grandis*. B. G. I. 43. 1; s. *magnus* numerus. B. G. V. 21. 2; s. *magna* valles. B. G. VII. 47. 2.

b) A Cicerone saepius : s. hoc quidem *scite!* Phil. 13. 22; s. *vehementer* diuque aegrotavit. Clu. 173; s. *feliciter*. Ver. 2. 93; s. *late*. Imp. Pomp. 34; s. *belle*. Fin. 3. 6, etc. Recte animadvertit Wölflin (p. 23) hoc adverbio vim vocis interdum non augeri, sed minui : Cum quaeretur, quid maxime in re familiari expediret, respondit : *Bene* pascere; quid secundum : *Satis bene* pascere; quid tertium : *Male* pascere. Off. 2. 89.

SUMME. a) A Caesare semel usurpatur, cum verbo coniunctum : s. *cupere*. B. G. III. 13. 8.

b) A Cicerone non numquam etiam cum adiectivis (2) coniunctum est, nec id solum in primis operibus (3), sed etiam in ceteris : s. *beatus*. Fin. 4. 35. 36; s. *miser*. Fin. 4. 21; s. *laudabilis*. Fin. 5. 95.

VALDE. a) A Caesare semel in epistula usurpatum est, cum verbo coniunctum : quam *valde* *probetis*. ap. Cic. Att. 9. 7 C. 1.

b) Apud Ciceronem saepius occurrit; exempla non pauca laudavit Hellmuth (p. 34) et Wölflin (p. 9), quibus multa addi possunt : r. *intemperanter*. Phil. 1. 12; r. *mirum*. Ver. 1. 117; r. *decorum*. Off. 2. 64; r. *lenes*, Rep. 1. 66, etc.

VEHEMENTER. a) Apud Caesarem nusquam invenitur nisi cum verbo aut participio coniunctum, v. g. r. *attenuatus*. B. G. III. 89. 1.

b) Apud Ciceronem nusquam fere occurrere Wölflin (p. 11) docet, nisi cum verbis aut cum *grato* : perpauca excipienda esse monet : r. *πῶς*. Att. 13. 19. 3; r. *utile*. Off. 2. 65. Eius modi tamen sententias non ita raras esse arbitror : r. *utilis*. De Or. 2. 216, Bal. 60; r. *gravis*. Clu. 64; r. *cupidus*. Ver. 2. 12; r. *carus*. Fin. 5. 31; r. *insignis*. Ag. 2. 34; r. *arduus*. Off. 1. 66.

2) Coniunctae voces :

a) IN PRIMIS, CUM PRIMIS.

α) Apud Caesarem, semel invenitur *in primis* cum adiectivo coniunctum : i. p. *firma*. B. G. V. 54. 2; saepius cum verbis ; *cum primis* prorsus deest.

β) Apud Ciceronem, *in primis* saepissime occurrit, v. g. : i. p. *acutus*. Div. 2. 150; i. p. *hebes*. Fin. 4. 30; i. p. *honestus*. Ver. 3. 67, etc., v. Merguet. *Lexikon zu den Reden*, II. 670. *zu den phil. Schr.* II. 283.

1 Baiter. Boet; *quam*. Wesenberg, Tyrol. v. omni adnot. III. 28. Müller. *quam*.

2 De ea voce cum verbis coniuncta, v. Landgraf, *pro Roscio* p. 143.

3 Summe hat Cicero namentlich in seinen älteren Schriften nicht selten gebraucht, de Inv. I. 30 s. *necessarius*, 2. 134 s. *inutilis*, v. Wölflin, op. I. p. 71.

Cum primis fere nusquam occurrit nisi in primis operibus; hos locos conguessit Landgraf (*pro Roscio*, 134) : Quinc. 24, 58, Ver. 1, 137, 2, 68, 3, 200, Caec. 10, Brut. 205, 224. Olim etiam legebatur : *cum primis* hominem prudentem. Div. 1, 68, nunc *cumprime*; cf. Krebs-Schmalz, *Antibarbarus*, I, 347 (1).

b) Voces cum verbo *quam* coniunctae.

α) Apud Caesarem desunt.

β) Apud Ciceronem occurrit :

MIRE QUAM : Unum novi exemplum : *mire quam* illius loci... cogitatio delectat. Att. 4, 41, 3 (2).

MIRUM QUAM : Unus est Ciceronianus locus : *mirum quam* inimicus ibat. Att. 13, 40, 2.

PERQUAM : Hellmuth (p. 33) laudat : *p. miserum*. Inv. 2, 36; *p. grave*. Ag. 2, 2, Plane. 16; *p. flebiliter*. Tusc. 2, 49; *p. breviter*. De Or. 2, 49 (201); *p. inane*. Tusc. 1, 107. Wölflin (p. 27) addit : *p. tenuis*. De Or. 1, 129. Eo etiam adici potest : *p. diligenter*. De Or. 2, 237; *p. puerile*. De Or. 2, 108; *p. optanda*. De Or. 2, 161.

SANE QUAM : Duo exempla (3) laudat Wölflin : *s. q. refririt*. Quint. fr. 2, 4, 5; *s. q. brevi*. Leg. 2, 23 (4).

c) Aliae formulae.

α) Quaecumque hic enumerabo apud Caesarem desunt.

β) Erat ei pecuaria res... *sane bene* culta et fructuosa (5). Quinc. 12. *Bene plane* magnus. Tusc. 2, 44 (6). Aquam... *belle sane* fluentem vidi. Quint. fr. 3, 1, 1. Nec *tam multum* dormiens ullo somnio sum admonitus. Div. 2, 142. *Tam valde* timendum. Leg. 2, 39 (7). Numquam cum senatu *tam vehementer* consociati fuistis. Phil. 4, 12, cf. Q. Rosc. 22, Ac. 2, 44, Tusc. 3, 37.

3 Restat ut ad ea adiectiva et adverbia pergamus, quae cum praepositionibus *per*, *prae*, *sub* ita composita sunt, ut eorum aut augeatur vis aut minuat. Recte enim Stinner (8) animadvertit ea composita pleraque propria esse sermonis cotidiani; non igitur erit mirandum, si Ciceroniana plurima, Caesariana vero pauca reperiemus.

1 De voce *inprime* haec scripsit Wölflin (p. 25) : « ... so wenig lässt sich einer Bildung *inprime*, welche bei Cic. de har. resp. 17, 36, vorkommen soll, ein rechter Sinn abgewinnen. » Hic autem locus corruptus ab omnibus editoribus nunc correctus est : cf. Krebs-Schmalz, *Antibarbarus*, I, p. 638.

(2) Hunc locum corruptum esse Hand (III, 646) iniuria suspicatur.

(3) Alia etiam excerpta ex epistulis Caeli (Fam. 8, 1, 2, 4, 2, 6, 1, 10, 1, 14, 1), Servi Sulpicii (Fam. 4, 3, 4), Bruti (Fam. 11, 13 a, 4).

(4) *Valde quam* occurrit apud Deo. Brutum (Fam. 11, 13 a, 3). (Wölflin, ib.)

(5) Hellmuth (p. 33) qui hoc exemplum simul et duo proxima laudat, cum eo confert Ter. Andr. 848, Ad. 586.

(6) Hand (II, 3) hunc locum impugnavit. Scribit Kühner : *Bene. Plane magnus*.

(7) Huius sententiae *tam valde* post Dräger Hellmuth (p. 35) haec exempla profert : Phil. 1, 5, Div. 2, 81, Fin. 5, 31, Leg. 2, 2, Att. 7, 8, Fam. 5, 6.

(8) De eo quo Cic. in ep. usus est sermone, p. 17.

a) Adiectiva coniuncta cum voce *per*.

z) Apud Caesarem ea occurrunt :

Perangustus (B. G. VII. 43. 3), *peratiguus* (B. G. V. 45. 4, B. C. III. 42. 5, III. 87. 2), *perfacilis* (B. G. I. 2. 2, I. 3. 6, VII. 64. 2), *pergratus* (B. C. I. 86. 4), *perdanicus* (B. C. II. 24. 2), *permagis* (I) (B. G. VII. 31. 4), *permultus* (B. C. III. 43. 1), *perpauci* octies.

β) A Cicerone ea omnia usurpata sunt praeter *perdanicum*, et praeterea (2) :

Perabsurdus (Part. or. 34), *peracer* (Fam. 9. 16. 4), *peracerbos* (Cat. M. 33), *peracate* (Ac. I. 35), *peracutus* (Plane. 72), *peradulescens* (Imp. Pomp. 61), *peraeque* (Pis. 86), *peramans* (Att. 4. 8. 3), *peramantus* (Fam. 9. 20. 3), *peramici* (Att. 14. 12. 2. 3), *peramplus* (Ver. 4. 119), *perantiquus* (Rep. 1. 58), *perappositus* (de Or. 2. 274), *perardans* (Ver. 3. 166), *perargutus* (Brut. 167), *perattente* (Cael. 25), *perattentus* (Ver. 3. 10), *perbeatus* (de Or. 1. 1), *perbelle* (Fam. 16. 18. 1), *perbene* (Brut. 108), *perbenivolus* (Fam. 14. 14. 6), *perbitulus* (Rab. Post. 21), *perboans* (Flacc. 71), *perbrevis* (Brut. 158), *perbrexiter* (de Or. 2. 235), *percaur* (Scaur. 39), *percantus* (Quint. fr. 1. 1. 18), *perceler* (Cael. 58), *perceleriter* (Rep. 2. 12), *percomis* (Brut. 212), *percommode* (Ver. a. p. 5), *percupidus* (Fam. 1. 7. 2), *percuriosus* (Clu. 175), *perdifficilis* (Plane. 5), *perdifficiliter* (Ac. 2. 47), *perdignus* (Fam. 13. 6. 4), *perdiligens* (Quint. fr. 3. 5. 6), *perdigenter* (Brut. 14), *perdiserte* (de Or. 1. 62), *perdiu* (de Or. 1. 8), *perdiuturnus* (Nat. d. 2. 85), *perdivers* (Ver. 4. 39), *perdoctus* (Bal. 60), *perdogans* (Rep. 1. 29), *pereleganter* (Brut. 197), *pereloquens* (Brut. 247), *pereruditus* (Fin. 2. 12), *pererecelsus* (Ver. 4. 107), *pererique* (Att. 16. 1. 5), *perexpeditus* (Fin. 3. 36), *perfacete* (Ver. 1. 121), *perfacetus* (Plane. 35), *perfundebis* (Leg. 2. 54), *perfidelis* (Att. 2. 19. 5), *perflagitiosus* (Cael. 50), *perfrigidus* (Ver. 4. 86), *pergrandis* (Ver. 2. 19), *pergravis* (Cael. 63), *pergraviter* (de Or. 1. 227), *perhonorifice* (Att. 14. 12. 2), *perhonorificus* (Prov. cons. 45), *perhomeriter* (Fam. 7. 8. 1), *perhominus* (Fam. 13. 21. 1), *perillustris* (Att. 5. 20. 1), *perimbicillus* (Att. 10. 18. 1), *perincommode* (Att. 1. 17. 2), *perindulgens* (Off. 3. 112), *perinfirmus* (Fin. 2. 33), *peringeniosus* (Brut. 92), *periniquus* (Imp. Pomp. 63), *perinsignis* (Leg. 1. 51), *periurvisus* (fr. A. VII. 53), *perincitus* (Fam. 3. 9. 1), *periratus* (Fam. 9. 6. 3), *perincunde* (Cael. 25), *perincudus* (de Or. 2. 26), *perlate* (de Or. 2. 17), *perleris* (Ag. 2. 80), *perluciter* (Tusc. 3. 61), *perlibens* (Quint. fr. 2. 6. 6), *perlibenter* (Tim. 2), *perliberaliter* (Rose. 108), *perlongus* (Ag. 2. 3), *perlucidus* (Nat. d. 2. 98), *perluctuosus* (Quint. fr. 3. 8. 5), *permediocris* (de Or. 1. 220), *permirus* (Div. 2. 99), *permolestus* (Cat. 2. 12), *permolestus* (Phil. 1. 36), *permolestus* (Rep. 1. 32), *pernecessarius* (Flacc. 14), *perneccesse* (Tull. 39), *pernobilis* (Ver. 4. 127), *perobscurus* (Nat. d. 1. 17), *perodiosus* (Att. 10. 17. 2), *perofficiose* (Fam. 9. 20. 3), *peropportune* (de Or. 2. 15), *peropportunus* (de Or. 2. 234), *peroptato* (de Or. 2. 20), *peroratus* (Brut. 158), *perperatus* (Ver. 4. 95), *perperatus*

1. Var. *perangens*.

2. Singulis verbis singula tantum exemplis aut tunc aliter nota sunt in M. et S. etiam in S. etiam in S.

3. *pererunt* invenitur.

4. Hoc verbum desest apud Lewis Short et Georges.

(Sest. 50), *perpauculus* (Leg. 1. 54), *perpaulum* (de Or. 2. 150), *perpauper* (Att. 6. 3. 5), *perpolitus* (de Or. 1. 31), *perpusillus* (de Or. 2. 245), *perraro* (Sest. 30), *perreconditus* (de Or. 1. 135), *perridicule* (de Or. 2. 239), *perridiculus* (de Or. 2. 77), *persaepe* (Rep. 2. 2), *persalse* (Quint. fr. 2. 15. 3), *persalsus* (de Or. 2. 279), *persapiens* (Prov. cons. 44), *persapienter* (Mil. 11), *perscianter* (Brut. 202), *persimilis* (Tull. 31), *perstudiosus* (Cat. M. 3), *persubtilis* (Planc. 58) (1), *pertenuis* (Clu. 168), *pertristis* (Cael. 25), *pertu-multuose* (Fam. 15. 4. 3), *perturpis* (Cael. 50), *perurbanus* (Brut. 239), *perustus* (Fam. 13. 15. 2), *perutilis* (Att. 9. 17. 2), *pervarie* (de Or. 2. 327), *pervesperi* (Fam. 9. 2. 1), *pervetus* (Rep. 1. 58), *pervetustus* (de Or. 3. 201).

b) Adiectiva coniuncta cum voce *prae*.

α) Apud Caesarem nullum est; non enim in *praeacuto prae* gradum significat, sed partem.

β) Apud Ciceronem duo: *praeclarus* (Ver. 4. 117, etc.) et *prae-potens* (Rab. Post. 44, etc.).

c) Adiectiva coniuncta cum voce *sub*.

α) Apud Caesarem unum est: *subnubilus* (B. C. III. 54. 2).

β) Apud Ciceronem multa:

Subabsurde (de Or. 2. 275), *subabsurdus* (de Or. 2. 274, etc.), *subadroganter* (Ac. 2. 114), *subagrestis* (Rep. 2. 12, etc.), *subamarus* (Fat. 8), *subcontumeliose* (Att. 2. 7. 3), *subcrispus* (Ver. 2. 108), *subdifficilis* (Lae. 67), *subhorridus* (Sest. 21), *subimpudens* (Fam. 7. 17. 1), *subinanis* (Att. 2. 17. 2), *subinsulsus* (Opt. gen. 7), *subinvisus* (Rab. Post. 40), *subiratus* (de Or. 1. 72, Fam. 3. 9. 1), *submolestus* (Att. 5. 21. 1), *submolestus* (Att. 16. 4. 4), *submorsus* (de Or. 2. 279), *subobscurus* (Or. 11, Brut. 29), *subodiosus* (Att. 1. 5. 4), *subpar* (Brut. 29), *subrancidus* (Pis. 64), *subraucus* (Brut. 141), *subridicule* (de Or. 2. 249), *subrusticus* (Brut. 259, etc.) *subturpiculus* (Att. 4. 5. 1), *subturpis* (de Or. 2. 264) (2).

Ex his verbis pleraque neque ante Ciceronem usurpata sunt nec post eum, ex quo apparet, quam audax fuerit et liber in novis vocabulis fingendis, cum contra Caesar tamquam scopulum sic inauditum verbum vitare solitus sit.

Ex iis denique omnibus, quae in hoc capite notata sunt, mihi videtur colligi posse, et quanto paucioribus verbis Caesar quam Cicero usus sit (3), et praesertim quanta religione ab iis verbis abstinerit, quae aut obsoleta aut inusitata aut vulgaria essent; id

(1) Verbum deest apud Merguet (III, 614).

(2) Huc etiam referri possunt non nulla verba Ciceroniana: *subaccuso* (Planc. 86), *subdiffido* (Att. 15. 20. 2), *subirascor* (Fin. 2. 12), *subnego* (Fam. 7. 19. 1), *suboffendo* (Quint. fr. 2. 6. 5), *suppoenitet* (Att. 7. 14. 1), *suppedet* (Fam. 9. 1. 2, 15. 16. 1), *subri-deo* (Q. Rosc. 22), *subringor* (Att. 4. 5. 2), *subvercor* (fam. 4. 10. 1).

(3) De hac Caesariana verborum paucitate cf. Weise, *caracteres de la langue latine*, p. 58.

modo in iis vocibus notabamus, quae ex voce *sub* constabant; idem etiam animadverti potest in iis adverbis, quae aut omnino nunquam usurpavit, aut certe nunquam cum adiectivo coniunxit: *impendio, insignite, male, magnopere, multum, mire, mirifice, oppido, per, perfecte, plane, prorsus, quam, sane, vehementer, cum primis, mire mirum quam, perquam, sanequam, etc.* Nul- lum est contra adverbium Caesarianum, quin apud Ciceronem oc- currat.

CAPUT V

DE PRAEPOSITIONUM USU.

AB.

Non numquam apud Caesarem *ab* ita usurpatur ad intervallum significandum, ut non loco, unde quis abest, sed ipsi numero praepositio addatur (1) :

A milibus passuum minus duobus castra posuerunt. B. G. II. 7. 3. Increpitare vocibus, quod tanta machinatio *a* tanto spatio institueretur. B. G. II. 30. 3. Naves, quae ex eo loco *a* milibus passuum VIII vento tenebantur. B. G. IV. 22. 4. *A* milibus passuum circiter duobus Romanorum adventum expectabant. B. G. V. 32. 1. Positis castris *a* milibus passuum XV auxilia Germanorum expectare constituunt. B. G. VI. 7. 3. Suberant montes atque *a* milibus passuum V itinera difficilia... excipiebant. B. C. I. 65. 3. *A* medio fere spatio suos... cohortatus. B. C. III. 46. 4.

Haec vis atque usurpatio praepositionis nusquam apud Ciceronem videtur reperiri, non raro autem apud Livium occurrit, v. g. XXIV. 4. 6, XXX. 29. 10, cf. Riemann-Benoist, ad librum tertium et vicesimum, annot. CIII, p. 345; ad librum sextum et vicesimum, annot. XCVI, p. 469. Raro autem et a Caesare et a Livio nomen loci nomini intervalli adicitur; unum est exemplum Caesarianum : *ex eo loco*. B. G. IV. 22. 4; cf. apud Livium : *a* quattuor milibus *inde*. XXX. 29. 10.

CAUSA.

Apud Caesarem non numquam, apud Ciceronem rarius *causa* ad eam vim accedit, quae vocis *propter* esse solet; utriusque locos, quos potero, enumerabo.

(1) In hac praepositionis usurpatione recte attractionem notavit O. Riemann (*Syntaxe*, p. 172) : « L'emploi de *ab* dans des phrases comme « milia passuum tria *ab* eorum castris castra ponit » conduisit à dire, par une sorte d'attraction : « Ex eo loco *a* milibus passuum octo »... ; *ab* en arriva ainsi à signifier « à une distance de... ».

1) Loci Caesariani :

Timoris *causa* pro se quisque id munus recusabat. B. C. I. 33. 1. Hos expectari equites atque eius rei *causa* moram interponi. B. G. IV. 9. 3. Non nulli (centuriones)... virtutis *causa* in superiores erant ordines huius legionis traducti. B. G. VI. 40. 7. Neque solum domi, sed etiam apud finitimas civitates largiter posse atque, huius potentiae *causa*, matrum in Biturigibus homini illic nobilissimo... collocasse. B. G. I. 18. 6. Quod non nulli cum probarent, periculi *causa* sequi non poterunt. fr. 143. 7. cap. Cic. ad Att. 40. 8 B. 2.

2) Loci Ciceroniani pauciores sunt, cum praesertim tanto saepius apud eum quam apud Caesarem *causa* consueta significatione occurrat (1) :

Ut homines labore assiduo assueti, cum tempestatis *causa* (2) opere prohibentur, ad pilam se... conferunt. De Or. 3. 58 (3). Oro atque obsecro, cum huius, quem defendo, tum communis periculi *causa*. Plane. 36.

Una est tamen sententia, in qua non nunquam, etiam apud Ciceronem, *causa* eadem, qua *propter*, significatione reperitur : *virtutis causa*, v. g. :

Civis Romanus *virtutis causa* iam diu est. Ver. 2. 23. cf. Bal. 26. 37. 44. Leg. 2. 38 (bis).

Saepius tamen ea significatione dicitur *propter virtutem*, hoc etiam *ob virtutem*, v. Merguet.

CLAM.

Haec praepositio, a comicis saepissime usurpata, apud Ciceronem numquam occurrit (4), apud Caesarem autem semel :

Nonne sibi *clam* vobis salutem petivi? B. C. II. 32. 8 (5).

1) Cum in omnibus Caesaris libris CXLVIII omnino sint sententiae in quibus *causa* reperitur, in Ciceronis solis orationibus amplius 600 numerantur.

2) Nämlich aspern igitur Krebs-Schmalz (Aethnaribus. I. 234) : „sowjo man in Redensarten, wie... des Welters wegen künnte ich nicht kommen, nicht sagt (wegen) *tatis causa*, sondern meist per *temporalitatem*, weniger *propter necessitudinem*.“

3) Cf. : Verba traditio instituta est inquit *causa*, frequentata diligentibus. De or. 3. 155. Hunc locum ceteri non admittunt, quia, si ratio *causae* consueq. successione, *causa delictationis causa* dicitur.

4) In loco vixatissimo, et a plenisq. editoribus num. despecto (M. II. 12 p. 22). Madvig olim concesserat *clam* istis, v. Boet. p. 499. Fretell. IV. p. 193. Maitte p. XCI.

5) *Vobis* : eodd., Küber, Kramer-Hofmann, Füsse. Beiträge, p. 69. — G. Teubner-Riemann, Holder.

CONTRA.

Apud Caesarem ceterosque historicos, non autem apud Cicero-
nem, *contra* locum saepe significat (1) :

Auxilia ex Britannia, quae *contra* eas regiones posita est, arcessunt. B. G. III. 9. 10. Cum Viridovix *contra* eum duorum milium spatio con-
sedisset. B. G. III. 17. 5. Neque... quicquam praeter... eas regiones,
quae sunt *contra* Gallias, notum est. B. G. IV. 20. 3. Insula natura tri-
quetra, cuius unum latus est *contra* Galliam. B. G. V. 13. 1. Tertium
(latus) est *contra* septentriones. ib. 6. Cf. *contra* Labieni castra. B. G.
VII. 58. 6, VII. 62. 8; *contra* exteriorem hostem. B. G. VII. 74. 1; *con-*
tra hostem. B. C. I. 44. 4, I. 42. 1; *contra* Massiliam. B. C. I. 56. 4;
contra hostem. B. C. I. 70. 3, I. 80. 2; *contra* portum. B. C. III. 23. 1;
contra Lissum. B. C. III. 28. 1; *contra* hostem. B. C. III. 63. 1; *contra*
mare. ib. 4; *contra* Asparagium. B. C. III. 76. 1; *contra* Pompeium.
B. C. III. 89. 3; *contra* equitatum. B. C. III. 94. 3.

CUM.

Semel apud Caesarem haec praepositio duas voces inter se
coniungit, quarum altera dativo usurpata est :

Neque dubitare debere, quin si Helvetios superaverint Romani, *una*
cum reliqua Gallia Haeduis libertatem sint erepturi. B. G. I. 17. 4.

Nullum tale exemplum novi Ciceronianum (2).

DE.

In hac praepositione usurpanda non parum a Caesare Cicero
discrepat, nam et in loco et in parte significanda multo longius
quam ille processit, atque etiam instrumenti verbo aut materiae
hanc vocem aliquando praeposuit, Caesar autem numquam.

1) *De* nomini loci praepositum.

« *De* proprie declarat motum, quem alicunde procedentem sequi-
mur (3). » Inde eo venit, ut originem motus significaret et saepe
a praepositione *ex* non multum interesset. Hoc primum quidem
factum est post ea verba composita, quibus *de* erat praepositum,
mox vero idem usus etiam in ceteras sententias magis in dies

(1) Cf. Schmalz, p. 265; Fischer, *Rectionslehre*, I, p. 13.

(2) Livianum unum est exemplum, quod iam laudavit Fischer (*Rectionslehre*, II, p.
11) : *Postularem, ut dis immortalibus honos haberetur, et ipse triumphans in*
Capitolium ascenderem... Negaretis hoc mihi cum dis immortalibus? Liv.
XXVIII. 48.

(3) Hand, *Tursellinus*, II, p. 183.

penetravit. Quo autem tempore antiquae linguae leges simul cum imperio Romano censuerunt, *de* in vicem praepositionis *ex* saepissime successit. Plurima exempla ex Hieronymo ceterisque eiusdem aetatis scriptoribus collecta P. Clairin (1) congressit et H. Gölzer (2). Eius autem formae dicendi iam inde a classicis auctoribus origo repeti potest atque eius usus vestigia apud Caesarem quidem rara, apud Ciceronem vero densiora deprehendi; in iis autem indagandis omnes locos praeteribo, in quibus verbum compositum ex praepositione *de* constat.

a) Apud Caesarem unum novi locum, in quo *de* praepositum sit nomini loci, unde quis exit aut discedit :

Civitati persuasit, ut *de* finibus suis *exirent* (3). B. G. I. 2. 1.

b) Exempla Ciceroniana cum multo plura sint, in iis laudandis eum modum ordinemque adhibebo, quo H. Gölzer usus est in Hieronymi genere dicendi investigando; sic enim, quid inter utrumque intersit, facilius intellegetur; primum igitur ea verba composita congeram, quibus *ab* vel *ex* praepositum est, cetera autem postea enumerabo.

α) Verba composita, quibus *ab* vel *ex* praepositum est :

Dissolvant iudicia publica, *de* (4) consiliis *abducant*, quos velint. Ag. 2. 34.

De provincia clam *abire*. Ver. 2. 53.

Quem... *de* convivio in vincla atque in tenebras *abripit* iussit. Ver. 4. 24.

Num etiam *de* matris hunc complexu *avellet* atque *abstrahet*? Font. 46 (5).

Minus clarum fore putavit, quod *de* armario quam quod *de* sacratio esset *ablatum*. Ver. 4. 27. Quam multis istum putatis... *de* digitis annulos *abstulisse*? Ver. 4. 57. Signum *de* busto meretricis *ablatum* isti dedit. Dom. 112. Qui *de* conviviis *auferantur*. Fin. 2. 23 (6). Etiam mentas argenteas *de* omnibus delubris iussit *auferri*. Nat. d. 3. 84. Simulacra deorum *de* locis sanctissimis *ablata* videmus. Nat. d. 1. 82 (7). Pecuniam *de* sanctiore acrio *auferrent*. Att. 7. 21. 2.

De manibus vestris *effugit* (8). Rose. 34, cf. ib. 151.

Nos hunc Heracliensem... *de* civitate nostra *eiicimus*? Ar. 22. Navi-

1. *De quantif latin.* pp. 112, 123.

2. *Etude de la latinité de saint Jérôme.* p. 339.

3. Nihil igitur admirationis habet ea Hieronymi sententia, quam laudat Gölzer (l. l. : *In aliis finis de suis finibus...* *opere* I, p. 145).

4. *De*, *codd.* S M Lg. 9. Klotz, Kayser, e. Müller.

5. Cf. *Abstraheretur* e situ gremioque patriae Gölz. 39.

6. Cf. *Ut... e* convivio tanquam e proelio *auferretur*. Ver. 5. 28.

7. Cf. *Ut omnia signa... omne ebur ex aedibus sacris... auferret*. Ver. 2. 50.

8. Cf. *Rex e manibus effugit*. Imp. Pomp. 22, cf. Mil. 20.

gantem in alto *ieicere de* navi velit. Off. 3. 89. M. Furium Flaccum... *de* collegio *ieiccerunt*. Quint. fr. 2. 5. 2.

Nescio quo pacto (disciplina) iam *de* manibus nostris *elabitur* (1). Flacc. 15, cf. Mur. 85.

Myoparonem pulcherrimum *de* decem Milesiorum navibus *electum*. Ver. 1. 87. Ne *de* venalibus quidem homines *electos*. Sest. 134, cf. Ver. 1. 62, Phil. 10. 5.

Cur hunc... *de* carcere *emitti* iusserit (2). Ver. 5. 22.

Mihi praeda *de* manibus *eripitur* (3). Ver. 1. 142, cf. Rosc. 149, Sul. 28, Vat. 34. Si qua vis istum *de* vestra severitate *eripuerit*. Ver. 5. 173.

Videat aliquem... barbatulos multos *exceptantem de* piscina. Par. 38.

Eo *de* numero est *excerpendum*. De Or. 2. 47.

Gladii *de* manibus *exciderunt*. Pis. 21.

Te *de* somno *excitari* (4). Phil. 2. 68.

Omnia ista nobis studia *de* manibus *excutiuntur*. Mur. 30.

Modo *existi de* balneis (5). De Or. 2. 223, cf. Vat. 31. Quando... *de* triclinio tuo *exibis*? De Or. 2. 263 (6). *De* navi. Att. 2. 7. 4. *De* cavea. Har. r. 26. *De* provincia. Pis. 50. *De* vita. Lae. 15. *De* potestate (7). Tusc. 4. 77.

Sese nomen Sex. Rosci *de* tabulis *exempturum*. Rosc. 26. *De* fastis. Ver. 2. 132. *De* reis (8). Ver. 4. 41. *De* vectigalibus. Phil. 2. 101.

De peripetasmatis quo modo te *expedias*, non habes. Ver. 4. 28.

Haec semper *de* vobis *expetivi*. Pis. 46.

Iam *de* fundo *expulsus*. Quinc. 83. *De* praedio (9). ib. 85. *De* area nostra. Att. 4. 3. 2.

De sella *exsilit*. Ver. 2. 75.

De quo quid est quod *exspectetis*? Cael. 23.

Athenienses, qui... commenti sunt se *de* terra... *extitisse*. Rep. 3. 25.

Utinam... possent... *de* civitate *exterminari* (10). Bal. 51.

Cuius iste donum... *de* manibus regis *extorsit* (11). Ver. 5. 184, cf. 4. 52, Cat. 1. 16, Flacc. 97, Pis. 5, Mil. 18.

β) Cetera verba :

Quae (sacra) cum essent *adsumpta de* Graecia. Bal. 55.

Si glebis aut saxis aliquem *de* fundo praecipitem *egeris*. Caec. 60.

Cecidisse de equo dicitur (12). Clu. 175. *De* manibus arma *cecidissent*. Phil. 14. 21.

(1) Cf. Nihil umquam vidi, quod tam *e* manibus *elaberetur*. De Or. 2. 202, cf. Dom. 59.

(2) Cf. Hominem... *e* carcere *emissum*. Ver. 5. 24.

(3) Cf. Cum *eripiuntur e* manibus ea. Ver. 4. 47, cf. Phil. 12. 7.

(4) Cf. *Excita ex* somno tuas litteras humanitatemque. Fam. 16. 14. 2. Te *ex* somno *excitabunt*. Sul. 24, etc.

(5) Cf. Cum *e* balneo *exisses*. Dei. 42.

(6) Hoc loco verba Servi refert Cicero.

(7) Cf. *ex* potestate. Tusc. 3. 11 (bis).

(8) Cf. *ex* reis. Ver. 2. 99.

(9) Cf. *e* praedio. Quinc. 28.

(10) Cf. *ex* civitate. Lig. 33.

(11) Cf. *e* manibus. Ag. 2. 19, Cat. 2. 2, Phil. 13. 15.

(12) Cf. *ex* equo. Fat. 5.

- Agros *de* hostilibus captos (1). Dom. 128.
 Cur cuncta civitas... *de* contione domum tuam *concurrerit*. Ver. 1. 80.
 Vos *de* pagis omnibus *conligitis* bonos illos... viros (2). Fin. 2. 12.
 Quae et splendide dieta sint neque sint *conversa de* Graecis (3).
 Fin. 1. 6.
Convocata de hortulis in auxilium... turba temulentorum (4). Ae.
 fr. 20.
 Rem publicam *de* suis possessionibus... *dimoveri*. Ag. 3. 15.
 Quod... neque *de* praediis... *discesserit*. Rosc. 79. *De foro* (5). Ver.
 2. 92. 4. 147. *De* convivio. Ver. 4. 49. *De* Gallia. Phil. 8. 21.
 Ut *ducere* animam *de* caelo non queant. Rosc. 72.
 Cum *de foro* in Capitolium cursum *flectere* incipiunt. Ver. 5. 77.
De manibus *fluent*. Phil. 12. 8.
 Cum vidisset *haustam* aquam *de* puteo (6). Div. 1. 112. *De* dolio.
 Brut. 288.
 Scyphum *de* manu *iacere* conatus est. Ver. 4. 24.
 Effigiem Cereris... *de* caelo *lapsam*. Ver. 5. 187.
 Non dubitat... *migrare de* vita (7). Fin. 1. 62.
 Ut alter *de* senatu *movere* velit. Clu. 122. *De* eo. Ac. 2. 141.
 Doloris medicamenta... tamquam *de* narthecio *proment*. Fin. 2. 22.
 Navium praefectos... *de* complexu parentum suorum... ad mortem...
rapuisti. Ver. 5. 138.
Recede de medio. Rosc. 112.
 Si qui iam *de foro redeuntem*... domum tuam te intrare prohibue
 rit (8). Caec. 89.
De exilio *reducti* a mortuo. Phil. 1. 24, cf. 2. 9.
 Plura clam *de* medio *removebat*. Rosc. 23, cf. Ver. 2. 175 (bis),
 177, 181.
 Cn. Pompeio... *de* corpore rei publicae... tela *revelente*. Pis. 25.
 Nummos populo *de* rostris *spargere* solebat. Phil. 3. 16.
De accusatoris subsellio *surgit*. Rosc. 104. *De* sella. Ver. 4. 147.
 Cognoscendi consuetudo iam *de* civitate (9) *sublata est*. Rosc. 3. Ne
 quis frumento *de* area (10) *tolleret*. Ver. 3. 36. *De* prytaenio. Ver. 4. 126.
De oratione mea. Ver. 3. 103. *De* terra. Caec. 60. *De* foro. Clu. 79. Ag.
 1. 23, 2. 8. C. Rab. 10. *De* re publica (11). C. Rab. 2, Sest. 30, 35. Phil.
 2. 34, 9. 1, Fam. 1. 9. 15, Off. 2. 84. *De* civitate. Sest. 42, 73. *De* fanis.
 Nat. d. 3. 84. *De* libro (12). Tusc. 3. 44, etc.
 Anne *de* nobis *trahere* spolia... licebat? Bal. 54.
 Litterae... *de* tabulis in libros *transferuntur*. Ver. 2. 189. Nihil est...

1 Cf. Dici possit *ex* hostilibus equis esse captus. Inv. 1. 85.

2 Cf. *Ex* agris magnum numerum hominum *conlegerat*. Clu. 2. 8, etc.

3 Cf. Quem nos... *ex* Graeco in Latinum *convertimus*. Off. 2. 87.

4 Cf. Ut... cuncta *ex* Italia omnes... *convocarentur*. Sest. 128.

5 Cf. *Discessi* cum fratre *ex* curia. Ver. 4. 145.

6 Cf. Cum aquam *ex* puteo vidisset *haustam*. Div. 1. 31.

7 Cf. Ante quam *ex* hac vita *migro*. Rep. 6. 9.

8 Cf. Cum Apronius *ex* palaestra *redisset*. Ver. 3. 61. *Ex* senatu. Sest. 117, etc.

9 Cf. *ex* civitate. Rosc. 153, Har. r. 35, Vat. 24, Rab. Post. 11.

10 Cf. *ex* area. Ver. 3. 37 (bis).

11 Cf. *ex* re publica. C. Rab. 10, Vat. 53, Phil. 1. 3. 4.

12 Cf. *ex* omnibus libris. Att. 12. 44. 3.

quod *de* suo genere in aliud genus *transferri* possit (1). Ac. 2. 50. *De* tuo edicto. Fam. 3. 84.

Ad iudicium... *de* contione... *veniebat*. Clu. 93. *De* Capitolio. In Sen. 12. *Verti* multa *de* Graecis (2). Tusc. 2. 26.

Haec omnia exempla si cum iis conferuntur, quae apud Hieronymum collecta protulit H. Goelzer, intellegetur inter haec utraque multo minus quam inter Ciceronianos Caesarianosque locos interesse.

2) *De* nomini partis praepositum.

Idem, quod in loco, etiam in parte significanda animadverti potest, nam Caesar praepositionem *de* raro usurpat neque umquam fere nisi post pronomina aut numeros, Cicero vero saepissime et in quavis sententiae forma.

a) Exempla Caesariana quattuor (3) omnino sunt :

Pauci de nostris cadunt. B. G. I. 45. 2. *Quosdam de* exercitu nacti captivos ab his docebantur. B. G. V. 42. 2. *De* his duobus generibus *alterum* est druidum, *alterum* equitum. B. G. VI. 43. 3. Fabius Paelignus quidam ex infimis ordinibus *de* exercitu Curionis... Varum... requirebat. B. C. II. 35. 4.

Hoc ultimum exemplum solum est, in quo *de* ex nullo pronomine aut numero pendeat ; ibi autem animadverti potest hanc praepositionem ea de causa esse usurpatam, ne *ex* iteraretur : « *ex* infimis ordinibus *ex* exercitu... »

b) Exempla Ciceroniana cum plurima sint, ea separatim laudabo, in quibus ex pronomibus, ex numeris, ex superlativis, ex substantivis, ex verbis, ex toto denique enuntiato praepositio pendet (4).

α) *De* pendet ex pronomibus :

Aliquem de tua societate reperies. Rosc. 93. *Aliquis de* populo. Ver. 1. 148. *Aliquis de* familia. Caec. 55. *Aliquem de* suo numero. Phil. 11. 25. *De* tuis *aliquem* tabellarium. Att. 5. 18. 4. *De* eius heredibus *aliquis*. Leg. 2. 51. *Aliquem de* tribus nobis. Leg. 3. 14. *Aliquid de* suis bonis. Ver. 5. 128. *Aliquid de* alieno. Rep. 3. 24. *Aliquid de* meis scriptis. Att. 1. 16. 18.

De firmissimis *alia* prima ponet, *alia* postrema. Or. 50.

Alterum de duobus. Tusc. 1. 97.

Nemo de iis, qui peritissimi sunt. De Or. 1. 191. Video *de* istis... abesse non *neminem*. Cat. 4. 10. Paene *neminem*, ne *de* officiosissima

(1) C. Quid est, quod non possit... *ex* conexo *transferri* ad coniunctionum negationem? Fat. 16.

(2) Cf. Ut *e* Graeco *vertam*. Ac. 1. 26.

(3) *Ex* contra, hac significatione, in CXLII locis invenitur. V. Menge-Preuss.

(4) Cf. Hand, II, p. 496, sqq. ; Dräger, I, p. 459 ; Clairin, p. 91.

quidem natione candidatorum. Pis. 35. *De antiquis... uenturum*. Div. 1. 87.

Ut nihil ex sacro, *nihil de publico attingeres*. Ver. 2. 113. *Nihil de Valerianis bonis*. Flacc. 89. *Nihil addo de meo*. Har. r. 40. *De pertinentibus nihil est bonum praeter actiones honestas, de officentibus nihil praeter amicum*. Fin. 3. 35. *Nihil non modo de fructu, sed ne de bonis quidem reliqui fecit*. Ver. 3. 113. *Nihil de vitello*. Div. 2. 134.

Ut *nulla* supersint de inimicis. Marc. 21. *Nulla de virtutibus tuis plurimis*. Lig. 37. *De virtutibus nulla*. Fin. 3. 36. *Nullum de tribus his generibus*. Rep. 3. 47. *De ceteris... non nulla*. Ac. 2. 70.

Quos... de piratis abduxerat. Ver. 5. 72. *Qui vult de illo populo*. Clu. 90. *Qui de legione secunda ad consules venissent*. Phil. 1. 33. *Qui... de creditoribus eius plurimum servet*. Leg. 2. 48.

Apponit *de suis canibus quendam*. Ver. 4. 40. *Cum quendam de collegis nostris... ligurrerent*. Fam. 11. 21. 5.

In *quolibet* exemplo de iis. Inv. 1. 76.

Vereor, ne *quis de populo... arbitretur*. Ver. 1. 138. Si *quis de populo accessisset*. Ver. 1. 150. Si *quis de nostris hominibus*. Flacc. 9. Si *qui de nostris*. Ac. 1. 4. Si *quid de Corinthiis tuis amiseris*. Tusc. 2. 32. Nescio *quis de eis*. Clu. 143. *Syrum nescio quem de grege novitiorum*. Pis. 1.

Quis de plebe Romana testimonium dixit? Clu. 157. *De conlegis quis tandem adfuit?* Dom. 117. *De illis rebus... num quid est, quod...?* Div. 2. 10. *Quisnam est...? de tuisne?* Marc. 21.

Neque P. Clodius neque *quisquam de gregalibus eius aut de consiliariis designatur*. Har. r. 53. *Quemquam de Graecis*. Leg. 1. 7. *Quamquam... de iis, quae in manus meas venerant*. Off. 3. 34. *De fraternis bonis quicquam dari*. Ver. 1. 123.

De liberis autem quisquis est... Caec. 57.

Quemvis de eis, qui essent idonei. Div. Caec. 16. *De multis quam roles Scipionis*. Brut. 83.

Istum de superioribus paene solam lego. Brut. 125.

Unius cuiusque de varia improbitate generis iudicia apud vos et exempla profero. Ver. 4. 49.

De duobus honestis utram honestius. Off. 1. 152.

β) De pendet ex numeris :

Missum ab isto scitote esse Messanam *de legatis unum*. Ver. 4. 18. *De privatis uni*. In Sen. 31. *De praetoribus unus*. Planc. 78. *Unus de illis*. Mil. 63. *Unus de multis*. Fin. 2. 66. Off. 1. 109. *De tribus unum*. Rep. 3. 23.

Primum de plebe aedilem factum esse dixit. Planc. 58. *Primum de illis tribus*. Off. 2. 32.

De quibus duos... vides. Vat. 16. *Duo de consularium numero*. Phil. 2. 13.

Id secundum erat de tribus. Or. 50. *Habet statum res publica de tribus secundariam*. Rep. 1. 65.

De tribus et decem fundis tres nobilissimos fundos eum video possidere. Rose. 98.

Multa de suis rebus asportarent. Par. 8. *Multa de victoribus*. Lig. 13.

γ) De pendet ex superlativis :

Magnum est quoddam opus atque haud scio an *de* humanis operibus

longe *marimum*. De Or. 2. 72. De tribus, quae propositi, hoc est *extremum*. Phil. 7. 21. Qui ei *de* parricidis *audacissimi* videbantur. Phil. 12. 19. De tuis innumerabilibus in me officiis erit hoc *gratissimum*. Fam. 16. 1. 3. Legatos habes eos, qui ipsi per se habituri sint rationem dignitatis suae; *de* quibus honore... *praestat* Tubero. Quint. fr. 1. 1. 10. In lege est, ut *de* ritibus patriis colantur *optuma*. Leg. 2. 40. *Minima de* malis. Off. 3. 102, 103.

δ) *De* pendet ex substantivis :

Ut *de* suis commodis aliquam *partem* velit committere. Quinc. 38. Ut aliquam *partem de* istius impudentia reticere possim. Ver. 1. 32. De Heracli hereditate, quam palaestritis concessisset, multo maximam *partem* ipsum abstulisse. Ver. 4. 139.

Haec tria exempla sola sunt, quae quidem noverim, in quibus ipsum nomen substantivum partitionem significet, eaque omnia in primis orationibus notandum est deprehendi; ceteri loci minus admirationis habent :

Navem tu de classe populi Romani... ausus es vendere? Ver. 1. 87. *Gleba nulla de* paternis... possessionibus relinquetur. Ag. 2. 82. Non adimi cuiquam *glebam de* Sullanis agris. Ag. 3. 3. *Myoparonem* egregium *de* sua classe... dederunt. Ver. 1. 86. Cum rex a me *equitatum cohortesque de* exercitu meo postularet. Fam. 13. 2. 7. *Hominem* certum misi *de* comitibus meis. Att. 8. 1. 2. *Remex* ille *de* classe Coponi nonne ea praedixit? Div. 2. 114. Si *tabulam de* naufragio stultus arripuerit. Off. 3. 89. Habeatur *orator*, sed *de* minoribus. Opt. gen. 9.

Huc etiam referri possunt ii loci, in quibus et ortus simul et partitiō significatur, v. g. : *Accusator de plebe*. Brut. 131. *Ille de populo iudex*. Brut. 198. *Hominis de plebe Romana filius*. Ver. 1. 151. *Poëta de populo*. Ar. 25. *De populo subscriptor*. Div. Caec. 50, etc.

ε) *De* pendet ex verbis :

De suis bonis ita *dat*, ut ab iure non abeat. Ver. 1. 144. *Dat de* lucro. Flacc. 91. Bibitur usque dum *de* dolio *ministretur*. Pis. 67. *De* faece *hauris*. Brut. 244. *Praemittebat de* stipatoribus suis, qui scrutarentur arculas. Off. 2. 25. *De* eo, quod ipsis superat, aliis *gratificari* volunt. Fin. 5. 42. Quam multi essent de victoribus, qui te crudelem esse vellent, cum etiam *de* victis *reperiantur!* Lig. 15 (1). Qui *de* tabulis publicis *recitat* iis, quae in accusatoris potestate fuerunt, non debet habere auctoritatem. Flacc. 40.

ζ) *De* pendet ex toto enuntiato (2) :

(1) « *De* victis (= *aliqui de* victis) joue le rôle de sujet... C'est là l'origine de notre article pluriel indéfini (« Des vaincus se trouvent, etc. »). » (Riemann, *Syntaxe*, p. 174 et n. 1).

(2) Exempla eius generis multo rariora sunt quam ea omnia, quae antecedunt, et, meo quidem iudicio, magis miranda.

Erat in L. Crasso, in L. Philippo multus lepos. *De Graecis* autem dulcem et facetum... Socratem accepimus. Off. 1. 108. cf. ib. ; Callidum Hannibalem *ex* Poenorum, *et* nostris ducibus Q. Maximum accepimus facile celare.

Similiter Marcius et Publicius vates cecinisse dicuntur; quo *de* genere Apollinio operata prolata sunt. Div. 1. 115. Molestia, afflictatio, desperatio, et si quae sunt *de* genere eodem. Tusc. 4. 16. cf. Quae sunt *generis eiusdem*. Fin. 5. 65. Div. 2. 18. Off. 1. 7. 51.

Ex his omnibus exemplis illud primum colligi potest, Ciceronem in partitione per hanc praepositionem significanda multo longius quam Caesarem processisse; id quoque elucere opinor hunc usum a Cicerone multo liberius receptum esse quam non nulli grammatici docuerint (1), ita etiam ut inter eum et posteriores scriptores parvum discrimen in ea re esse videatur.

3) *De* nomini materiae praepositum.

Nomini materiae, de qua quid fit, Caesar nunquam, Cicero aliquando praepositionem *de* adiecit (2) :

Qui *de* sua pecunia HS LXX milia numeravit. Ver. 1. 150. Pecunia praesens solvetur. Quibus *de* bonis? Ver. 1. 146. Solitum esse non modo in publico, sed etiam *de* publico convivari. Ver. 3. 105. Tuus apparitor... *de* aratorum bonis praedabitur? Ver. 3. 182. *De* tua pecunia aedificatam esse navem. Ver. 4. 45. Si doces navem *de* tua pecunia aedificatam. Ver. 4. 47. Si videor hic... *de* uno isto voluisse crescere, isto absoluto... *de* multis mihi crescere licebit. Ver. 5. 173. Permittitur infinita potestas innumerabilis pecuniae conficiendae *de* (3) vestris vectigalibus. Ag. 2. 33. Cum *de* visceribus tuis et filii tui satis facturus sis, quibus debes. Quint. fr. 1. 3. 7. Ante lucem cum scriberem contra Epicureos, *de* eodem oleo et opera exaravi nescio quid ad te. Att. 13. 38. 1. Atticus, qui civitatem conservatam euperet, pecuniam numeravit *de* suo. Att. 16. 16 A. 5. Fecit idem et saepsit *de* manubiis comitum et forum. Rep. 2. 31. Vinculorum id est aptissimum... quod ex se atque *de* iis, quae stringit, quam maxime unum efficit. Tim. 13.

Facio praesertim et *futurum est* cum hac praepositione saepe coniungitur (4) :

(1) V. g. Götzer, *Saint Jérôme*, p. 312. — On sait qu'en latin la préposition *de* a une signification partitive dans un petit nombre de locutions reçues, comme *unus de multis*, *homo de plebe*. Cf. Dédgier, p. 628 et p. 459, 2. 611. Cet usage est bien plus étendu à l'époque où écrit saint Jérôme, « Ex iis, qui hoc loco et p. 310 laudantur, locis nullus est, nisi fortasse unus et alter (p. 7. 3 et p. 31. 3), qui Ciceronianum generi dicendi repugnare videatur ».

(2) Cf. Hand, II, p. 199; Clairin, p. 93.

(3) *De* : *coad.*, del. Madvig, Müller.

(4) Riemann Götzer (*Grammatica imperatorum*, p. 219 n. 1) post hoc verbum praepositionem minus recte usurpari quam ablativum arbitratur : « Cette construction paraît être d'une moins bonne langue que l'ablatif-instrumental. » Id autem iudicium fateor mihi minus probari.

Vetus est *de* scurra multo facilius divitem quam patrem familias *feri* posse. Quinc. 33. In qua (domo) porticum... Q. Catulus *de* manubiis Cimbricis *fecit*. Dom. 102. Quid te *facturum de* belua putas? Phil. 8. 13. *De* templo carcerem *feri*. Phil. 5. 18. Se ipse adoptaverat et *de* Staieno Aelium *fecerat*. Brut. 241. Rescribe... quid *de* P. Clodio *fiat*. Att. 2. 5. 3. Quid eum *facturum* putem *de* abditis rebus? Ac. 2. 30. Quod is (Panaetius) potest *facere* vel *de* iis rebus, quas illi... certas habuerint, cur id sapiens *de* reliquis rebus *facere* non possit? Ac. 2. 107. Exsistet, ut *de* nihilo quippiam *fiat*. Fat. 18. Varenum vinctum adservatum, dum hic ostenderet, quid *de* eo *feri* vellet. Fr. A. II. 5.

Exploratum est omnibus, quid *de* te *futurum sit*. Ver. 5. 164. Tu fac ut sciam, quid *de* nobis *futurum sit*. Fam. 9. 17. 1. Sin certum est, quid quaque *de* re quoque tempore *futurum sit*. Div. 2. 24.

IUXTA (1).

Haec vox, non raro a comicis usurpata (2), apud Ciceronem prorsus deest, nisi quod semel in oratione post reditum in senatu (3) scripta legitur, ubi non abest interpolationis suspicio; apud Caesarem contra quinques invenitur, semel vi adverbiali :

Legionem, quae *iuxta* constiterat. B. G. II. 26. 1.

Quater vi praepositionis (4) :

Ad oppidum constitit *iuxtaque* murum castra posuit. B. C. I. 16. 4. Tribunal suum *iuxta* C. Treboni... sellam conlocavit. B. C. III. 20. 1. Ad Pompeium pervenit *iuxtaque* eum castra posuit. B. C. III. 41. 1. *Iuxta* Pompeium muniri iussit. B. C. III. 65. 3.

OB (5).

Ob a veteribus scriptoribus iisque, qui eos sunt imitati (6), saepe usurpatum esse constat. Apud Caesarem vero recte negat E. Wölflin eam praepositionem usquam nisi in certis quibusdam formulis inveniri, nam et *causae* et *rei* saepe adicitur, ceteris verbis numquam (7). Cicero contra eam non raro usurpavit, saepius etiam, quam Wölflin et Schmalz docuerunt, eaque in re plurimum a Caesare discrepat.

(1) Cf. Wölflin, *Archiv*, I (1884), p. 164; Frese, *Beiträge*, p. 69.

(2) V. Hand, III, p. 336, sqq.; Holtze, *Syntaxis priscorum*, I, p. 88.

(3) Me... *iuxta*, ac si meus frater esset, sustentavit. In Sen. 20.

(4) Ex his quattuor exemplis notandum est nullum in *Bello Gallico* deprehendi.

(5) Cf. Wölflin, *Archiv*, I (1884), p. 161, sqq.; Hand, IV, p. 333, sqq.; Krebs-Schmalz, *Antibarbarus*, II, p. 166.

(6) V. Constans, *De Sermone Sallustiano*, p. 133.

(7) Ubi olim ex deterioribus libris legebatur *ob timorem* (B. C. II. 43. 4), nunc *hoc timore* est restitutum.

1) Ad locum ea praepositio apud Ciceronem interdum pertinet, apud Caesarem nunquam :

Mors... *ob* oculos versabatur. Sest. 47. Mors *ob* oculos... versata est. Rab. Post. 39. Cuius (loci) incolae... *ob* oculos versabatur. Fin. 5. 3. Nullo posito *ob* oculos simulacro earum rerum. Tim. 37. Cum ignis oculorum cum eo igne, qui est *ob* os offusus, se confudit. Tim. 49.

Animadverti potest in iis omnibus locis, praeter Timaeum, unam tantum formam sententiae reperiri : *versatur ob oculos*.

2) Vim causalem multo saepius *ob* obtinet (1).

a) Pronominibus neutris non nunquam praepositum est (2) :

Ut *ob ea*, quae tanta sint, beatus dici iure possit. Fin. 3. 28. Ut oportet hominem ab homine *ob id ipsum*, quod homo sit, non alienum videri. Fin. 3. 63. Miseros (puto) *ob id ipsum* quidem, quia nulli sint. Tusc. 1. 11. Miseros *ob id ipsum*, quia non sint. Tusc. 1. 13. Dolorem *ob id ipsum*, quia dolor sit, semper esse fugiendum. Tusc. 5. 93. Lege autem carens civitas estne *ob id* (3) *ipsum* habenda nullo loco? Leg. 2. 12. O rem praeclaram vobisque *ob hoc* retinendam! Cacc. 73.

b) Gerundia et gerundiva ubicumque inveniuntur cum hac praepositione coniuncta, de pecunia accipienda aut danda sermo est (4) praeter unum locum, ubi antiqua quaedam formula a Cicerone referri videtur :

Idem precor ab iisdem diis immortalibus *ob* eiusdem hominis consulatum una cum salute *obtinendum*. Mur. 1.

c) Nomina vero multo saepius liberiusque huic voci adiecta sunt; ex iis autem exemplis, quae plurima sunt, haud scio an inter significationem praepositionis *ob* et *propter* discrimen, quod grammatici (5) ullum esse negant, aliquid emineat. In multis enim sententiis *ob* contentionem aut compensationem quandam ita significat, ut ad vim vocis *pro* propius accedat :

Statua huic *ob rem publicam* interfecto in foro statueretur. Sest. 83. Qui *ob rem publicam* mortem obierant. Phil. 9. 4. Ipsa mors *ob rem publicam* obita honori fuit. Phil. 9. 3. Cum talis vir *ob rem publicam* in

1 In hac significatione verbi tractandi ex orationibus Iulianae illius philosophi, cuius exempla praefeream, quippe quae plurima suppeditent ob H. Merignet addenda.

2 Errone negavit L. Constans. *De Sententiis Sallustianis*, p. 143, et L. Wölfflin *Archiv.*, t. 1, *ob id et ob ea* apud Ciceronem occurrere. Ios sententiis aut Sententiae cum syntaxis iterum considerat, sed in terra obliuiae errorem correxit (p. 264).

3 *Id* in eod. deest.

4 V. Speltmann, *De Gerundiis*, p. 177, quae addendum est Voss. a. p. 39, et ex libris philosophicis, Fin. 2. 34 et Nat. d. 3. 74, et f. Wölfflin, *op. cit.*, p. 108.

5 Wölfflin, l. l.; Schmalz, l. l.; K. Reussinger, *über die Bedeutung und Verwendung der Präpositionen ob und propter im älteren Latein*, Lipsiae, 1897.

legatione mortem obierit. Phil. 9. 16. Ut in acie sit *ob rem publicam* interfectus. Fin. 2. 63. Tot tantosque viros *ob rem publicam* interfectos. Fin. 2. 63.

In omnibus his sententiis *pro re publica* rectissime dici poterat, *propter rem publicam* minime.

Accepta pecunia a Dyrrachinis *ob* necem hospitis tui Platoris. Pis. 83. *Ob* vacationem pretium datum. Font. 17, etc. cf. Qui pecuniam *pro* abortione dederit. Clu. 125. Praemiis, quae erant *pro* scelere atque ever- sione patriae consecuti. Prov. cons. 13, etc.

Audio, quibus dis violatis expiatio debeatur, sed hominum quae *ob* delicta quaero. Har. r. 21. cf. Ne nunc quidem recordaris nullum esse tantum malum, quod non tibi *pro* sceleribus tuis iam diu debeatur? Ver. 1. 48.

Censores quidem qui magis quam aediles (istos honores habent)? *Ob* beneficium? Ver. 2. 137. cf. Ut *pro* tantis eorum in rem publicam meritis honores eis habeantur. Phil. 3. 39.

Exempla eius modi, quae plurima sunt, omnia enumerare longum est et a proposito meo alienum; illud tantum confirmatum volebam praepositionem *ob*, quae in loco significando voci *pro* propior quam voci *propter* esset, etsi vi causali ad huius praepositionis sententiam paulatim deflexisset, non paucas tamen cum illa significationes retinuisse communes.

PER.

Post ea adverbia, quae, quoties quid aliquo temporis spatio factum sit, significant, ei spatio *in* praeponi solet. Semel apud Caesarem, numquam apud Ciceronem (1) *per* pro *in* usurpatum est:

Quod bis *per* biduum equestri proelio superaverim. B. C. II. 32. 12.

POST.

1) Apud Caesarem saepe, apud Ciceronem raro *post* ad locum significandum refertur:

a) Exempla Caesariana septemdecim numerantur:

Quae res... *post* eum quae erant, tuta ab hostibus reddebat. B. G. II. 5. 5. Quod (flumen) esse *post* nostra castra demonstratum est. B. G. II. 9. 3. *Post* eas totius exercitus impedimenta conlocarat. B. G. II. 19. 3. Germani *post* tergum clamore audito. B. G. IV. 5. 1. Neque *post* tergum hostem relinquere volebat. B. G. IV. 22. 2. Cum *post* se legiones

(1) Apud Ciceronem notandus est usus accusativi: *Semel in diem*. Att. 5. 21. 5. Apud Caesarem olim legebatur: *Quod bis accidit horarum XII spatio*. B. G. III. 12. 1. Recentiores editores iure delent *bis*; de aestu enim incitato sermo est.

viderent. B. G. V. 17. 3. Ne quem *post* se hostem relinqueret. B. G. VII. 41. 1. *Post* tergum hostium legionem ostenderunt. B. G. VII. 62. 6. *Post* eas (fossas) aggerem... extruxit. B. G. VII. 72. 4. *Post* montem se occultavit. B. G. VII. 83. 7. Clamor, qui *post* tergum pugnantibus existit. B. G. VII. 84. 4. *Post* tergum equitatus cernitur. B. G. VII. 88. 3. *Post* hos opus in occulto a tertia acie fiebat. B. C. I. 41. 5. Parthis *post* se relictis. B. C. III. 31. 3. Naves nostras interiorem in portum *post* oppidum reduxit. B. C. III. 39. 2. Ne... nostros *post* tergum adorirentur. B. C. III. 44. 4. Cohortes quasdam... esse *post* silvam. B. C. III. 66. 1.

b Apud Ciceronem quattuor locis, quos quidem noverim, hæc significatio vocis reperitur (1) :

Quod est litus in insula Syracusis *post* Arctusæ fontem. Ver. 3. 80. Cum... crucem fixissent *post* urbem in via Pompeia. Ver. 3. 169. Iam in exoatra helluatur, antea *post* siparium solebat. Prov. cons. 14. Quod quidem nuper in columna aenea meminimus *post* rostra incisum... fuisse. Bal. 33.

Idem semel apud Servium :

Post me erat Aegina, ante me Megara, dextra Piræus, sinistra Corinthus. Serv. ap. Cic. fam. 4. 5. 4 (2).

2 Semel apud Cæsarem *post* ordinem significat (3) :

Deum maxime Mercurium colunt... *Post* hunc Apollinem et Martem et Iovem et Minervam. B. G. VI. 17. 1, 2.

Hanc tralaticiam significationem Cicero nunquam, posteriores autem scriptores saepissime ei voci tribuerunt (4).

PRO.

Praeter praepositionem *de* nulla est, in qua usurpanda Caesar et Cicero tanto opere differant, quam in hac voce *pro* ; Caesaris enim religio pristinam vocabuli significationem tuetur et novas plerisque respuit, cum contra Ciceronis facilitas in eas propensius inclinetur.

1 Caesar praepositionem *pro* ad commodum et utilitatem significandam nunquam adhibet nisi :

(1) Hos locos Schmalz in altera sua editione praetermissit ; die lokale Bedeutung der Präp. *post* ist in klassischer Zeit nicht gerade häufig zu treffen, nur ist wenigstens keine Stelle aus Cic. bekannt, dagegen a. B. *post* es steht so bei Cæsar wiederholt : (*Lat. graecum*), § 116 p. 144. Tres navium in terra p. 262.

(2) Hunc locum intra Cæsarem Georges in sui lexico attribuit.

(3) Errat igitur Riemann, cum dicit : « L'exemple d'usage de *post*, pour désigner l'infériorité... ne se rencontre pas chez César ni chez Cæsar » (*Synt. lat.*, p. 108, n. 2). Idem etiam in *Palæstris*. II, p. 303 et a Ludovico Constant. *De Servant. Sall.* p. 134 defenditur.

(4) Cf. Hand, IV, p. 489.

a) Cum de pugna agitur aut de periculis subeundis :

Quos cum sic animo paratos videat, ut nullum *pro* sua laude periculum recusent. B. G. VII. 19. 3. Alter *pro* Convictolitave, alter *pro* Coto summis opibus pugnaverant. B. G. VII. 39. 2. Neu *pro* his pugnarent, a quibus... perfugae appellarentur. B. C. II. 28. 2. Ipsis militibus hortantibus neque ullum periculum *pro* salute Caesaris recusantibus. B. C. III. 26. 1.

b) Cum oratio significatur quam *pro* alio alius tamquam patronus habet :

Pro his (Bellovacis) Diviciacus... facit verba. B. G. II. 14. 1. Petere non solum Bellovacos, sed etiam *pro* his Haeduos, ut... Ib. 5.

2) Ciceroniana exempla huius utriusque usurpationis cum innumera sint, referre non temptabo; inquiram potius, quam longe a Caesare Cicero processerit.

a) Ubi cumque praepositioni *contra* altera opponenda est, *pro* a Cicerone usurpari solet :

Semper *pro* bonis *contra* improbos senserat. Mil. 3. Hoc... non modo non est *pro* me, sed *contra* me est potius. De Or. 3. 73. (Iudicia) partim nihil *contra* Habitum valere, partim etiam *pro* hoc esse. Clu. 88. Ut nos... *contra* L. Sullae dominantis opes *pro* Sex. Roscio fecimus. Off. 2. 31. Ne quid *contra* aequitatem contendas, ne quid *pro* iniuria. Off. 2. 71, etc.

b) In multis etiam aliis sententiis ad utilitatem sive commodum significandum *pro* ita adhibetur, ut proxime ad vim nostrae praepositionis *pour* (1) videatur accedere :

Cum *pro* vobis ea... reliquisset. Sest. 49. Istis vestris lacrimis de illis recordor, quas *pro* me saepe et multum profudistis. Planc. 104. Cum senatores equitesque Romani flere *pro* me... vetarentur. Quir. 13. Neque eosdem Marcellos *pro* huius periculis lacrimantes aspicere... potui. Sul. 20. Ea erat... summa laus consularium... semper aliquid *pro* re publica aut cogitare aut facere aut dicere. Phil. 8. 30. Licet opera prodesset... vigilantem *pro* re alterius. Off. 2. 67. Cum tantum in consulatu meo *pro* vobis ac liberis vestris ausus essem. Mil. 82. *Pro* uno cive... universum senatum publico consilio mutasse vestem. Sest. 27. Cum tantum ausus sit ustor *pro* mortuo, quid significet *pro* vivo non esset ausus? Mil. 90. Qui, quod *pro* uno laborarit, id ipsum non obtinuerit. Planc. 73. Quid faceres *pro* innocente homine et propinquo, cum propter hominem perditissimum atque alienissimum de officio ac dignitate decedis? Ver. a. p. 28. Scitis me ortum e vobis omnia semp̄r sensisse

(1) Alia etiam ex parte cum nostra praepositione conferri potest, in iis dico sententiis, ubi idem fere significat, quod *de*: « Etiamsi, cur quidque fiat, ignorem, quid fiat, intellego; *pro* omni igitur divinatione idem, quod *pro* rebus iis, quas commemoravi, respondebo. » Div. 1. 16.

pro vobis. Rab. Post. 15. *Pro* vobis in dis immortalibus placandis occupata est. Font. 46. Fil (sacrificium) *pro* populo Romano. Har. r. 37.

c) Illud autem maxime animadvertendum est etiam ad finem significandum Ciceronem hanc praepositionem adhibuisse, ut per eam iam non cui personae provideretur, sed quae res intenderetur, demonstraret. H. Gölzer, cum eam vocis vim apud Hieronymum deprehenderet, iure mirabatur eam in lexicis et artibus grammaticis praetermitti 1; cum autem eadem etiam apud Ciceronem agnoscat, magis mirandum est eam aut silentio praeteriri aut quasi barbaram notari :

Sacrificio, quod fit *pro* salute populi Romani. Har. r. 12. Senatus vestem *pro* mea salute mutandam censuit. Sest. 26. Sulandum est his *pro* communibus commodis. Sest. 139. *Pro* omnibus gentibus, si fieri possit, conservandis aut iuvandis maximos labores molestiasque subire. Off. 3. 25. Quae *pro* salute gentium... gessisset. Fin. 2. 119. Quas (res) *pro* salute rei publicae gessimus. Leg. 3. 26. Ea, quae *pro* rei publicae salute gererentur. Cat. M. 11.

Huc etiam referri potest, paulo tamen diversa sententia :

Gladiatores tu novicios *pro* expectata aedilitate suppositos... immitas? Sest. 78.

Notandum est tamen, quod ex proximis exemplis elucet, a Cicerone *pro* hac vi non solere usurpari, nisi *salus* aut similis aliqua vox consequatur.

SUB.

Sub non raro apud Caesarem ad tempus significandum pertinet.

1) Accusativo praepositum tempus proximum significat fere eadem vi, qua *circiter* (2). Huius usurpationis apud Caesarem octo munerantur exempla :

Sub occasum solis destiterunt. B. G. II. 41. 6. *Sub* vespertinam Caesar portas claudi iussit. B. G. II. 33. 1. *Sub* noctem naves solvit. B. C. I. 28. 2. *Sub* lucem hostibus nuntiat. B. G. VII. 61. 3, cf. V. 58. 3, VII. 60. 1, VII. 83. 7, B. C. I. 41. 6.

Unum locum Ciceronianum novi :

1. Il n'y a rien dans Haud ni dans Diezgen sur cet emploi si curieux de la praeposition *pro*. Cf. l., p. 343. Ex his exemplis, quae tantum unum aut alterum exornatis erit : *Pamphili librum pro defensione trigentis*. (Att. Ruf. 1. 8. *Uro pro lepantis facilitate abati sermone vulgato*. (Ep. 64. 11).

2. Cf. Tyrrell ad *Quint.* p. 2. 1. 1, II, p. 15.

Senatus fuit frequentior, quam putabamus esse posse mense Decembri *sub* dies festos. Quint. fr. 2. 1. 1.

2) Cum ablativo coniunctum *sub* idem fere sonat, quod *in*; duo tales loci apud Caesarem reperiuntur, apud Ciceronem nullus, apud posteriores scriptores plurimi (1) :

De quibus insulis non nulli scripserunt dies continuos *sub* bruma (2) esse noctem. B. G. V. 13. 3. Ne *sub* ipsa protectione milites oppidum inrumperent, portas obstruit. B. C. I. 27. 3.

(1) Cf. Schmalz, *Lat. gramm.*, § 137, p. 276.

(2) *Bruma*, codd., edd.: *brumam*, Faern., Meusel.

CAPUT VI

DE PARTICULARUM USU.

DEINCEPS.

Iam dudum iure notatum est vocis *deinceps* non eandem esse vim atque vocis *deinde* aut *posthac*; post multos alios Handius (II, 235) docet a *deinde* esse postea, *deinceps* autem referri ad seriem quandam atque successionem. « Idem etiam in *Antibarbaro* (I, 371) contenditur et apud E. Berger (p. 29). Id monitum si ad usum Caesarianum refertur, omni ex parte rectum est neque ullam habet reprehensionis ansam; ex iis enim novem locis (1), quibus apud eum *deinceps* invenitur, nullus est, quin ad id praescriptum sit accommodatum. Apud Ciceronem vero aliter res se habet; non nulla enim sunt exempla, quae doctos viros, quos supra memoravi, fugisse videantur :

Habes totum rei publicae statum, qui quidem tum erat, cum has literas dabam. Velim *deinceps* meliora sint, ad Brut. 1, 10, 5. (Brevis erit narratio) si non ab eo, quo in proxime desitum erit, *deinceps* incipitur. Inv. 1. 28 (2). Primum est officium, ut se conservet in naturae statu, *deinceps* ut ea teneat, quae secundum naturam sint pellatque contraria. Fin. 3. 20 (3). Ille *deinceps* equus est, ille canis. Ac. 2. 21.

ET.

Et = etiam.

Num *et* eandem vim quam *etiam* apud classicos auctores unquam obtinuerit, multum est ac diu disputatum. Nam et Han-

[1] B. G. III. 20. 1. V. 16. 4. V. 50. 4. VII. 3. 2. VII. 23. 4. B. C. 1. 25. S. II. 32. 2. III. 9. 7. III. 56 (33). 4.

[2] Hoc exemplum Handius non neglexit, sed, meo iudicio, non recte est interpretatus (II. 236, 237).

[3] De hoc loco recte Handius (II. 237) : « *Deinceps* usurpatur in *enunciatis*, quae se excipiunt, rebus, praemisso nomine *primum*. In his pene idem est quod *deinde*. » Confer etiam alterum locum (Off. 1. 38), de quo tamen dubitari potest. Recte quoque C. Pascal *Dictionario*, p. 87) : « *Deinceps* si può però adoperare invece di *deinde* in corrispondenza con *primum* (Fin. 3. 6. 20). »

dus II, pp. 499-524) copiose hanc verbi sententiam defendit, eum etiam adversarios vehementer reprehenderet (p. 502, sqq.), quod semper ad anacoluthias turbataque sententiarum membra confugerent; Madvigius autem, ut Handium redargueret, ad libros *de Finibus* excursum adiecit (pp. 785-799) « de turbatis et dissolutis orationis connexae, maxime bipertitae, membris ». Anton tandem, in primis suis de arte grammatica *studiis* (1), de eadem re longe lateque disputavit.

Eorum virorum doctorum omniumque ceterorum, qui id disse-rerunt, sententias nec defendere nec impugnare conor; id tantum aggredior, ut eius rei exempla, quaecumque potuerim, proferam; inde apparebit, et quantum a Cicerone Caesar in ea re differat, et quid de ipso Cicerionano usu sit sentiendum.

a) Caesarianum exemplum certum est nullum; ubicumque enim *et* hac vi videtur usurpatum, ibi eam vocem nec consensus codicum tuetur nec editores:

Hostem item *et* suas copias ex castris eductas instruxerunt. B. G. II. 8. 5. *Et*: β; om. α, edd.

Opus esse *et* ipsos antecedere. B. G. VII. 34. 1. *Et*: β, C. E. Schneider; om. α, cett. edd.

A tribunis militum reliquisque *sed et* equitibus Romanis... equos sumit. B. G. VII. 63. 5. *Sed et*: cett. cod.; om. Ashburnhamianus, edd.

Et ipsos quidem non debere dubitare. B. G. VII. 66. 6. *Et ipsos quidem*: α; *ne ipsos quidem*: β, Meusel.

Labore et perseverantia nautarum *et* vim tempestatis superari posse sperabat... B. C. III. 26. 3. *Et*: cett. cod.; *se*: Laurentianus, Hofmann, Kübler; om. Dinter, Holder.

b) Apud Ciceronem loci suppeditant plurimi, quamquam in non nullis codices ab editoribus emendati sunt; in iis autem enumerandis ordinem librorum sequar, ut intellegi possit, quid inter eos in ea re sit discriminis. Cum autem non nullae sint conformationes verborum, quae aut saepius occurrant, aut animadversione digniores sint, ut *nam et*, *sed et*, *simul et*, *et ipse*, eae quo facilius agnoscantur, ubicumque occurrerint, non tantum *et*, sed utramque vocem italicis, quae dicuntur, litteris distinguam:

Nam et eum... (2) attentum facias oportet. Inv. 1. 23. Sicut *et ipse*... fecerat. Inv. 2. 7. *Nam et* animi atque ingenii celeres quidam motus esse debent. De Or. 1. 113. Eademque ratione dicantur *et* (3) quos *ἑταίρους*

1 *Studien*, pp. 26-69.

2 Friedrich: *nam eum*.

3 Bake, Friedrich: *ei*.

Graeci nominant idem poetae. De Or. 1. 217. *Nam et* testimonium saepe dicendum est. De Or. 2. 48. Quod *et* in vobis animum adverti recte potest. De Or. 2. 98. Sic *et* facile reperietur. De Or. 2. 319. *Sed et* (1) in nobis inscitia est. Brut. 67. Quamquam enim *et* philosophi quidam ornate locuti sunt. Or. 62. *Nam et* qui paucam praetereunt, non vident... Or. 192. Roscius *et* alia multa... dixit. Quinc. 78. Spes est *et* (2) hunc miserum... posse consistere. Quinc. 94. Qui *et ipse* incensi sunt studio. Rose. 48. Ubi tunc eras? Romae. Verum quid ad rem? *et* alii multi. Rose. 92. Verum *et* alii multi. Rose. 94. Gere *et* tu tuum bene... Magno *et* tu tuam partem decide. Q. Rose. 32. Utrum dicis Lusicio et Manilio an *et* (3) Cluvio non esse credendum? Q. Rose. 43. Erunt, qui *et* (4) in eo quoque audaciam ejus reprehendant. Ver. 1. 11. Quod (5) *et* in Tetti testimonio priore actione interpellavit Hortensius. Ver. 1. 71. *Simul et* istum fore tam improbum non arbitrabantur. Ver. 1. 106. Ex hac iniquitate istius... *et* (6) illa scelera... facta sunt. Ver. 2. 50. *Simul et* verebar... Ver. 4. 136. *Simul et* de illo vulnere... multa dixit. Ver. 5. 3 (7). *Simul et* illi spatium ad sese colligendum dedisse. Caec. 6. Tamen *et* (8) *ipsi*... continebuntur. Caec. 58. *Nam et* publicani... suas rationes et copias in illam provinciam contulerunt. Imp. Pomp. 47. *Simul et* illud quis est qui dubitare debeat? Clu. 10. *Simul et* illud quis est qui dubitet? Clu. 48. *Simul et* illud quam sit iniquum cogitemus. Clu. 135. Qui mihi non idem tribuerit, quod *et* (9) si adessem. Dom. 85. Quodsi *et* (10) illis... iniuria inimicorum probro non fuit. Dom. 87. *Simul et* illud facit. Prov. cons. 36. *Simul et* vos... admonebo. Bal. 44. Notata a nobis sunt *et* prima illa scelera. Pis. 83. *Simul et* illud tibi spondeo. Fam. 6. 10. 5. *Simul et* illud Asia cogit. Quint. fr. 1. 1. 34. *Simul et* illud cogita. Quint. fr. 1. 1. 43. Nolo... liberalem me videri, *sed et* (11) te oro. Quint. fr. 1. 2. 11. Id *et* Curtius ita volebat. Quint. fr. 2. 13 (15). 3. *Simul et* illud ostendi. Att. 1. 1. 4. *Simul et* vides, quas acceperim litteras. Att. 5. 21. 4. *Nam et* mea laus apud me plurimum valuit. Att. 7. 1. 6. Cum habeat praesertim *et* (12) *ipse* cohortes triginta. Att. 8. 7. 1. *Simul et* elicere cupio sententiam tuam. Att. 8. 14. 2. Non modo favisse, *sed et* (13) tantam illi pecuniam dedisse. Att. 11. 9. 2. Memini omnino tuas litteras, *sed et* tempus illud. Att. 11. 23. 3. De Philotimo idem *et* ego arbitrabar. Att. 12. 48 (47. 3). Puto con-

1. Bake, Friedrich : *ca.*

2. Gold. : *et* ; Klotz, Kayser, Müller : *etiam* ; Baiter omittit.

3. Müller : *amen.*

4. Müller : *et.*

5. Müller : *et quod.*

6. *Et* : om. Lq. 52, Müller.

7. = *Simul et* forme une expression qui était déjà dans Ennius et que Cicéron a reprise plusieurs fois, particulièrement devant un pronom. Il emploie beaucoup plus rarement *sed et*, *nam et*. En dehors de ces locutions, *et* avec le sens exact d'*etiam* ne se trouve que dans des auteurs plus récents. — Thomas. Extrema illa sententia nihil minus probatur.

(8) Müller : *ei.*

9. *Et sc* : codd., Opelli ; *sc* : Baiter Halm ; *et sc* : Müller.

10. *Et* : codd., Opelli : om. Lambin, Baiter Halm ; *et* : Müller.

11. Müller om. *et*.

12. Müller : *is.*

13. Müller : *sed etiam.*

scripta habere Offilium omnia; habet *et* Balbus. Att. 13. 37. 4. Quin *et* (1) maiora contemnimus. Att. 15. 3. 1. Da mihi *et* hoc. Att. 16. 16 C. 10. Itaque *et* sensibus probanda multa sunt. Ac. 2. 99. Inesse necesse est in eo... *et* firmitatem animi. Fin. 1. 40. *Nam et* ille apud Trabeam... dicit. Fin. 2. 13. *Ergo et* probandum. Fin. 3. 27. At *et* morbi perniciosiores pluresque sunt animi quam corporis. Tusc. 3. 5. Ex hoc *et* illa iure laudantur. Tusc. 3. 28. Itaque *et* Aeschines in Demosthenem invehitur. Tusc. 3. 63. Probe *et* ille. Tusc. 4. 73. Adhibenda curatio est, ut *et* illud, quod cupiat, ostendatur quam leve. Tusc. 4. 74. Adfectus autem animi in bono viro laudabilis, *et* vita igitur laudabilis boni viri, *et* honesta ergo, quoniam laudabilis. Tusc. 5. 47. *Nam et* obscenas voluptates... in medio sitas esse dicunt. Tusc. 5. 94. Gloriaretur (Epicurus)... se magistrum habuisse nullum. Quod *et* (2) non praedicanti tamen facile crederem. Nat. d. 1. 72. Age *et* his vocabulis esse deos facimus? Nat. d. 1. 83. Quod *et* praesentes saepe di vim suam declarant. Nat. d. 2. 6. *Nam et* perturbatis animis inducuntur. Nat. d. 2. 70. Circumitus solis... quamquam etiam ad mundi cohaerentiam pertinent, tamen *et* spectaculum hominibus praebent. Nat. d. 2. 155. *Ergo et* illud in silice... Castoris equi credis esse? Nat. d. 3. 11. *Et* praedones multi saepe poenas dant. Nat. d. 3. 82. Sors condemnanda non est, si *et* (3) auctoritatem habet vetustatis. Div. 1. 34. Narrat enim *et* apud Ennium Vestalis illa. Div. 1. 40. *Nam et* id ipsum vident. Div. 1. 63. *Nam et* natura futura praesentiunt. Div. 1. 111. *Ergo et* ii... cernunt illa profecto. Div. 1. 114. Mittit *et* signa nobis eius generis. Div. 1. 121. Hinc enim illa *et* apud Graecos exempla. Rep. 1. 5. Ubi est, quod *et* vestrae litterae illum laudant. Rep. 5. 8 (ap. August.). *Nam et* Herculi eadem ista porta patuit. Rep. fr. 6 (ap. Lactant.). *Nam et* voluptate capiuntur omnes. Leg. 1. 31. Recta ratio data est, *ergo et* lex, quae est recta ratio. Leg. 1. 33. ... *nam et* in iis expiati sumus. Leg. 1. 40 (4). *Nam et* Athenis... permansit hoc ius. Leg. 2. 63. Erant litterati; *sed et* alii. Off. 1. 133. *Nam et* ordinem sic definiunt. Off. 1. 142. *Nam et* iis fidem habemus, quos plus intellegere quam nos arbitramur. Off. 2. 33.

Ex iis, quos protuli locis, qui sunt omnino sex et octoginta (5), quattuor (6) sunt quibus *et ipse* legatur; septemdecim quibus *nam et*; quibus *simul et* quindecim, *sed et* quinque, *ergo et* quattuor; animadvertendum est post haec verba saepe inveniri pronomina demonstrativa, in primis frequens est *simul et illud*.

(1) Müller : *vel*.

(2) *Et* : codd. : *ei* : Klotz, Baiter, Müller.

(3) Schütz et Müller del.

(4) Prima sententiae verba desiderantur.

(5) Ex iis septemdecim locos emendat Müller et Friedrich.

(6) *Inr.* 2. 7, *Rosc.* 48, *Caec.* 58, *Att.* 8. 7. 1; hos vero duos proximos locos emendat Müller. Tria omnino exempla eius sententiae laudat Pascal (*Dizionario*, p. 132); primum (*Att.* 8. 7. 1) supra scripsi; alterum (*Clu.* 141) cum omnium codicum consensu non niteretur, iam dudum correctum est; tertium vereor ut recte Pascal intellexerit, ita enim scriptum legitur : « Etsi *et ipse* iudicabam *et* fiebam crebro a meis per litteras certior. » (*Fam.* 3. 9. 2).

Alia exempla non nulla referre omisi, in quibus mihi sententia per *devisibiles* manifeste turbata videbatur, verbi causa (1) :

Quaestionibus resistendum est, quod *et* dolorem fugientes multi in tormentis eminenti persaepe sint... multi *etiam* suam vitam neglexerint. Part. or. 30.

Ita fit, ut *et* observatione notari possit, quae res quamque causam plerumque consequatur... eademque causas veri simile est rerum futurarum cerni ab iis, qui... Div. 1. 126.

Quamvis in ea sit *et* senatus... *et* ut sit aliquod etiam populi ius... tamen illud excellit regium nomen. Rep. 2. 43.

Ab augendis hominum utilitatibus... non recesserunt; nam *et* erudi verunt multos... nosque ipsi, quicquid ad rem publicam attulimus... doctrina instructi ad eam... accessimus. Off. 1. 155.

HAUD.

Hanc particulam semel Caesar usurpavit :

Haud scio mirandumne sit. B. G. V. 54. 4.

Apud Ciceronem contra non raro occurrit (2) :

1) Saepe cum adiectivis aut adverbis coniungitur :

Haud deterior, Leg. 2. 15; *difficilis*, Nat. d. 2. 138, Cat. M. 4; *mediocris*, Rep. 2. 55; *mirus*, Tim. 8; *obscurus*, Har. r. 35; *veri similis*, Flacc. 82; *Haud facile*, Rep. 1. 6, Off. 3. 140, Cat. M. 83; *atq.*, Tim. 21 (3); *mediocriter*, Quinc. 13; *multam*, Att. 7. 3. 2; *perulo*, Or. 131, Att. 2. 12. 4, Att. 3. 20. 4, Fam. 7. 1. 3, Fin. 3. 60, Tusc. 1. 99, Leg. 3. 32; *procul*, Cat. M. 15; *satis*, Leg. 2. 45; *unquam*, Tim. 52.

2) Cum pronomibus rarius :

Haud isdem vinculis. Tim. 47. *Haud fere quisquam*. Off. 2. 23.

3) Cum verbis aliquando :

Haud adsentior, Leg. 3. 26; *amo*, Att. 14. 12. 2; *contemnunt*, Off. 2. 36; *dubitans*, Mil. 68; *dubitavit*, Rep. 1. 23; *erravero*, Nat. d. 2. 57; *ignoro*, Div. 2. 82; *niteretur*, Cat. M. 82; *placere*, Tusc. 2. 1, Rep. 1. 30; *scio*, Tusc. 5. 34, saepissime praesertim *haud scio an*, v. Gutschke. *De interrogationibus obliquis*, pp. 28-31.

Haud sane abhorrebant, Leg. 2. 16; *haud sane intellego*, Nat. d. 2. 4, Off. 2. 5; *haud sane requiret*, de Or. 3. 125; *haud erat sane*, Tusc. 3. 2; *haud sane est*, Tusc. 5. 118.

Ea particula multo saepius apud Livium occurrit; v. Kühnast, p. 350.

1) Ex iis tamen locis duos Div. 1. 126, Rep. 2. 43 Dräger II. 31 iis addidit, in quibus *et* idem valet quod *etiam*.

2) Cf. Landgraf, *Vorlesungen*, n. 405.

3) Negat Kühnast p. 330 et Landgraf *l. l.* Ciceronem unquam dixisse *haud ha-*

NEC, NEQUE.

1) Ante vocales Caesar videtur *nec* numquam, *neque* semper usurpasse. Tres tamen loci dubii sunt :

Neque umquam. B. G. I. 41. 3 : *neque* : B² β, Nipperdey, Dinter, Prammer, Walther, Meusel, Constans ; *nec* : α, Schneider, Frigell, Dübner, Dittenberger, Holder, Whitte, Dosson.

Neque Eburones. B. G. V. 29. 2 : *ne* : *Parisinus II, Riccardianus* ; *nec* : *Vindobonensis, Ursinianus* ; *neque* : rell. codd., edd.

Neque erat : B. G. VII. 76 : *neque* : α, edd. ; *nec* : β.

Ea de causa *necopinans* non dixit, sed *inopinans*, quod apud Ciceronem deest.

2) Eandem formam ante litteras *c, g, k, q*, numquam videtur usurpasse nisi iis tribus locis :

Nec causam. ap. Cic. Att. 10. 8 B. 1. *Nec quemquam*. B. G. I. 20. 2. *Nec quibus*. B. C. III. 83. 4.

Quam utramque regulam quamquam Cicero in particula *ac* servare solitus est, eam in voce *nec* omnino neglexit, ut ex H. Merguet lexicis licet iudicare, nam ut unum tantum aut alterum exemplum afferam, in libris philosophicis *nec enim* saepius quam quinques et vicies (1) invenitur, *nec quisquam* saltem decies (2).

3) Non numquam apud Caesarem, in disiunctionis forma *neque... neque*, prior particula vim habet copulativam, ita ut idem sonet quod *et neque* :

Haeduis se obsides redditurum non esse *neque* his *neque* eorum sociis iniuria bellum inlaturum. B. G. I. 36. 5 (3). Quod abesse a periculo viderentur *neque* ulla necessitate *neque* imperio continerentur. B. G. II. 41. 5. Cum tantum repentini periculi... accidisset ac iam omnia fere superiora loca multitudine armatorum completa conspicerentur *neque* subsidio venire *neque* commeatus supportari... possent... B. G. III. 3. 2. Ubi intellexit frustra tantum laborem sumi *neque* hostium fugam captis oppidis reprimi *neque* iis noceri posse... B. C. III. 14. 1. Magna vis eorum est et magna velocitas *neque* homini *neque* ferae, quam con-

(1) V. Merguet, II, p. 662, ubi totidem omnino numerantur exempla formae *neque enim* ; aliis locis alia exempla formae *nec enim* occurrunt, v. g. Fin. 3. 24, etc. cf. Roschatt, *Parenthesen in Cicero. Acta Semin. Erlang.* III, p. 189.

(2) Ac. 1. 35, Tusc. 1. 6, 2. 53, 3. 77, 5. 48, Nat. d. 1. 86, Div. 1. 91, Off. 1. 148, 2. 5, Lae. 54. cf. *nec quicquam*, Clu. 59, Sest. 114, Bal. 33 ; *nec quid*, Ver. 4. 51, Flacc. 65, Marc. 48, Fin. 1. 47 ; *nec catulus*, Fin. 3. 48 ; *nec cogat*, Ver. 2. 41 ; *nec capiti*, Sest. 120 ; *nec cernitur*, Mil. 84 ; *nec committam*, Tusc. 2. 61 ; *nec cohaerere*, Tusc. 3. 61 ; *nec cum*, Off. 1. 84 ; *nec quaero*, Dom. 8 ; etc.

(3) « Le premier *neque* joue un double rôle, il lie à la phrase précédente et il répond au second *neque*, il équivaut donc à *nec* et à une particule adversative. » (Dosson).

spexerunt, pareant. B. G. VI. 28. 2. Temeritatem... militum reprehendit, quod sibi ipsi iudicavissent, quo procedendum... videretur, *neque* signo recipiendi dato constitissent *neque* a tribunis militum... retineri potuissent. B. G. VII. 32. 2. Nihil de eorum sententia dicturus sum... *neque* hos habendos civium loco *neque* ad concilium adhibendos censeo. B. G. VII. 77. 3. Docent sui iudicii rem non esse; *neque* se *neque* reliquos municipes pati posse... B. C. I. 13. 1. Intellegere se divisum esse populum in partes duas. *Neque* sui iudicii *neque* suarum esse virium discernere, ultra pars iustiore habeat causam. B. C. I. 35. 3. Accidisse igitur his... uti eo recurrant et id cupidissime petant... *neque* nunc se illorum humanitate *neque* aliqua temporis opportunitate postulare... B. C. I. 85. 5. Omnia litora a Caesare tenebantur, *neque* lignandi atque aquandi *neque* naves ad terram religandi potestas fiebat. B. C. III. 15. 2. Cum Furnium nostrum tantum vidissem *neque* loqui *neque* audire meo commodo potuissem... ap. Cic. Att. 9. 6 A.

Huius formae sententiae exempla apud Sallustium (1) et Livium (2) occurrunt plurima, apud Ciceronem nullam (3), quod sciam.

81.

Haec vox, a prisca auctoribus saepissime usurpata, apud Ciceronem non raro occurrit *neque* solum in iis formulis, quas alienas refert (4), sed etiam in ipsa eius oratione :

·*Ni* socium te sibi esse dicitaret. Ver. 3. 137. Quod *ni* spectare voluisses. Har. r. 22. Quod *ni* esset patefactum. Sest. 82. *Ni* Esquilina introisset. Pis. 55. *Ni* Brutum colligassemus. Phil. 11. 28. *Ni*... purgare me tibi... mallet. Fam. 3. 10. 7. Moriar, *ni*... puto. Fam. 7. 13. 1. Quod *ni* ita tenebimus. Tusc. 5. 46. Quod *ni* fecisset. Div. 2. 52.

Saepissime praesertim occurrit *ni ita esset* (Ver. 3. 149, Phil. 11. 27, Tusc. 5. 18, Nat. d. 1. 77, 2. 4, 2. 32, Leg. 1. 46, Off. 3. 108, cf. *ni ita est* Leg. 1. 49, *ni ita sit* Nat. d. 1. 122, *ni ita fuisset* Cat. M. 35, *ni ita se haberet* Fin. 3. 66, Tusc. 5. 115, Cat. M. 82, *ni ita accideret* Cat. M. 67, et *ni vereretur* Ver. 4. 55, Pis. 71, Fam. 6. 6. 4, Off. 2. 67, cf. *ni vereretur* Phil. 13. 13).

Huc etiam pertinet *quidni* : De Or. 2. 273, Quinc. 79, Ver. 2. 80, Fam. 3. 7. 5, Tusc. 5. 12, Off. 2. 76.

Haec omnia apud Caesarem prorsus desunt.

1 V. Hand, IV, p. 130.

2 V. Dräger, § 324, II, p. 85.

3 Cf. Schmalz, § 236, p. 344.

4 Ver. 3. 132, 135, 3. 141, Cass. 45, Leg. 3. 6, 9, Off. 3. 77.

PRIUSQUAM.

Prisci scriptores et qui eos imitati sunt non *antequam*, sed potius *priusquam* soliti sunt usurpare (1). Iis adnumerandus est Caesar, apud quem bis *antequam* occurrit, *priusquam* vero sexies et quadragies.

Apud Ciceronem contra, multo saepius *antequam* invenitur quam *priusquam* (2).

QUAM.

In comparatione instituenda, coniunctionem *quam* parce et caute classici scriptores usurpaverunt, posteriores vero ei plurimum indulserunt (3). Eo autem in verbo, ut in multis aliis, Caesar ita religiosum se praestitit ac severum, ut prae eo Cicero paene dissolutus esse videatur.

Nam Caesar *quam* in comparatione significanda numquam adhibuit, nisi post formas comparativas, post verba *malendi* et *praestandi*, post adverbia *ante*, *post*, *postea*, semelque post *praeter*. Cicero vero multo longius processit; etenim apud eum occurrit :

Alius (aliter) quam : — In sententia negativa :

Damus operam, ne quid *aliter, quam* confirmaverimus, fiat. Inv. 2. 66. Ne *aliter, quam* ego velim, meum laudet ingenium. Ver. 2. 24. Clamat Zenon... hominem natum ad nihil *aliud esse quam* honestatem. Ac. 2. fr. 20. (ap. August. c. Acad. III. 7. 15) (4). Ceteri loci incerti sunt et a

(1) Cf. Schmalz, § 301, p. 386 : Lupus, *Sprachgebrauch des Cornelius Nepos*, p. 157 ; Ilg, *über den Gebrauch von antequam und priusquam bei Caesar*, *Korrespondenzblatt*, 1886, p. 463. Ceterorum scriptorum usus ita declaratur ab N. W. Helm (*The comparative frequency of antequam and priusquam*, *Classical Review*, XIV (1900), p. 262) ; apud Livium, vocis *antequam* exempla sunt XXV, *priusquam* LH ; apud Tacitum, *antequam* XXV, *priusquam* IV ; apud Sallustium, *antequam* III, *priusquam* XIV ; apud Suetonium, *antequam* X, *priusquam* XVII ; apud Plinium iuniorem, *antequam* XVII, *priusquam* III ; apud Nepotem, *antequam* I, *priusquam* XXV ; apud Boëtium, *antequam* I, *priusquam* V ; apud Valerium Maximum, *antequam* X, *priusquam* XXV ; apud Velleium Paterculum, *antequam* XXII, *priusquam* II ; in Senecae dialogis, *antequam* XXIII, *priusquam* III ; apud Eutropium, *antequam* unum, *priusquam* nullum.

(2) In orationibus *antequam* occurrit ter et octogies, *priusquam* quinques et quinquagies ; in libris philosophicis, *antequam* bis et quinquagies, *priusquam* bis et vicies.

(3) Apud eos saepe occurrit *aliter quam, super quam, secus quam* ; v. Schmalz, *lat. gramm.*, § 298, p. 383.

(4) Recte Müller ad hunc locum (p. XIV) : « A Ciceronis consuetudine non uno nomine abhorrere *ad nihil aliud quam honestatem* certum est, Augustinum quidem non magis credo dubitasse scribere *quam honestatem quam ad nihil aliud*. »

plerisque editoribus correcti : v. Seyffert Muller, *Lactius*, p. 129; Anton. Studien (1891), pp. 43-47; Muller, *Cic. orat.*, II, p. LXXI.

— In sententia confirmativa :

Translatum est, quod *aliud* conficit, *quam* causae genus postulat. Inv. 1. 26. *Aliud, quam* cogebatur, inlatum est. Inv. 1. 87 (1). Proinde quasi... si cuius forte pontificis animum... mea sententia offendit, *alio* modo sit. constituturus... *quam*... Dom. 31. In ea ultima sententia notandum est, quamquam forma sit confirmativa, vim esse negativam.

Apud Caesarem, *alius quam* nusquam occurrit, *alius atque* sexies. B. G. III. 9. 7, III. 28. 1, VII. 14. 2, VII. 33. 3, VII. 59. 3, B. C. III. 51. 4, *alius nisi* semel. B. G. VII. 77. 15.

Contra quam :

Eum, qui *contra, quam* scriptum sit, aliquid probare velit. Inv. 2. 136. Clamare *contra, quam* deceat et *quam* possit. De Or. 2. 86. Alieno tempore et *contra, quam* ista causa postulasset. C. ac. 67. *Contra, quam* tu mecum... egeras. Quint. fr. 1. 1. 2. Cum *contra* fecerint, *quam* polliciti sint. Leg. 2. 11.

Apud Caesarem scriptum legitur *contra atque* bis. B. G. IV. 13. 5, B. C. III. 12. 2. *contra quam* nunquam.

Extra quam :

Negant sapientem suscepturum ullam rei publicae partem, *extra quam* si eum tempus et necessitas coegerit. Rep. 1. 10.

Infra quam :

Ipsi (stomachi) partes eae, quae sunt *infra quam* id, quod devoratur, dilatantur, quae autem *supra*, contrahuntur. Nat. d. 2. 135.

Postridie quam : v. *infra, pridie quam*.

Praeter quam : apud Ciceronem saepe et *praeterquam* occurrit. Clu. 105, Cat. 3. 26, Bal. 57, Fam. 3. 7. 1, Div. 2. 69, Div. 2. 74 et *praeter quam quod* (Dom. 51, Har. r. 41, Fam. 10. 1. 3, Quint. fr. 2. 12 (14). 1, Att. 9. 15. 4, 15. 15. 2, Fin. 5. 61, Div. 2. 28, Leg. 3. 45).

Apud Caesarem vero *praeter quam* videtur semel occurrere (2). B. G. VII. 77. 6.

Pridie, postridie quam :

Haece epistula est *prae* data *quam* illa. Att. 3. 8. 2. *Prae*, *quam* a

1 Sic optimi codd. et edd. var. : *aliud conceditur, aliud inlatum est.*

2 Locus est unus dubius. B. G. I. 3. 3 : *Praeter quam*, (B² Maurer) *praeter quam quod* : z.

me tu coactus es profiteri. Ver. 3. 77. cf. Att. 3. 41. 6. Lac. 12. Eam (epistulam) mihi Philotimus *postridie, quam* a te acceperat, reddidit. Att. 9. 5. 1, cf. Fam. 14. 7. 1, Quint. fr. 2. 7 (9). 2, Ac. 2. 9.

Secus quam. — In sententia negativa :

Neque ipsi *secus* existimant, *quam* nos existimari volumus. Clu. 133. Non *secus* dixi, *quam* si... Scaur. 37. Dulcis... non multo *secus* est ea (patria), quae genuit, *quam* illa quae excepit. Leg. 2. 5.

— In sententia confirmativa :

Si matrem familias *secus, quam* matronarum sanctitas postulat, nominamus. Cael. 32. Qui *secus, quam* decuit, vixerunt. Div. 1. 63.

Supra quam :

Saepe *supra* feret, *quam* fieri possit. Or. 139. Paulo *supra, quam* ad linguam stomachus adnectitur. Nat. d. 2. 136. cf. *supra, infra quam.*

Tam quam :

Nihil *tam* inridet Epicurus *quam* praedictionem rerum futurarum. Nat. d. 2. 162.

Exempla eius modi sexcenta sunt apud Ciceronem, nullum apud Caesarem.

Tantus quam :

Neque *tanta* fortunis omnium perniciēs potest accidere, *quam* opinione populi Romani rationem veritatis... ab hoc ordine abiudicari. Ver. 1. 4. Id quidem non *tanti* est, *quam* quod... non sanguine et vulneribus suis crudelissimi inimici mentem oculosque satiavit. Mil. 38. Quid est in vita *tantopere* quaerendum *quam*... id, quod his libris quaeritur? Fin. 1. 11.

Apud Caesarem usquequaque *tantus quantus*, nusquam *tantus quam* occurrit.

Ultra quam :

Longum est, quod pluribus verbis aut sententiis *ultra, quam* satis est, producitur. Inv. 1. 26. cf. Tusc. 1. 17, 2. 5.

Cum adverbio numeri tandem *quam* conjunctum est hoc loco : *Sexiens* tanto, *quam* quantum satum sit. Ver. 3. 102.

QUANDO.

Haec coniunctio apud veteres scriptores saepe vim causalem habet; apud Caesarem autem prorsus deest (1), cum contra apud Ciceronem saltem decies hac significatione reperiat :

(1) Ab eo non usurpatur, nisi ut adverbium infinitum. Cf. Schmalz, § 305, p. 389. Notandum est quoque *quia* apud eum semel reperiri : B. C. III. 30. 4.

Quando... a Cotta et Sulpicio haec omnis fluxit oratio. Brut. 201. *Quando* ergo unus quisque eorum locorum... sui quosdam habet membra. Top. 26. *Quando* hoc miserius esse nihil potest. Att. 9. 13. 8. *Quando* igitur potest tibi P. Geminus Quintus videri. Ae. 2. 83. *Quando* ad maiora quaedam... nati sumus. Fin. 3. 21. *Quando* igitur inest in omni virtute cura quaedam. Fin. 5. 67. *Quando* igitur virtus est affectio animi constans. Tusc. 4. 34. *Quando* enim me in hunc locum deluxit oratio. Nat. d. 3. 43. *Quando* igitur... adiuvimus causas utriusque generis. Off. 1. 29. Recte facta, *quando* a virtutibus proficiuntur, paria esse debent. Par. 22.

QUIN.

Non pauca sunt verba, quibus apud Caesarem *quin* coniunctum sit, apud Ciceronem autem numquam :

Non posse milites *contineri, quin...* in urbem irumperent. B. C. II. 12. 4 (1).

Non *cunctandum* existimavit, *quin* pugna decertaret (2). B. G. III. 23. 7.

Perpaucis... *desideratis, quin* cuncti caperentur (3). B. G. VII. 14. 8.

Ut ne Suesiones quidem... *detertere* potuerint, *quin* cum his consentirent (4). B. G. II. 3. 5.

Expectari diutius non oportere, *quin* ad castra iretur. B. G. III. 24. 5.

Neque vero Caesarem *sefellit, quin* ab iis cohortibus... initium victoriae oriretur. B. C. III. 94. 3.

Neque ullum... tempus... *intercessit, quin* aliquem... nuntium acciperet. B. G. V. 33. 5. Nullum *intercedebat* tempus, *quin...* proeliarentur. B. C. I. 78. 4.

Nullum tempus *intermiserunt, quin...* legatos mitterent. B. G. V. 33. 1. Neque ullum fere diem *intermittibat, quin...* periclitaretur. B. G. VII. 36. 4 (3).

Praeterire non potui, *quin...* scriberem ad te. ap. Cic. Att. 9. 6 A.

Germani *retineri* non potuerant, *quin* tela in nostros eicerent. B. G. I. 47. 2. Aege sunt *retenti, quin* oppidum irumperent. B. C. II. 13. 4.

Nec iam *aliter sentire...* *quin* paene circumvallati... viderentur. B. G. VII. 44. 4.

1 Cf. tamen apud Ciceronem *desideratis* non potui, *quin...* scriberem ad te. Phil. 13. 46. Apud Terentium autem *non potuerunt, quin...* Phil. 13. 46.

2 = Cesset nuntius, non potuerunt, *quin...* Schindler 1. 402 p. 222. Sed verba cunctum. Cuncti non videtur *quin* usurpare nisi post verbum *desideratis* et similia. non *desideratis, quin* ut in *actibus* verbum. Att. 8. 11 B. 3. 16. Att. 8. 12. 2. 309. Pomp. 49. 68. Ae. 2. 83. Tusc. 4. 34. Phil. 13. 46. *intermittit* non *intermiserunt, quin* *intermittit* *intermittuntur* Att. 8. 11 B. 3. 16. Fin. 2. 81. Verba *intermittit* *relinquetur, quin*. Phil. 9. 8.

3 Cf. Praeter *intermiserunt* *intermittit* *intermittuntur*. *quin* *intermittit* *intermittuntur* possidere videntur. Att. 2. 4. 7.

4 Cf. Neque in *intermittit*... *intermittit* *intermittuntur*. Att. 2. 4. 7. Sed apud Plautum. *Intermittit* *intermittit* *intermittuntur*. Att. 2. 4. 7.

5 Cf. Non *intermittit* *intermittit* *intermittuntur* tempus, *quin...* Pl. Rosc. 200. 210. Non *intermittit* *intermittit* *intermittuntur* tempus, *quin...* Ter. Ad. 20. 29. *intermittit* *intermittit* *intermittuntur* tempus, *quin* *intermittit* *intermittuntur*. Galo. R. R. 38.

Neque abest *suspicio*, quin ipse sibi mortem consciverit. B. G. I. 4. 4.

Ex iis Plautinis Terentianisque locis, quos cum Caesarianis contuli, iudicare licet Caesarem in plurimis verbis veterem quandam formam dicendi retinuisse a Cicerone repudiataam.

SI.

1) Non raro apud Caesarem *si* cum subiunctivo coniunctum post verba temptandi, expectandi, conandi, usurpatur (1) :

a) *Si* perrumpere possent, *conati*. B. G. I. 8. 4. Hanc *si* nostri transierent, hostes *expectabant*. B. G. II. 9. 4. *Expectabat* suis levissimis postulatibus responsa, *si* qua hominum aequitate res ad otium deduci posset. B. C. I. 5. 5. Remos transcurrentes detergere, *si* possent, *contendebant*. B. C. I. 58. 1. Illi vadum fluminis Sicoris *temptare*, *si* transire possent. B. C. I. 83. 4. Palam *si* conloqui vellent, *concessum est*. B. C. I. 84. 2. Hanc uterque *si* adversariorum copiae transire conarentur, *expectabat*. B. C. II. 34. 1. *Expectans*, *si* iniquis locis Caesar se subiceret. B. C. III. 85. 1. *Temptemus*, hoc modo *si* possimus (2) omnium voluntates recuperare. ap. Cic. Att. 9. 7 C. 1.

b) Saepius etiam, eadem vi, *si* non ex singulis verbis, sed ex toto enuntiato pendet (3) :

Nostri, *si* ab illis initium transeundi feret, ut impeditos adgrederentur, parati... erant. B. G. II. 9. 1. Mittuntur... litterae, magnis propositis praemiis, *si* pertulissent. B. G. V. 40. 1. Hostes, *si* intrare vellent, vocare coeperunt. B. G. V. 43. 6. Utrique sese suo loco continent :... Caesar, *si* forte hostes in suum locum elicere posset, ut... pro castris proelio contenderet; *si* id efficere non posset, ut... B. G. V. 50. 3. L. Minucium... praemittit, *si* quid celeritate... proficere possit. B. G. VI. 29. 4. Circumfunduntur hostes..., *si* quem aditum reperire possint. B. G. VI. 37. 4. Clam ex castris exisse. *si* quid frumenti... reperire possent. B. G. VII. 20. 10. Cum... ad hostem proficisci constituisset, *sive* eum ex paludibus... elicere *sive* obsidione premere posset. B. G. VII. 32. 2. Equitatum... ostentare coeperunt, *si* ab re frumentaria Romanos excludere possent. B. G. VII. 53. 9. Maturandum sibi censuit, *si* esset in perficiendis pontibus periclitandum, ut... B. G. VII. 56. 1. Reservatis Haeduis atque Arvernibus, *si* per eos civitates recuperare posset. B. G. VII. 89. 3. Ne graventur sua... postulata deferre, *si* parvo labore magnas controversias tollere... possint. B. C. I. 9. 4. Commeatus ad obsidionem urbis, *si* accidat, reservant. B. C. I. 36. 3. *Si* proelium committeretur, propinquitas castrorum celerem... receptum dabat. B. C. I. 82. 5. Ne Varus quidem Attius dubitat copias producere, *sive* sollicitandi milites *sive*... dimicandi detur occasio. B. C. II. 33. 3. Se illi... obtulerant, *si* sua opera... uti vellet. B. C. III. 4. 4. In navibus

(1) Cf. Procksch, *Nebensätze*, p. 38.

(2) *Possimus* : Baizer, Müller; *possimus* : codd., Wesenberg, Boot, Tyrrell.

(3) Cf. Uhdolf, *über die Tempora... bei Caesar*, p. VI.

excubans neque ullum laborem... despiciens neque subsidium expectans, *si* in Caesaris complexum venire posset. B. C. III. 8. 4. Ne occasionem navigandi dimitterent, *sive* ad litora... naves eicere possent. B. C. III. 25. 3. Impetum classis timebant, *si* forte ventus remisisset. B. C. III. 26. 4. Ambo consilia capiunt... Pompeius ut venientibus sese opponeret, et *si* imprudentes... adoriri posset. B. C. III. 30. 2. *Si*... sese reciperent, nostros... insequentes... verebantur. B. C. III. 51. 6. Caesar exercitum... produxit, *si* Pompeius proelio decertare vellet. B. C. III. 55 (56). 1. Eadem spectans, *si* itinere impeditos perterritos deprendere posset, exercitum e castris eduxit. B. C. III. 75. 3.

2 Ciceroniana exempla quamquam non pauca sunt, tamen ad Caesarianum numerum non adspirant; neque tamen non nullis grammaticis assentiendum est, qui hanc formam dicendi a Cicerone fere nusquam nisi in epistulis usurpatam esse docuerunt:

a) *Si* ex singulis verbis pendet:

Non *laboraret*, *si* aratorem nullum esset relicturus. Ver. 3. 104. Ut etiam *contendant* et *elaborent*, *si* elicere possint, ut non appareat corporis vitium. Fin. 5. 46. Non recusavit, quo minus vel extremo spiritu, *si* quam opem rei publicae ferre posset, *expectaret*. Phil. 9. 2. Communi nus agamus *experiamurque*, *si* possimus cornua commovere disputationis tuae. Div. 2. 26. Statui *expectandum* esse, *si* quid certius adferretur. Fam. 15. 1. 2. *Expectabam*, *si* quid de eo ad me scriberes. Att. 16. 2. 4.

b) *Si* ex toto enuntiato pendet:

Te adeunt fere omnes, *si* quid velis. Fam. 3. 9. 2. Onerat te bonis condicionibus, *si* tu uti velis. Ver. 3. 138. Illud Tempsanum incommodum proferes, ad quod recens cum te... fortuna attulisset, *si* quid in te virtutis aut industriae habuisses, idem, qui semper fueras, inventus es. Ver. 5. 39. Qui timor bonis omnibus iniectus sit quantaque desperatio rei publicae, *si* ille factus esset, nolite a me commoneri velle. Mur. 50. Delatus est ad me fasciculus, Solvi, *si* quid ad me esset litterarum. Att. 11. 9. 2. Epistolam Caesaris misi, *si* minus legisses. Att. 13. 22. 4. Earum exemplum nobis legit, *si* quid videretur. Att. 16. 4. 1. Operam suam illis esse pollicitum, *si* posset inter eos aliquid convenire. Leg. 1. 53. Quem (L. Ninnium) habuit ille pestifer annus... minime timidum, *si* dimicare placuisset, defensorem salutis meae. In Sen. 3. Ille postea, *si* comitia non fierent, urbi minari. Att. 4. 3. 3.

UT.

Docet B. Dahl 2 particulam *ut* apud comicos saepe vim causalem habuisse, v. g.:

Ut speculum tenuisti, metuo ne olant argentum manus. Pl. Mo. 26.
Ut tu plus vides, manebo. Ter. And. 737, etc.

1 V. g. Schmalz, s. 343, p. 446.

(2) *Die lat. Part. ut*, p. 97.

Cicero vero eum usum non servavit neque particulam *ut* hac significatione unquam usurpavit nisi cum verbo *esse* coniunctam et etiam, si non semper, plerumque certe, proxime coniunctam (1) :

Aiunt hominem, *ut erat* furiosus, respondisse. Rose. 33. Illi quidem, *ut est* hominum genus nimis acutum et suspiciosum,.. arbitrantur. Div. Caec. 28. Magnifice et ornate, *ut erat* in primis inter suos copiosus, convivium apparat. Ver. 1. 63. *Ut erat* in dicendo non solum sapiens, sed etiam fortis. Ver. 3. 3. cf. Clu. 23, 71, Pis. 39, Phil. 2. 106, Tusc. 1. 108.

Raro *ut* a verbo una pluribusve vocibus disiunctum est :

Restitit multaque, *ut* in primis Siculorum in dicendo copiosus *est*, commemoravit. Ver. 2. 88. Ille, *ut* semper *fuit* apertissimus, non se purgavit. Mur. 51.

Apud Caesarem idem usus non viget, qui apud Ciceronem ; nec enim solum cum verbo *esse*, sed etiam cum aliis verbis particulam *ut* coniungit :

Legionis IX. et X. milites, *ut* in sinistra parte acie *constiterant*,.. Atrebatas... in flumen compulerunt. B. G. II. 23. 1. Ut eo die maximus numerus hostium vulneraretur atque interficeretur, *ut* se sub ipso vallo *constipaverant* recessumque primis ultimi non *dabant*. B. G. V. 43. 5. Celeriter haec ad hostes deferuntur, *ut* ex magno Gallorum equitum numero non nullos Gallicis rebus favere natura *cogebat*. B. G. VI. 7. 7. Teutomatus... subito in tabernaculo oppressus, *ut* meridie *conquieverat*... B. G. VII. 46. 5. Exploratores hostium, *ut* omni fluminis parte *erant dispositi*, inopiantes... a nostris opprimuntur. B. G. VII. 61. 1. Vercingetorix copias suas, *ut* pro castris *conlocaverat*, reduxit. B. G. VII. 68. 1. Turmis equitum et cohortibus visis... *ut* de locis superioribus haec declivia et dexera *cernebantur*. B. G. VII. 88. 1. Haec tamen ab ipsis inflatius commemorabantur, *ut* de suis homines laudibus libenter *praedicant*. B. C. II. 39. 4. Sive despecta eius fortuna, *ut* plerumque in calamitate ex amicis inimici *existunt*. B. C. III. 104. 1.

Cum verbo *esse* his locis apud Caesarem *ut*, vi causali, coniungitur :

Ut sunt Gallorum subita... consilia. B. G. III. 8. 3. *Ut est* summae genus sollertiae. B. G. VII. 22. 1. *Ut erat* a Gergovia despectus in castra. B. G. VII. 45. 4. *Ut est* rerum omnium magister usus. B. C. II. 8. 3. *Ut erant* loca montuosa. B. C. III. 49. 3.

1. — *Ut* avec l'indicatif peut avoir le sens causal dans la bonne prose avec une forme de *sunt* qui suit immédiatement d'ordinaire. — P. Lejay, *Mercureaux choisis des Mémoires pressés d'Orade*, Paris, 1894 : p. 54, § 120.

CONCLUSIO.

Posteaquam in singulis rebus Caesaris syntaxin cum Ciceronis conferre conatus sum, restat ut paucis exponam, quid mihi inde colligi posse videatur.

In sententiis conformandis magnum inter utrumque discrimen apparet, cum alter in eo praesertim elaboret, ut comprehensio verborum numerose et apte quadret, alter, ut recta sit oratio et brevis et aperta. Nam Caesar brevitatem tanto studio consecatur, ut, quantum fieri possit, et praepositiones omittat et coniunctiones; ea de causa et *adnare naves dixit et exire castris et hortatur caveant* et multa eius modi, quae suo loco notata sunt (1). Haec forma dicendi usurpanda proxime Caesar ad priscorum scriptorum consuetudinem accedit; id autem num propter se intenderit, iure dubitari potest; qui enim tanta cura verba obsoleta usurpare fugerit, eundem aegre crediderim de industria genus dicendi vetus esse consecatum.

In non nullis tamen verborum structuris illam ipsam brevitatem minoris videtur fecisse quam perspicuitatem orationis, qua ei nihil fuit antiquius; ea de causa et nomen antecedens in sententia relativa revocare, et ablativum absolutum pro participio coniuncto usurpare solitus est, et vocem *rei* pronomibus neutris anteferre.

Aliud discrimen eminet in subiunctivo usurpando; supra enim notatum est in rebus iteratis enuntiandis post coniunctionem *cum* a Cicerone indicativum, a Caesare autem subiunctivum libentius esse adhibitum; huc etiam addendum est in iis sententiis, quibus *priusquam* vel *antequam* praepositum sit, apud Caesarem fere nusquam, apud Ciceronem autem saepissime indicativum reperiri.

1) Huc etiam referendum est Caesarem fere nusquam in futuro infinitivo *futurum esse dixisse, sed futurum.*

In his igitur utrisque sententiis temporis, ceteris historicis Caesar potius quam Cicero adnumerandus est.

Illud denique ex iis omnibus, quae conguessi, elucet, quanto maiore Caesar quam Cicero cura ac religione a cotidiano et vulgari genere dicendi refugerit. Ne enim in id incideret, videtur et infinitivum cautius usurpavisse, et eas vitavisse sententias, quae ex nominibus penderent, et constructionem impersonalem personali anteposuisse. Ex extremis praesertim capitibus idem colligi potest, quae sunt de adverbiorum, praepositionum, particularum usu. Nam in comparatione pleraque adverbia repudiavit, ut quae nimis antiquum quiddam aut vulgare redolerent; simili de causa, *haud, ni, ob, quando* aut numquam aut raro usurpavit, nec umquam *nullum* pro *non*; multa etiam vocabula, quae vel eius tempore in cotidianam consuetudinem irrepserant, vel sententia nova coepta erant usurpari, maxima cura declinavit; neque enim *et* pro *etiam* dixit nec *deinceps* pro *deinde*, nec *de* pro *ex*, nec *pro* pro *propter*. Eadem eius religio in coniunctione *nec* apparet; cum enim videret *ac* vitari et ante vocales et ante litteras *c, g, k, q*, analogia ductus, qua norma plurimum solebat uti, idem etiam cavet in voce *nec*.

Iis omnibus in rebus cum sermonis integritate atque elegantia tanto opere ceteris scriptoribus praestiterit, facile intellegitur, quam vere Cicero testatus sit eum « rationem adhibentem, consuetudinem vitiosam et corruptam pura et incorrupta consuetudine emendasse », et Gellius eum « virum ingenii praecellentis » fuisse, « sermonis praeter alios suae aetatis castissimi ».

Vidi ac perlegi
Lutetiae Parisiorum in Sorbona,
a. d. VII Id. Apr. Ann. MDCCCC,
Facultatis Litterarum in Universitate
Parisiensi Decanus.

A. CROISSET.

Typis mandetur.
Academiae Parisiensis Rector.

GRÉARD.

APPENDIX.

PRONOMINA NEUTRA QUAE OBLIQUIS CASIBUS USURPATA INVENIUNTUR IN LIBRIS PHILOSOPHICIS 1.

Hinc gignebatur fuga desidiae... *ex quo* laborum susceptio... utile et amicitia existebat et iustitia... Ac. 1. 23 (2). Quod *ex utroque* ad corpus... nominabant. Ac. 1. 24. Atque id in *multis*. Ac. 1. 25. Ex quo nomen duxerit. Ac. 1. 41. *Ex quo* sensibus idem tribuebat. Ac. 1. 42. In *hoc* fore commutatio consistit. Ac. 1. 42. Antipatrum, qui multus in *eo* fuisset. Ac. 2. 17. *Ex quo* efficitur. Ac. 2. 18. In *quibus* *solas* inesse stantiam dicimus. Ac. 2. 23. *Ex hoc* illud est natum. Ac. 2. 28. Perceptio *eorum omnium* apparet. Ac. 2. 30. *Hoc* quidem vel maxime vos animaliverticem moveri. Ac. 2. 32. *Quo* omnia iudicantur, sublato reliqua se negant tollere. Ac. 2. 33. *Ex hoc* usu venire solet. Ac. 2. 33. *Eorum* et vim et genera definiunt, in *his* quale sit id, quod percipi possit, totidem verbis, quot Stoici. Ac. 2. 40. Nec in *iis* quicquam intersit. *ib.* *Quibus* positus. *ib.* *Horum* luminibus utens oratio. Ac. 2. 43. Cur *eo* non estis contenti? Ac. 2. 54. *Quo* contentus esse potueras. *ib.* *Ex his* illa nata est *επιγγή*. Ac. 2. 59. De *quo* iam nimium etiam diu disputo. *ib.* Restat illud, quod dicunt... contra omnia dici oportere et pro *omnibus*. Ac. 2. 60. An in *eo* auctoritas nihil obest? *ib.* Nitamur nihil posse percipi; etenim de *eo* omnis est controversia. Ac. 2. 68. Nisi videret *iis* resisti non facile posse. Ac. 2. 75. De *quo* haec tota quaestio est. Ac. 2. 83. Eodem caelo, aqua, *ceteris omnibus*. Ac. 2. 85. Nulla in *re...* quanto aut addito aut dempto certum respondeamus, habemus. Ac. 2. 92. Si vis conclusio- nis valet, eadem est in *utroque*. Ac. 2. 96. Nihil ab *eo* differens esse possit. Ac. 2. 99. Utetur *eo* sapiens. *ib.* Non inesse in *iis* propriam... veri notam. Ac. 2. 103. Videri oportet, in *quo* sit etiam adsensus. Ac. 2. 108. Si in *hoc* haberet cognitionis notam, eadem uteretur in *ceteris*. Ac. 2. 110. In *quibus* est (pro- babile), in *iis*... *ib.* Eam (differentiam) tolli *altero*, *quo* negat visa a falsis vera differre. Ac. 2. 111. Gigni... *ex his* omnia. Ac. 2. 118. Huic in *hoc* similis, ube- rior in *ceteris*. Ac. 2. 118. *Ex quo* illa conclusio nascitur. Ac. 2. 128. Eum, qui in *his omnibus* sit. Ac. 2. 134. *Ex quo* posse probabiliter conici. Ac. fr. 20. Tam multam operam ponendam in *eo* non arbitrantur. Fin. 1. 1. Epicurei num desistunt de *iisdem*, de *quibus* ab Epicuro scriptum est... ad arbitrium suum scribere? Fin. 1. 6. *Ex quo* efficiantur ea. Fin. 1. 17. Epicurus, in *quibus* sequitur Democritum, non fere labitur. Fin. 1. 18. *Ex quo* efficeretur mundus. Fin. 1. 19. In *quo* etiam Democritus haeret. Fin. 1. 20. De *cetero* vellem equi-

(1) Cf. supra, p. 29.

2. Ex hoc exemplo iudicare licet, quod ex illis comparativis (ut) nihil fore esse dis- criminis inter pronomina neutra, praesertim relativa, cum praepositionibus constantia (*ex quo*) et adverbia (*hinc, unde*).

dem doctrinis fuisset instructor. Fin. 1. 26. Voluptatem cum summum bonum diceret, primum in *eo ipso* parum vidit. Fin. 1. 26. Quid ex *eo* est consecutus? Fin. 1. 35. In *quo* consuevit iactare vestra se oratio. Fin. 1. 36. Ex *hoc* facillime perspicitur. Fin. 1. 40. Ex *quo* vitam amarissimam necesse est effiei. Fin. 1. 44. Ex *quo* intellegitur. Fin. 1. 48. *Eo* intellegi potest. Fin. 1. 56. *Quibus* ex *omnibus* iudicari potest. Fin. 1. 70. Negat definiri rem placere, sine *quo* fieri interdum non potest, ut... Fin. 2. 4. De *quo* omnis haec quaestio est. Fin. 2. 3. In *hoc ipso*, de *quo* nunc disputamus. Fin. 2. 4. Dico Epicurum in *eo* iulare. Fin. 2. 6. Quasi vero me pudeat *istorum!* Fin. 2. 7. Reperies in *hoc* quidem pertinacem. Fin. 2. 9. Iuvare in *utroque* dicitur, ex *eoque* iucundum. Fin. 2. 14. Eum qui *utroque* careat. ib. E *quo* efficitur. Fin. 2. 15. *Ambobus* debuit uti. Fin. 2. 20. Ex *quo* efficitur. Fin. 2. 24. Cum in *eo* omne studium consumeret. Fin. 2. 25. In *hoc eodem* peccat Hieronymus. Fin. 2. 32. In *quo* frustra iudices solent addere... Fin. 2. 36. *Hoc* non addito. ib. De *quo* omnis haec quaestio est. Fin. 2. 42. Homines, etsi *aliis multis*, tamen *hoc uno* plurimum a bestiis differunt, quod... Fin. 2. 45. E *quo* nomen ductum amicitiae est. Fin. 2. 78. Beate vivere alii in *alio*, vos in voluptate ponitis. Fin. 2. 86. Ab *eo* plurimum absum. Fin. 3. 6. In *ceteris* subvenies. Fin. 3. 16. Ex *quo* intellegi debet. ib. Ut statueret in *eo* collocatum summum bonum. Fin. 3. 21. Quo igitur in *eo* sit id bonum. ib. Ex *hoc* error tollendus est. Fin. 3. 22. Ex *quo* efficitur. Fin. 3. 28. *Quo* posito. Fin. 3. 29. Ex *quo* intellegitur. ib. In *eo* enim positum est id. Fin. 3. 32. *His* sapiens semper vacabit. Fin. 3. 35. Constituto *illo*, de *quo* ante diximus. Fin. 3. 39. Quae ex *eo* comparantur. ib. *His* ita positis. Fin. 3. 41. Eorum in *aliis* satis esse causae, quam ob rem *quibusdam* anteponerentur. Fin. 3. 51. Similia *horum*. ib. Nec... nihil in *his* poni... nec *hoc* posito non aliqua esse praeposita. Fin. 3. 53. Ut *eius* ratio reddi possit. Fin. 3. 58. Ex *quo* intellegitur. ib. Fin. 3. 59. Cum ab *his* omnia proficiscantur officia. Fin. 3. 60. E *quo* apparet. ib. Ex *hoc* nascitur. Fin. 3. 63. Ex *quo* illud consequi. Fin. 3. 64. Ex *quo* fit. ib. In *utroque* exercebantur. Fin. 4. 6. De *quibus* est elaboratum. Fin. 4. 9. In *quo* de animis quaeretur. Fin. 4. 12. Virtutes *utriusque eorum* per se expetendas esse dicebant. Fin. 4. 16. In *utroque* iuvaret eum. Fin. 4. 17. Ex *quo* magnitudo animi exsistebat. ib. Cum ille nihilo plus *iis* tribuat quam tu. Fin. 4. 23. In *quibus* propter *eorum* exiguitatem obscuratio consequitur. Fin. 4. 29. Ut mihi in *hoc* Stoici iocari videantur. Fin. 4. 30. *Eorum omnium* est aliqua summa facienda. *Quo* constituto... Fin. 4. 32. De *quo* nulla dissensio est. ib. In *eius unius* occupatum esse custodia. Fin. 4. 34. Non discedit ab *eorum* curatione, *quibus* praeposita vitam omnem debet gubernare. Fin. 4. 39. Introduxit, *quibus* commotus sapiens appeteret aliquid. Fin. 4. 43. Ab *iis* et appetitio et actio commovetur. Fin. 4. 48. *Quo* quidem concessio nihil opus est *secundo*. Fin. 4. 48. Ego in *hoc* resisto. Fin. 4. 50. Habere, in *quo* possit iure gloriari. Fin. 4. 51. *His* propositis. Fin. 4. 54. Non esse in *iis* partem maximam positam beate vivendi. Fin. 4. 59. Quae contraria sunt *his*, malane? Fin. 4. 69. Dixeras nihil in *istis* esse. Fin. 4. 71. Bonum ex *quo* appellatum sit, nescio, praepositum ex *eo* credo, quod praeponatur *aliis*. Fin. 4. 73. De *isto* magna dissensio est. Fin. 4. 75. In *eo*... dubitari videtur. Fin. 5. 12. In *quo* etsi est magnus... Fin. 5. 13. Ex *quo* tantus error consequitur. Fin. 5. 15. Ex *quo*... beate vivendi ratio inveniri potest. Fin. 5. 16. Quod quoniam in *quo* sit, magna dissensio est... ib. De *eo* est inter philosophos... omnis dissensio. Fin. 5. 17. Ex *his tribus* cum unum aliquid sit. Fin. 5. 18. Quae cum *aliquo uno* ex *tribus illis* congruere possit. Fin. 5. 19. Ex *quo* intellegi debet. Fin. 5. 26. Qui de *hoc* dissentiant. Fin. 5. 33. Ab *his* ordiamur. Fin. 5. 34. Ex *quo* perspicuum est. Fin. 5. 37. In *iis* esse ad bene vivendum momenta maxima. ib. In *eo* summum bonum poni necesse est. ib. *Quo* cognito. ib. *Quibus* expositis. Fin. 5. 38. Ex *quo* non est alienum... putare... Fin. 5. 39. Confitendum est... in *eo* quasi in ultimo consistere naturam. Fin. 5. 44. Demonstratum est singulas *eius* partes esse per se expetendas. ib. Ad *quorum* cognitionem deducimur. Fin. 5. 58. *Quorum omnium* quae sint notitiae... mox videbimus. Fin. 5. 60. Quod est in *iis*, in *quibus* completur illud extremum. Fin. 5. 68. Ut sine *illis* possit beata vita

existere. Fin. 3. 71. Tribuendum est igitur *his* aliquid. Fin. 3. 72. *Hoc* uno
 captus Erillus. Fin. 3. 73. Cum *quibus* coniungi vitam beatam nullo modo
 posse putavit. Fin. 3. 77. *Eorum* confidentia certe in bonis numerabis. Fin. 3.
 81. Dato *hoc* dandum est illud. Fin. 3. 83. Is, qui erit in *iis*, beatus non erit.
 Fin. 3. 86. In *quo* erat facile vincere. Tusc. 1. 3. In *quo* eo magis est elaboran-
 dum. Tusc. 1. 6. Ponerò iubebam, de *quo* quis audire vellet. Tusc. 1. 7. Utar
 post *alio*, si invenero melius. Tusc. 1. 14. Ex *quo* excoerdes dicuntur. Tusc. 1. 18.
 Ex *hoc* et nostrorum opinione Romulus in caelo cum dis agit aevum. Tusc. 1.
 28. *Cuius* ignoratio finxit inferos. Tusc. 1. 36. E *quo* dictum est humari. ib. E
quo intellegi potest. Tusc. 1. 48. Ex *quo* illa ratio nata est. Tusc. 1. 53. Ex *quo*
 efficitur aeternitas. Tusc. 1. 55. Ex *quo* effici vult Socrates... Tusc. 1. 57. Ex
quo admiratio tollitur. Tusc. 1. 58. Quin *iis* praesit aliquis. Tusc. 1. 70. De *hoc*
ipso multa disseruit. Tusc. 1. 71. Nec vero de *hoc* quisquam dubitare potest.
 Tusc. 1. 73. *His* auditis. Tusc. 1. 76. *Iis* auditis. Tusc. 1. 83. *Hoc* stabilito. Tusc.
 1. 88. Confirmato *illo*, de *quo*... dubitare non possumus. Tusc. 1. 88. Si *eo* non
 indiget. ib. Quid opus est in *hoc* philosophari? Tusc. 1. 89. In *hoc* inest omnis
 animi contractio. Tusc. 1. 90. In *quo* quid potest esse mali? Tusc. 1. 91. Ex
quo libris omnia refererunt. Tusc. 2. 6. Quod datum est temporis, in *eo* con-
 sumpsimus. Tusc. 2. 9. In *eo ipso* peccet, *cuius* proficitur scientiam. Tusc.
 2. 12. Dic, de *quo* disputari velis. Tusc. 2. 13. *Hoc* positum. Tusc. 2. 30. Ex *hoc*
 ille animus paratus ad vulnera. Tusc. 2. 37. Falsa *eius* visione moveri homines
 dico. Tusc. 2. 42. Praesto est domina *omnium* et regina ratio. Tusc. 2. 47. Nar-
 rabat eum de *hoc ipso*... cubantem disputavisse. Tusc. 2. 61. In *eo* perse-
 quendo. Tusc. 2. 66. Ex *quo* intellegendum est. Tusc. 3. 10. Ex *quo* efficitur.
 Tusc. 3. 15. Ex *quo* fit. Tusc. 3. 19. Ex *hoc* illa laudantur. Tusc. 3. 28. In *eo*,
 qui non est. Tusc. 3. 40. Fore, ut natura *iis* potiens dolore careat. Tusc. 3. 41.
 Non sunt in *hoc* omnia. Tusc. 3. 52. *Hoc* efficitur. Tusc. 3. 59. Ex *quo*... putat.
 Tusc. 3. 61. Ex *hoc* evenit. Tusc. 3. 63. Ex *quo* intellegitur. Tusc. 3. 71. Sed de
hoc alias. Tusc. 3. 73. Ex *quo* perspicuum est. Tusc. 4. 3. Erit *hoc* totum ex
utroque perfectius. Tusc. 4. 9. Ex *quo* illud Ennius. Tusc. 4. 19. Quae sunt
his contraria. Tusc. 4. 25. Ex *quo*... iracundia dicitur. Tusc. 4. 27. Ex *quibus*
 quoniam... enavigavit oratio. Tusc. 4. 33. Ex *quo* intellegitur. Tusc. 4. 36. Ex
quo est illud ductum. Tusc. 4. 45. Ex *quo* efficitur. Tusc. 4. 57. In *eo* litigant
 cum Epicuro. Tusc. 4. 70. *Horum* enim potestas in totum animum esse debet.
 Tusc. 4. 77. Ex *quo* illud laudatur. Tusc. 4. 78. *Quibus* cognitis. Tusc. 4. 79.
 In *hoc* me ipse castigo. Tusc. 5. 4. Est propositum, de *quo* disputaretur. Tusc.
 5. 11. Ex *quo* nec timor eum nec angor attingat. Tusc. 5. 17. *Hoc* probato.
 Tusc. 5. 18. Quo modo hoc sit consequens *illi*, sic illud *huic*. ib. Cum ex *eo* effi-
 ciatur. Tusc. 5. 19. Alterum *alteri* consequens esse. Tusc. 5. 21. *His* capiuntur
 imperiti. Tusc. 5. 28. In *his* tot et tantis... potest esse sapiens. Tusc. 5. 29. Cum
 vel in *omnibus his* uno tempore esse possit. ib. Quae *his* contraria sunt. Tusc.
 5. 30. Tu in *eo* sitam vitam beatam putas? Tusc. 5. 35. Ex *hoc* Platonis. Tusc.
 5. 36. Ut omnia in *omnibus*, quantum in *ipsis* sit, perfecta sint. Tusc. 5. 37.
 Humanus animus cum *alio* nullo nisi cum ipso deo comparari potest. Tusc. 5.
 38. Ne quid ex *his* deperdat. Tusc. 5. 40. Ex *quo* efficitur. Tusc. 5. 44. Digni-
 tas *ei* tribuenda est. Tusc. 5. 45. Ex *quo* efficitur. Tusc. 5. 45. *Iis* vitam beatam
 compleri negant. Tusc. 5. 47. Sine *iis* esse nullam putant. ib. Ex *quibus*... con-
 cluditur. ib. *Quibus* positis. Tusc. 5. 50. In *quo* beator ille. Tusc. 5. 56. Ex
quo... necesse est. Tusc. 5. 57. Ex *quo* triplex fetus existet. Tusc. 5. 68. In *quo*
 inest omnis subtilitas disserendi. ib. Ex *quo* insatiabili gaudio compleatur.
 Tusc. 5. 70. Quem ad modum *his* putes consentaneum esse id dicere. Tusc.
 5. 82. *His* similia ad victum transferuntur. Tusc. 5. 97. Ex *quo* error agnosci-
 tur. Tusc. 5. 101. Ex *quo* effici putat. Tusc. 5. 110. In *quo* quantum ceteris pro-
 futuri simus, non facile dixerim. Tusc. 5. 121. De *his* certatur. Nat. d. 1. 2.
 Ut in *iis* nulla insit certa iudicandi nota. Nat. d. 1. 12. Ex *quo* exstitit illud. ib.
 De *quo* dicam equidem paulo post. Nat. d. 1. 24. In *quo* non vidit... Nat. d.
 1. 26. Ex *quo* efficiuntur eae rerum formae. Nat. d. 1. 34. Ex *quo* existimo tardio-
 res multos esse factos. Nat. d. 1. 63. *Quibus* mediocres homines non ita

valde moventur, *his* ille clamat omnium mortalium mentes esse perterritas. Nat. d. 1. 86. Si hoc *illi* simile sit, esse illud *huic*. Nat. d. 1. 90. *Quibus* detractis. Nat. d. 1. 98. Cum *horum* insignia vidissent. Nat. d. 1. 100. Ex *quo* fit. Nat. d. 1. 101. Ex *eo* fieri. Nat. d. 1. 105. Ex *quo* esse beati intellegantur. Nat. d. 1. 106. *Quibus* explicatis. Nat. d. 1. 119. Qui est hoc *illo* evidentius? Nat. d. 2. 5. Ex *quo* illa prodigia dicuntur. Nat. d. 2. 7. Ex *quo* testamenta perierunt. Nat. d. 2. 9. *Quibus* exterriti homines... Nat. d. 2. 14. Ea, quae sunt *his* carentia. Nat. d. 2. 21. Ex *quo* efficietur. ib. *Nullius* sensu carentis pars. Nat. d. 2. 22. Ex *quo* intellegi debet. Nat. d. 2. 24. Ex *quo* concluditur. Nat. d. 2. 28. Cum *alio* iuncta. Nat. d. 2. 29. Sapientem esse mundum necesse est... *eoque* deum esse mundum. Nat. d. 2. 30. Ardor... non agitatus ab *alio* neque externo pulsu, sed per se ac sua sponte moveatur. Nat. d. 2. 31. Ex *quo* efficitur. Nat. d. 2. 32. Ex *hoc* intellegi poterit. ib. Omnia *aliorum* causa esse generata. Nat. d. 2. 37. Ignis... confector est et consumptor *omnium*. Nat. d. 2. 41. Ex *quo* efficitur. Nat. d. 2. 42. In *quo* nihil est difficilius quam... Nat. d. 2. 45. Id, quod *his* careat. Nat. d. 2. 46. Quae *his* vacant. Nat. d. 2. 56. Ex qua salus *omnium* omnis oritur. ib. Ex *quo* illud Terentii. Nat. d. 2. 60. Ex *quo* fores... ianuae nominantur. Nat. d. 2. 67. Ex *quo* penetrales vocantur. Nat. d. 2. 68. *Quo* concessio. Nat. d. 2. 75. *Quo* constituto. ib. Ex *quo* efficitur. Nat. d. 2. 77. Ex *quo* intellegitur. Nat. d. 2. 79. Quae *his* accidunt. Nat. d. 2. 82. Quae ex *his* efferantur. Nat. d. 2. 86. *Eorum omnium* ortus et occasus. Nat. d. 2. 95. Neget in *his* ullam inesse rationem. Nat. d. 2. 97. Ex *quo* eventurum nostri putant. Nat. d. 2. 118. In *quo* admirandum est. Nat. d. 2. 124. Omnia in hoc mundo ad salutem *omnium* administrari. Nat. d. 2. 132. *Cuiusnam* causa. Nat. d. 2. 133. *Quorum* causa quis dixerit effectum esse mundum? ib. Ratio est, quae praestet *omnibus*. ib. Sentire *eorum*, *quibus* vescimur, genera debet. Nat. d. 2. 144. De *quo* dum disputarem. Nat. d. 2. 147. Ex *quo*... concludimus. ib. Ex *quo* intellegitur. ib. Ex *quibus* conlatis inter se artes efficimus. Nat. d. 2. 148. Ex *quo* intellegitur. Nat. d. 2. 150. Si bestiae furantur aliquid ex *his*. Nat. d. 2. 157. Quod est concretum ex *his* aut ex aliqua parte *eorum*. Nat. d. 3. 30. Adpetit quaedam et fugit a *quibusdam*. Nat. d. 3. 33. *Quibus* utimur ad eam rem. Nat. d. 3. 38. In *quo* mihi visus es... Nat. d. 3. 62. De *quibus* accuratius disserendum puto. Nat. d. 3. 65. De *quo* loquitur Atrous. Nat. d. 3. 68. In *eo* etiam cavillatus est. Nat. d. 3. 83. *Horum* quidem plena vita est. Div. 1. 16. In *quo* Appius... notavit. Div. 1. 29. Ex *quo* factum est. Div. 1. 32. Ex *eo* evenit. ib. *Quorum omnium* interpretes... Div. 1. 34. Ex *quo* illud somnium esse interpretatum. Div. 1. 53. Ex *quo* putatur. Div. 1. 62. Ex *quo* illud est Calani. Div. 1. 65. Ex *quo*... sagaces dicti canes. Div. 1. 65. Ex *quo* intellegitur. Div. 1. 70. In *quo* haruspices... numerantur. Div. 1. 72. Ex *quo* factum. Div. 1. 81. In *his omnibus*. Div. 1. 97. Ex *quo* illa facta deductio est. Div. 1. 100. Quid ex *quoque* eveniat. Div. 1. 109. *Hoc* posito atque concessio. Div. 1. 118. Neque in *eo* quicquam casu factum esse appareat. Div. 1. 125. Ex *quo* intellegitur. Div. 1. 126. Ex *quo* fit. Div. 1. 129. Quid ex *quoque* eveniat. Div. 1. 131. Aut *omnium* debet esse (divinatio) aut... sed nec *omnium* divinatio est nec... Div. 2. 12. In *quo* nostra quaedam pronuntiata sunt. Div. 2. 14. De *quibus singulis* dicam suo loco. Div. 2. 16. De *quo* hoc libet dicere. Div. 2. 27. *Eo* concessio. Div. 2. 35. Non *omnium* ortus atque obitus natura conficiet. Div. 2. 37. Casum in *eo* quoque dicis esse. Div. 2. 39. Ut ex *eo* dicerent. Div. 2. 42. Quasi ego artem aliquam *istorum* esse negem. Div. 2. 45. Frater es; *eo* vereor. Div. 2. 46. De *quibus* dicam eequidem *singulis*. Div. 2. 54. *Quorum omnium* causas si quaeram. Div. 2. 61. Naturalem rationem *omnium* reddet. Div. 2. 61. Ex *eo* aram consecratam. Div. 2. 69. Ex *eo* nomen invenit. ib. Ille *his* semper utebatur, nos... quam multum *his* utimur? Div. 2. 76. *Huic* simile est. Div. 2. 77. Partim *horum* errore susceptum esse. Div. 2. 83. Ex *eo* ingenia... fingi. Div. 2. 89. Ex *quo* intellegitur. Div. 2. 97. Cernitur ex *alio*. Div. 2. 103 (bis). Ex *quo* licet existimare. Div. 2. 118. Quis enim auctor *istorum* (1)? Div. 2. 136. *Qui*

(1) Hoc pronomen forsitan referendum sit ad somnia, quae antecedunt; veri similior tamen mihi altera sententia videtur.

bus actis. Fat. 3. *Tuorum omnium* simile. *ib. Quorum* in *aliis*. in *reliquis* eius modi... in *aliis* autem. Fat. 3. Ex *quo* acutiores putantur Attici. Fat. 7. Qua de re agatur et in *quo* causa consistat. non videt Fat. 9. Ex *eo* cogi putat. *ib. In quo* Alcibiades cachinnum dicitur sustulisse. Fat. 10. Tibi de *hoc ipso* cum Diodoro certamen est. Fat. 13. Hoc non videtur valere in *omnibus*. Fat. 14. Ex *quo* efficitur. Fat. 23. *Quo* defenso. *ib.* Non sic causa intellegi debet. ut. quod *cuique* efficienter antecedit. id *eo* causa sit. sed quod *cuique* efficienter antecedit. Fat. 34. Ex *quo* efficitur. Fat. 40. Ex *quo* facile intellectu est. Fat. 44. In *eo* multum gloriari solent. Rep. 1. 11. De *quo* studeo audire. quid sentias. Rep. 1. 17. Ut de *eo* disseras. concessero. Rep. 1. 20. In *eo* admirandum esse. Rep. 1. 22. Ex *quo* sphaera fieret. *ib. Quibus* cognitis. Rep. 1. 33. Ex *quo* fit. Rep. 1. 67. Ex *quo* leges incipiunt negligere. *ib.* Quo posset urbs et accipere. *quo* egeret. et reddere. *quo* redundaret. Rep. 2. 10. Ex *quo* pecuniosi vocabantur. Rep. 2. 16. Ex *quo* intellegi potest. Rep. 2. 19. *Quibus* cum esse praestantem Numam fama ferret. Rep. 2. 25. Ex *quo* intellegi potest. Rep. 2. 29. In *quo* etiam verbis ac nominibus ipsis fuit diligens. Rep. 2. 40. Ex *quo* nostri... nominaverunt senatum. Rep. 2. 50. In *quo* fuit Publicola maxime. Rep. 2. 53. In *quo* defuit ratio. Rep. 2. 57. Ex *quo* illud efficitur. Rep. 3. 18. Ex *quo* existit. Rep. 3. 23. Eadem est ratio iuris in *utroque*. Rep. 3. 24. *Hoc ipso* luet maximas poenas. Rep. 3. 33. Si est una ex *omnibus*. Rep. 6. 28. De *isto* conlocuti sumus. Leg. 1. 8. In *quo* melius hunc consumam diem. Leg. 1. 13. *His* explicatis. Leg. 1. 16. Ex *quo*... appellari potest. Leg. 1. 24. Ex *quo* efficitur. Leg. 1. 25. Protecta natura ab *eis. quorum*... generi cognovit. Leg. 1. 27. Quae *aliorum* causa forlasse complecteris. Leg. 1. 28. Nos. in *quo* nati sumus. continet. Leg. 1. 31. Ex *quo* perspicitur. Leg. 1. 34. De *quo* cum perperam dixerim... Leg. 1. 34. In *quo* abstinere nomine. Leg. 1. 43. Ut ex *alio* alia nectantur. Leg. 1. 52. Quid in *eo* mortali et caducum... sit. Leg. 1. 61. Quid sit *cuique* contrarium. Leg. 1. 62. *Quo* effecto. Leg. 2. 6. Ex *quo* illa lex... est laudata. Leg. 2. 8. Ex *quo* intellegi par est. Leg. 2. 11. *Forum* ut publici interpretes essent. Leg. 2. 34. De *quo* cum consulerent. Leg. 2. 40. *His* propositis. Leg. 2. 51. Sapientiam maiorum in *illo* vide. Leg. 3. 24. Ut in *eo* sit *ipso* libertas. in *quo* populo potestas datur. Leg. 3. 39. *Eo* fit illud. *ib. Hoc* retento. *ib.* In *quo* considerando. Off. 1. 9. *Quibus* se possint invare. *ib.* De comparatione *eorum*. Off. 1. 10. Ex *quo* intellegitur. Off. 1. 13. Ex *quo* magnitudo animi existit. *ib.* In *quo* inest modestia. Off. 1. 15. Quae sunt *his* similia. Off. 1. 17. Ex *quo* fit... Off. 1. 21. Ex *quo*... quod *cuique* obligit. id quisque teneat; et *quo* si quis sibi appetet... Off. 1. 21. In *hoc* naturam debemus ducem sequi. Off. 1. 22. Ex *quo*... audeamus imitari Stoicos. Off. 1. 23. *Quo* impetrato. Off. 1. 32. Ex *quo* illud... Off. 1. 33. In *quo* si mihi esset obtemperatum. Off. 1. 35. In *quo* iustitia culta est. Off. 1. 35. Ex *quo* intellegi potest. Off. 1. 36. In *quo* mores erunt spectandi. Off. 1. 45. In *quo*... ponderandum est. Off. 1. 49. Ex *quo* sunt illa communia. Off. 1. 52. *His* utendum est. *ib.* Ex *quo*... intellegas. Off. 1. 59. Ex *quo* fit. Off. 1. 64. In *eo* est illud. Off. 1. 67. In *quo ipso* considerandum est. Off. 1. 73. In *quo* non minorem utilitatem afferunt. Off. 1. 79. Ex *quo* evenit. Off. 1. 85. In *quo* falli facile est. Off. 1. 91. Ex *quo* nascuntur peccata. *ib.* In *eo*. in *quo* differat. Off. 1. 96. De *quo* alio loco plura dici solent. Off. 1. 97. In *quo* vis perspicitur decori. Off. 1. 99. *His* expositis. *ib.* Quod ab *eo* ducitur. Off. 1. 100. Ex *quo* clucebit. Off. 1. 102. Ex *quibus* illud intellegitur. Off. 1. 103. Ex *quo* intellegitur. Off. 1. 106. Ex *quo* magis emergit. Off. 1. 110. *Ei. quae sunt his* contraria. Off. 1. 115. *Ipsa* clucebant. Off. 1. 116. Ex *quibus* magna significatio fit. Off. 1. 131. In *omnibus his* elaborandum est. Off. 1. 133. Ex contentione vocis. ex summmissione. ex *ceteris similibus* facile iudicabimus. Off. 1. 146. In *quibus* videndum est. Off. 1. 147. Quid *cuique* sit praeponendum. Off. 1. 160. Quid *cuique* praestet. *ib.* De *quibus* dicere adgrediar. Off. 2. 1. Ex *quibus* multisque *aliis* perspicuum est. Off. 2. 14. Ex *quo* leges moresque constituti. Off. 2. 15. Quid consentaneum *cuique*... ex *quo* quaeque gignantur. Off. 2. 18. *Hoc* cognito. Off. 2. 20. Ex *quo* debet intellegi. Off. 2. 29. Gloria constat ex *tribus his*. Off. 2. 31. Ea. quae sunt

his contraria. Off. 2. 38. Quamquam in *utroque* inest. Off. 2. 32. In *quibus omnibus* quid mihi placeat, vides. Off. 2. 37. In *his ipsis* mediocritas regula optima est. Off. 2. 39. Licet in *hoc* gloriari. ib. In *eo* se moderatum praebuit. Off. 2. 73. Arte *eorum, quorum* ad scientiam haec pertinent. Off. 2. 86. Ex *quo* et *multis aliis* intellegi debet. Off. 2. 89. Ex *quo* intellegi debet. Off. 3. 4. De *quo* alterum potest habere dubitationem. Off. 3. 9. De *eo* fortasse disputari potest. Off. 3. 11. In poëmaticis, in picturis usu venit in *aliisque* compluribus. Off. 3. 13. Quod insit in *his* aliquid probi. ib. Ex *quo* efficitur. Off. 3. 23. In *eo* perstant. Off. 3. 39. *Quo* facto. Off. 3. 49. Ex *quo* Ennius... Off. 3. 62. Cum in *plerisque* essent iudicia contraria. Off. 3. 70. In *his* magni esse iudicis statuere... ib. Ex *quo* intellegitur. Off. 3. 72. Ex *quo* ista nascuntur. ib. Quod ex *eo* paritur. Off. 3. 81. *Omnium* una regula est. ib. Melius fuerat in *hoc* promissum patris non esse servatum. Off. 3. 94. De *hoc* (magna enim res est) alio loco. Off. 3. 119. De *ceteris* diximus multa. Cat. M. 3. Ex *quo* intellegitur. Cat. M. 16. *Quibus* augeri senectus solet. Cat. M. 17. Ex *quo* occatio nominata est. Cat. M. 51. Ex *quo* viatores nominati sunt. Cat. M. 56. Ex *quo* efficitur. Cat. M. 62. Ex *quo* fit. Cat. M. 72. Ex *quo* intellegitur. Cat. M. 81. In *hoc* erro. Cat. M. 83. Ponatur, de *quo* disputent. Lae. 17. Ex *quo* beata mors videtur. Lae. 23. Ex *quo* iudicari potest. ib. Ex *quo* inimicitias exstitisse. Lae. 34. Ex *eo* fieri. Lae. 46. Ex *quo* exardescit amor. Lae. 100. In *quo*... requiro prudentiam. Par. 7. Quid egi aut in *quo* evigilarunt curae meae? Par. 17. In *hoc uno* tenetur. Par. 20. In *eo* est peccatum. ib. Quae quoniam *utro* accessit, id fit propensius, si *utroque* adiuncta est, paria fiant necesse est. Par. 24. *Hoc* proposito. Par. 43. *Eo* tueri. ib. Ex *quo* efficitur. Tim. 7. Simulacrum *alicuius* aeterni. ib. *Hoc* posito. Tim. 11. *Cuius*... particula est... *eius* similem mundum esse dicamus. ib. Id non potest esse cum *altero*. Tim. 12. Ut *ei*... comparetur. Tim. 14. Ex *quo* se... complectitur. Tim. 15. Quod esset *eiusdem* naturae et quod *alterius*. Tim. 21. Ex *eodem* et ex *altero*. Tim. 22. Illum *eiusdem* naturae, hunc *alterius* notavit. Tim. 23. Quae erat *eiusdem*. ib. In *eodem* et in *altero* movetur. Tim. 28. Orbis *eorum* vertebat. Tim. 31. Ab *eiusdem* motu. Tim. 31. Quod semper esset in *eodem*. Tim. 36. A conversione *eiusdem*. ib. Ut ex *eodem* ne quid absit. Tim. 41. Conversionem, quam habebat in se *eiusdem* et similis. Tim. 45.

INDEX RERUM

PROLOGIUM	I
INDEX LIBRORUM	III
INDEX SIGNORUM	VII

Caput I. — DE NOMINUM USC.

§ 1. — <i>Casuum singularis</i>	I
Accusativus cum verbis compositis, p. 1. — Dativus cum verbis compositis, p. 2. — Ablativus cum verbis <i>amovendo, concepi, credo</i> , p. 3. — Ablativus causae, p. 5. — Ablativus temporis cum pronomine relativo coniunctus, p. 7. — Ablativus absolutus, p. 8. — Spatium temporis ablativo significatum, p. 12.	
§ 2. — <i>Substantiva verbalia, unde sententiae completivae ponuntur</i>	14

Caput II. — DE PRONOMINUM USC.

§ 1. — <i>Pronomina demonstrativa</i>	16
Demonstrativum pro reflexivo usurpatum, p. 16.	
§ 2. — <i>Pronomina relativa</i>	17
Quod cum conjunctionibus coniunctum, p. 17. — Nomen antecedens in sententia relativa repetitum, p. 18.	
§ 3. — <i>Pronomina indefinita</i>	20
<i>Ulli, nulli</i> usurpatum pro <i>cuicumque, nemini</i> , p. 20. — <i>Quilibet</i> = <i>non ulla</i> , p. 21. — <i>Quisvis</i> = <i>totus</i> , p. 22. — <i>Nullus</i> = <i>non</i> , p. 25.	
§ 4. — <i>Pronomina neutra casibus obliquis usurpata</i>	26
§ 5. — <i>Vocis rei pro pronomine usurpata</i>	30

Caput III. — DE VERBORUM USC.

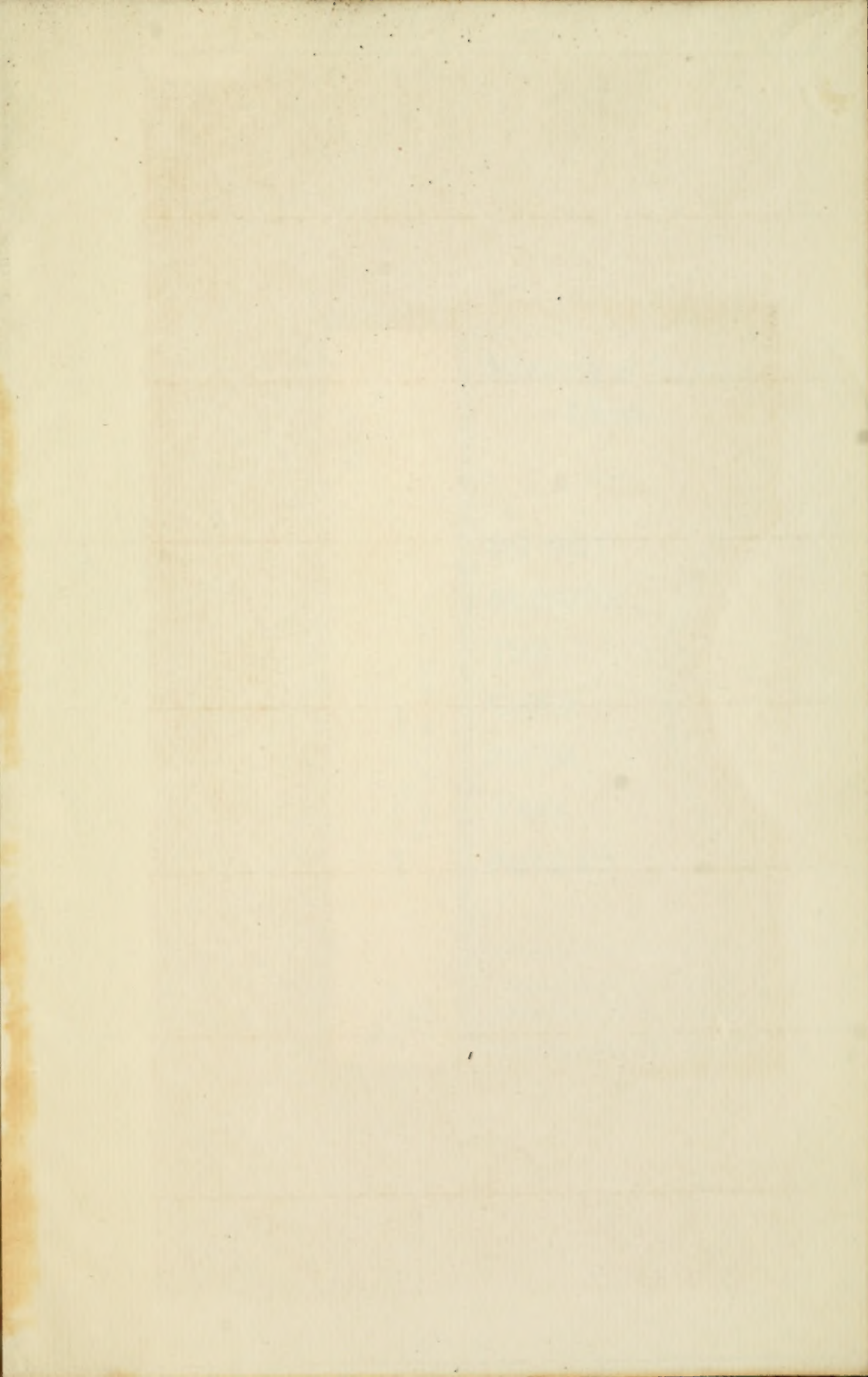
§ 1. — <i>Modorum singularis</i>	35
Subiunctivus usurpatus post verba <i>requirit</i> atque <i>incipit</i> , p. 35. — Subiunctivus usurpatus in iteratis rebus enuntiandis, p. 37. — Subiunctivus usurpatus post <i>antequam</i> et <i>postquam</i> , p. 47. — Infinitivus	

	Paginae
usurpatum in sententiis completivis, p. 50. — Participium pro substantivo verbali usurpatum, p. 54.	
§ 2. — <i>Temporum syntaxis</i>	56
Præsens pro futuro usurpatum, p. 56. — Imperfectum usurpatum in sententiis condicionis et consecutionis, p. 57. — Tempora composita, p. 58.	
§ 3. — <i>Verborum usus personalis et impersonalis</i>	64
Caput IV. — DE ADVERBIORUM USU.	
§ 1. — <i>Adverbia cum verbo substantivo coniuncta</i>	67
Adverbia modi, p. 68. — Adverbia loci, p. 69.	
§ 2. — <i>Adverbia in comparatione usurpata</i>	70
Singulae voces, p. 71. — Coniunctae voces, p. 73. — Adiectiva et adverbia composita ex <i>per, prae, sub</i> , p. 74.	
Caput V. — DE PRAEPOSITIONUM USU.....	
	78
<i>Ab</i> , p. 78. — <i>Causa</i> , p. 78. — <i>Clam</i> , p. 79. — <i>Contra</i> , p. 80. — <i>Cum</i> , p. 80. — <i>De</i> , p. 80. — <i>Iuxta</i> , p. 88. — <i>Ob</i> , p. 88. — <i>Per</i> , p. 90. — <i>Post</i> , p. 90. — <i>Pro</i> , p. 91. — <i>Sub</i> , p. 93.	
Caput VI. — DE PARTICULARUM USU.....	
	95
<i>Denique</i> , p. 95. — <i>Et = etiam</i> , p. 95. — <i>Haud</i> , p. 99. — <i>Nec, neque</i> , p. 100. — <i>Ne</i> , p. 101. — <i>Præusquam</i> , p. 102. — <i>Quam</i> , p. 102. — <i>Quando</i> , p. 104. — <i>Quin</i> , p. 105. — <i>Si</i> , p. 106. — <i>Ut</i> , p. 107.	
CONCLUSIO.....	109
APPENDIX.....	111
Pronomina neutra casibus obliquis a Cicerone usurpata in libris philosophicis.	
INDEX RERUM.....	117

58190

Caesar, C. Julius
Lebreton, Jules
Caesariana syntaxis.

LL
C1283
.YLe

**University of Toronto
Library**

**DO NOT
REMOVE
THE
CARD
FROM
THIS
POCKET**

Acme Library Card Pocket
LOWE-MARTIN CO. LIMITED

